

מאי חנוכה?¹ פורסם ב: 'עץ ארז' ח"ב - תשס"ד

מקורות ורעיונות

אלפיים שנות גלות הספיקו להסב לנו לא רק נזקים פיזיים אלא אף נזקים רוחניים, שלעתים גדולים בהרבה מן הגופניים. נזקים אלו באים לידי בטוי בעיקר באי-אלו עוותים שחדרו להלכה, עתים מאונס, עתים מחוסר ידיעה. אחד מהם פקד את חנוכה וכל הקשור לו. ברצוני להתעכב עליו כאן לאור מקורות חז"ל ולאור כמה מהמקורות החיצוניים, אבל מתוך אלו שניתן להיעזר בהם. רק לאור דבריהם נוכל לבחון מה היא העמדה הנכונה ביותר.

חנוכה לאור תלמודנו

ההתייחסות המרכזית ואפשר לומר הבלעדית לחנוכה בתלמודנו מצויה במה ששנינו בשבת (כא-): "מאי חנוכה דתנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון"² שכננסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים

1. תוכן מאמר זה מהווה תוכנם של שיעורים שהנני מעביר בנידון זה **למעלה מעשרים ושש שנה בטכניון ובפורומים שונים ובהזדמנויות שונות ורבות**. אלפי תלמידי טכניון יכולים להעיד שכל המוגש לקורא כאן הינו חומר ששמעו ממני כבר למעלה מעשרות בשנים. הרצאתי על כל המקורות הללו כבר בכפר-בתיה לפני כל צמרת החינוך הממ"ד הכל הוקלט על ידי ערוץ 7 לפני שנים (אם כי עד היום לא שודר מעולם). מאז לא פסקו אנשים לגנוב את הרעיונות האלו מבלי לטרוח ולהזכיר את שמי עליהם. הייתי הרב הראשון (עד כמה שידוע לי) במדינת ישראל המצטט בנוגע לחנוכה את ספר המקבים את מגילת תענית את מגילת אנטיוכוס וכהנה רבות מתוך רוח נאמנה לחז"ל. ציטוטים אלו נהפכו לנחלת רבים מאד, ובכל זאת אף אחד לא טרח להזכיר את שמי. כנראה פסקו המאוויים לגאולה ומדוע להביאה באומרנו דבר בשם אומרנו! אבל גם כל אותם אנשים אינם יודעים שגם כשגונבים צריך לדעת איך לעשות זאת מבלי להיתפס על חם. אחד מסימני הזיהוי של הגנבה כידוע הוא שאין אדם יודע לומר עליה סימנים ברורים, כך בגניבות הספרותיות, אינם יודעים לצטט נכונה ועוד פחות לנתח נכונה את המקור. דבריי מוכנים לדפוס כמעט עשרים ושתי שנים, החלטתי להוציא אותם הפעם לאור בכתב על מנת לנסות לשים קץ לא רק לעוול האישי הנגרם לי, אלא גם לעיוותים ההגותיים הקשורים בדבר.

2. תרגום: מהו חנוכה? ששנו חכמים בכ"ה בכסליו ימי חנוכה שמונה הם שלא להספיד בהם ושלא להתענות בהם.

שבהיכל ושגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאוּם ימים טובים בהלל והודאה", ע"כ.

אלא שקטע זה מעורר שאלות רבות:

1. קטע זה נערך לקראת סוף תקופת התלמוד³, אם כן זה קרוב לשש מאות וחמשים שנה שכל בית ישראל, קטון כגדול מדליקים נרות חנוכה, ואפילו תינוקות של בית רבן יודעים מהו חנוכה, ואיך אפשר א"כ, לשאול מהו חנוכה? אמנם רש"י רצה ליישב קושי זה בפרשו "על איזה נס קבעוה", ז"א השאלה איננה על מהות חנוכה, אלא על איזה נס הקשור לחנוכה קבעו את חג החנוכה. אבל אין זה מספיק עדיין, וכי לא ידעו עד עכשיו על מה עושים חנוכה? ועוד, על פורים שאלו על מה פורים? ואם נשיב על פורים יש מגילה, על חנוכה יש ברכות ועל הנסים בהם פרשו לנו רבותינו את כל הדרוש! ועוד מדברי רש"י משתמע שישנם אולי עוד נסים אחרים הקשורים לחנוכה!

2. השאלה היתה "מאי חנוכה"⁴ והתשובה היתה צריכה להיות: "שכשנכנסו יוונים וכו'", קרי כך וכך צרות אירעו לאבותינו וכך וכך נסים עשה להם הקב"ה. אבל לא ברוח זו משיב התלמוד, אלא במקום תשובה הוא 'מזכה' אותנו ברישית הלכות "יומי חנוכה וכו'", הלכות שאין בהן כל תשובה לשאלה! כאלו כל חג החנוכה מצטמצם לשתי הלכות: האחת האוסרת תענית והשניה האוסרת מיספד.

3. מה משונה ברייתא זו שתחילת סגנונה ארמי וסופה עברי, בנגוד לכל הברייתות מתקופת התנאים שסגנונם עברי כמעט טהור, אף אם לעתים נדירות תבלו את דבריהם במלים ארמיות בודדות? מכל מקום לא מצוי בהן מעבר חד משפה לשפה? ובתוך שאלה זו, יש להוסיף שאלה: מהו סגנון עברי זה "דלא להתענות"⁵ בהון" בתוך סגנון ארמי מובהק?

3. החכם הראשון המוזכר בסוגיא זו הוא רבינא. אם רבינא זה הוא חותם התלמוד, אז נערכה סוגייתנו בתקופת רבנן סבוראי המתחילה מיד אחריו, ואם בתלמידו של רבא מדובר, אז נערכה בדור הששי של חכמי התלמוד.

4. ושמעתי לפני מספר שעות (היום חנוכה התשס"ג) מאן דהו (ששמע דרך אגב על התייחסותי לשאלות בכל עניין חנוכה) הטוען שבשאליות איכא 'מאי נר חנוכה'. אבל אין כל שחר לטענה זו. שהרי אם אכן נכון שבמהדורת הנצי"ב של השאליות ישנו ביטוי כזה, אינו שם מפאת כתב־היד שהיה בידי הנצי"ב, אלא מפאת מהד' הדפוס של השאליות, וכל המילים הללו חסרות מכל כתבי היד של השאליות (ראה מהד' מירסקי בה השתמשתי כאן). גם בכתבי יד של התלמוד אין זכר לגירסא כזו, והיא ככל הנראה הסבר שהוסיף איזה שהוא למדן שהחליט ללמד לרבינא ורב אשי מה הם צריכים לומר.

5. בכמה כתבי־יד יש אמנם 'להתענאה', וזה מוכיח שהיה במקור רק קיצור כגון 'להתענ'.

4. מברייתא זו משתמע שכל הבעיה בתקופת היוונים היתה אחת ויחידה, "נכנסו יוונים להיכל וטמאו כל השמנים שבהיכל", ולא רבץ על מצפונם שום פשע אחר! ונכון שלטמא את השמנים היא לפגוע לא רק בביהמ"ק אלא בכבוד עם ישראל⁶, אבל על זה יש לצאת למלחמה? כל המלחמה בשביל כבוד המנורה? ועוד, הלא לא רק את כל השמנים הם טמאו, אלא את כל המקדש, ואת המזבח הם הרסו כדשנינו (יומא ט"ז). ולמה לא הזכירו זאת, ורק את השמן? ופשעים רבים מנו להם רבותינו, גזרו גזירות קשות עליהם ועל נשותיהם ועל התורה ועל המצוות. ולמה אין זכר מכל זה?!

5. מה מועיל שפך זה חתום היה בחותמו של כ"ג? הלא כבר נגזר על הנכרים להיות כזבים כדשנינו בנדה (לד.), וא"כ אף בהיסט נטמא השמן, כפי שהעירו כבר רבותינו התוספות (כאן, ד"ה שהיה)! אמנם לאור קושיא זו הם הציעו לומר "שהיה מונח בחותם בקרקע שלא הסיטו הכלי", אבל אין תירוץ זה מספיק, כי אם כך עדות לטהרת הפך אינה יוצאת מחותמו של הכהן הגדול, אלא מסימן אחר (סימן שאין אנו יודעים היכן הוזכר) שלא הוסט הפך! ועוד: למה צריך חותם כהן הגדול? האם לא היה מספיק חותמו של כל כהן שהוא?!

6. "נעשה נס" אינו מובן. מי היה יכול לראות נס זה, סך הכל כמה כהנים בודדים שטרחו בקודש לעיני כל, ולמעשה, הנס התרחש רק מול קומץ אנשים?

7. רק "לשנה אחרת קבעום ימים טובים בהלל ובהודאה", אם כן בשנה ראשונה לא אמרו הלל? או שמא הקביעה לדורות לא נקבעה אלא בשנה האחרת? ועוד למה היו צריכים לחכות שנה אחרת? היו יכולים לקבוע כבר ביום התשיעי של השנה הראשונה שמכאן והלאה יהפכו לימים טובים בהלל וכו'! ועוד ממתי קובעים הלל על נס כזה?

8. למה התלמוד הביא ברייתא זו רק פה? והלא הוא התחיל לדון בהלכות חנוכה כבר בדף (כא.), ואם כן שם היה ראוי לשאול כבר מאי חנוכה?

9. למה מחברי "על הנסים" לא הזכירו מפך השמן ולא כלום?

אם כן מדברי התלמוד הבבלי לא זכינו לשום הבהרה. אמנם נחלי דיו נשפכו במהלך הדורות ליישב קושיות אלו, אבל אין בהן כדי שביעה. פשר הדברים ימצא

6. מושג הנהפך לזר לכל שדרות עמנו, החל מראשי העם וכלה בפשוטי העם הנוהרים כדרכם. אחרי ראשים חסרי כבוד.

אך ורק אם נכיר את כל מקורותינו הקדומים ביותר, ורק כך נעמוד על דיוקם של דברים.

חנוכה בדברי הרמב"ם

בנגוד לכל פוסקי ישראל מהשו"ע והלאה, החכם היחיד בתקופת הראשונים המזכיר לנו את סיבות חנוכה והרקע לחג זה, הוא הרמב"ם. בכך שונה תורתו של הרמב"ם מתורות גלות רבות שיצאו מתחת עטם של רבותינו המדברים על חנוכה, רק מן ההיבט ההלכתי של הדלקת הנר, כאילו אין בחנוכה אלא היבט זה בלבד. על כן ראוי לדון בנקודה זו בתחילה.

בהלכות חנוכה (פ"ג הלכות א-ב-ג) כותב הרמב"ם: "בבית שני כשמלכי יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות. ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות. וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בחדש כסלו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס. וימים אלו הן הנקראין חנוכה והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים. והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה".

ודבריו אלו מעוררים שאלות רבות:

1. מהיכן שאב הרמב"ם את כל הפרטים ההיסטוריים המוזכרים בהלכה א' שאין להם לכאורה זכר לא בבבלי ולא בירושלמי ולא במדרשי חז"ל⁷?! ודוקא הוא, החכם המצויין בנאמנותו הבלתי-מסוייגת לתלמוד ולמקורות חז"ל יביא הפעם דברים שלא אמרום חז"ל⁸!?

7. אמנם לכאורה על שאלה שניה זו השיב המ"מ (שם) "ספור מאורע הזה פשוט וידוע כפי במה מדליקים (שבת כא): ..." אבל אין זו פרשנות ברורה, והלא אין שום זכר מכל הפרטים הללו שם במס' שבת?!?

8. אין ברצוני להתעכב על גישה עקרונית זו של הרמב"ם שלה הקדיש מוה"ר פרופ' ב.ז. בנדיקט (שליט"א) [זצ"ל] עשרות שנות מחקר. כל המעוניין לעמוד על כך יקרא בספרו

2. למה השמיט כל עניין טומאת השמנים כדי לאחוז בטעמים שונים להצדיק שמונת ימי חנוכה – טעמים שכולם סבל פיזי או רוחני של עמנו בימים ההם, והסבירם בטעם שאינו בתלמוד "עד שכתשו זיתים והוצאיו שמן טהור"? ועוד מהיכן שאב מידע זה?

3. כל המדייק בדבריו יבחין שלאורך כל תאורו את יסוד חג החנוכה, דאג רבינו להקדים את הצער הפיזי והלאומי של אבותינו לצער הרוחני הדתי ולפגיעה בקודש המקדש, וכל זה לכאורה בנגוד לתאור התלמודי. בתחילה הוא הזכיר ש"גזרו גזירות על ישראל" ורק לאחר מכן את השמד" ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ומצוות! קודם כל "פשטו ידם בממונם ובבנותיהם" ורק אח"כ "נכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות". וכסיכום אין הרמב"ם מדבר אלא על "צר להם לישראל מאוד מפניהם ולחצום לחץ גדול", שכפי תיאורו אינו מתייחס אלא לסבל האנושי ולא לסבל הרוחני של עם ישראל.

4. למה בתחלה קובע שהקב"ה "הושיעם מידם" ומיד לאחר מכן קובע שהחשמונאים הם "שהושיעו את ישראל"? ומהיכן שאב רבינו את "עד שריחם עליהם אלוהי אבותינו והושיעם מידם והצילם"? אין ספק שהיתה זו רחמנות מצד הקב"ה שהחשמונאים נצחו, אבל היכן ביטאו רבותינו רחמנות זו כלשונו זו?! הלא אין לה זכר בתלמודנו!

5. למה משתבח הרמב"ם בכך "העמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החרבן השני"? מי אומר שהחשמונאים לא חטאו בכך שבמקום להשיב את המלוכה לזרע דוד אחזו בה על אף היותם כהנים⁹? והלא לא היה נביא ואורים ותומים למנות מלך, בבית שני, כפי שהוא פסק בהלכות בית הבחירה¹⁰? ושוב, מהיכן למד הרמב"ם שיש חשיבות בכך "שחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה", ובפרט כשאנו יודעים שמחוך לשנים מועטות בראשית שלטונם של בני מתתיהו, רוב שנות מלכות החשמונאים היו שנות שליטים מרושעים, ששניים מהם זה אחר זה (ינאי והורדוס) יטבחו חכמי הסנהדרין, ולקראת סוף שלטונם מולך הורדוס שאינו אלא עבד אדומי, אכזרי השופך לא רק דמי עמו, אלא אף דמי בניו ונשותיו! ולכאורה במה יש להתכבד ולשמוח בשלטון כזה?! ומדוע

של כב' הרב הנ"ל "הרמב"ם ללא סטייה מן התלמוד" בהוצאת מוסד הרב קוק, ובשאר מאמריו.

9. כדברי הרמב"ן (בראשית מ"ט, י) ורבים בעקבותיו.

10. פ"ו: "כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה אין קדוש גמור וזה שעשה עזרא שתי תודות זכרון הוא שעשה לא במעשיו נתקדש המקום שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים, ובמה נתקדשה בקדושה ראשונה שקדשה שלמה שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבא".

ראה הרמב"ם לנכון להזכיר שבני חשמונאי שלטו עד סוף בית שני?! ועוד מנין לו שלשלטונם דין מלכות על פי ההלכה?

6. מהיכן שאב רבינו את "עד שריחם עליהם אלוהי אבותינו והושיעם מידם והצילם". אין ספק שרחמנות היתה זו מצד הקב"ה שהחשמונאים נצחו, אבל היכן נתנו רבותינו ביטוי לרחמנות זו כלשונו זו?! הלא אין לה זכר בתלמודנו!

7. מניין לרבינו ש"כאשר גברו ישראל על אויביהם ואבדום בכ"ה בכסלו היה"?

8. למה הביא את שאינו בתלמוד "עד שכתשו זיתים והוצאיו שמן טהור", ועוד, מהיכן למד זה?

9. כל המדייק בלשונו הטהור יבחין שלא השתמש רבינו בלשון "נס" כאן (אלא מאוחר יותר), אלא אמר רק "ולא מצאו אלא פך אחד וכו' שמונה ימים".

10. מדוע בהלכה ב' לא הזכיר המושג נס המובא בתלמוד, אלא כתב "ולא היה בו להדליק אלא יום אחד והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים וכו'", דבר הניתן להיעשות ע"י חלוקת השמן לשמונה חלקים ולהדליק פחות זמן? ולא הזכיר מושג הנס אלא בהלכה ג' בתוך דברים החוזרים על שתי ההלכות א' ו ב': "ומפני זה וכו'" שהוא בודאי חוזר על כל מה שכתב עד עכשיו? למה רבינו כתב "ומפני זה וכו' ולגלות הנס", כאלו בא לומר לנו שתקון חנוכה הוא על כל מה שקרה והתרחש, ולא רק על נס פך השמן כפי שיוצא לכאורה מן התלמוד?

להשיב לכל השאלות האלו אין כל אפשרות מבלי לעבור על כל מקורות הקדומים שהגיעו לידנו והנוגעים לחנוכה.

בתחילה עלינו לשוב לסוגיא התלמודית בשבת.

חנוכה לאורה של מגילת תענית

ליישוב חלק מקושיות אלו נגיע אם נכיר שברייתא זו אינה ברייתא רגילה אלא קטע קטן ממגילת תענית. וכך שנינו שם:

שבת (כא):

מאי חנוכה דתנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון שכנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, ושגברה מלכות בית חשמונאי

מגילת תענית (נוסח ב"צ לוריא)

בעשרין וחמשה חנכה תמניא יומין די לא למספד. גמרא. מפני שנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, ולא היה להם שמן להדליק בבית המקדש, וכשגברו בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא

מצאו שמן אלא פך אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול שלא נטמא ולא היה בו להדליק אלא יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו את הנרות שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום שמונה ימים טובים בהלל ובהודאה.

ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאוּם בהלל ובהודאה. ימים טובים בהלל והודאה.

ברור עתה מה מקור סגנונה המיוחד והמשונה של ברייתא זו.

לפני שנדון בתוכן דברי מג"ת, מן הראוי להעיר שאמנם נחלקו רבותינו אם בטלה מג"ת אם לאו¹¹, אבל לית מאן דפליג שחבור זה מחייב היה לפני החרבן לפחות, א"כ דברי חכמים הוא. ודי לנו בעובדה שהרא"ה והיעב"ץ טרחו לפרשה כמובא ב'שם הגדולים'¹² של מרן החיד"א. מחוץ לעובדה שהתלמוד דן בה!

שינוי עוד בהמשך הדברים הנ"ל במגילת תענית משנה כ"ג (הוצאת ב"צ לוריא עמ' 170): "ומה ראו לעשות חנוכה שמנה ימים, והלא חנכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר ומפתח אהל מועד לא תצא שבעת ימים וגו' (ויקרא ה, ל"ג) ואומר ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו וגו' (במדבר ז, י"ב), ובשביעי בשבת הקריב אפרים, וכן מצינו בחנוכה שעשה שלמה המלך שלא עשה אלא שבעת ימים, שנאמר כי חנכת המזבח שעשו שבעת ימים והחג שבעת ימים (דברי הימים ב ז, ט), ומה ראו לעשות חנוכה זו שמנה ימים, אלא בימי מלכות יון נכנסו בית חשמונאי להיכל, ובנו את המזבח ושדוהו בשיד ותקנו בו כלי שרת¹³, והיו מתעסקים בו שמנה ימים. ומה ראו להדליק את הנרות, אלא בימי מלכות יון שנכנסו בני חשמונאי להיכל, ושמונה שפודין של ברזל היו בידם, וחפום בעץ והדליקו בהם את הנרות, והיו מתעסקין בהם כל שמנה. ומה ראו לגמור בהם את ההלל. אלא ללמדך שכל תשועה ותשועה שהקב"ה עושה להם לישראל, הן מקדימין לפניו בהלל ובשבח ובהודאה, כעניין שנאמר ויענו בהלל ובהודות לה' כי טוב וגו' (עזרא ג, י"א), ואומר לה' הישועה על עמך ברכתך סלה (תהלים ג, ט). מצות נר חנוכה נר אחד איש וביתו, והמהדרין נר אחד לכל נפש ונפש, והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק

11. ר"ה (חי:יט). וירושלמי תענית (פ"ב הל' יב) ומגילה (פ"א הל"ד) ונדרים (פ"ח הל"א).

12. מערכת (אות ט). ופירוש היעב"ץ נמצא אצלי.

13. ומפורש הדבר במנחות (כח:): "כנגד מנורה, אבל עושה הוא של חמשה ושל ששה ושל שמנה, ושל שבעה לא יעשה ואפילו משאר מיני מתכות; ר' יוסי בר רבי יהודה אומר: אף של עץ לא יעשה, כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי; אמרו לו, משם ראינו? שפודים של ברזל היו וחיפום בבעץ, העשירו עשאוּם של כסף, חזרו והעשירו עשאוּם של זהב". וראה מקורות נוספים להלן.

אחד מכאן ואילך מוסיף והולך. שני זקנים היו בצידן אחד עשה כדברי בית שמאי ואחד כדברי בית הלל, זה נותן טעם לדבריו וזה נותן טעם לדבריו, זה אומר כפרי החג¹⁴ וזה אומר מעלין בקודש ואין מורידין. מצות הדלקתה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, ומצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, ואם היה דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים, ואם מתירה מן הלצים מניחה על פתח ביתו מבפנים, ובשעת סכנה מניחה על שולחנו ודיו".

אין ברצוני להיכנס כאן לזוויכוחים מחקריים, האם נוסח זה שלפננו נוסח מקורי הוא על מג"ת או שמא הוספו עליו מדרשים ממדרשים שונים, כי איך שיהיה הדברים שלפננו דברי חז"ל הם, ולכן לגבי נדון דידן יספיק לנו לדעת שכולם דבריהם ושדברי קודש הם.

דבר אחד כבר ברור לנו ממגילת תענית והוא, שהברייתא שלפננו בבבלי אינה אלא ראשית ברייתא זו שבמגלת תענית עד כדי שינויים קלים שמן הראוי לעמוד עליהם, ונעשה זאת בע"ה להלן. וכך תופעות מסוימות עליהן הערנו לעיל זכות להבהרות ולהסברים, כגון הסגנון המשונה של הברייתא בתלמוד, המעבר בה מארמית לעברית¹⁵. כל השאר "הושמט" ע"י התלמוד. אבל מן התוספת שלפננו במג"ת אנו זוכים למענה לשאלות רבות ששאלנו לעיל:

1) לפי הפסקה השניה שבמג"ת ("ומה ראו לעשות חנוכה שמונה ימים וכו'") טעם קביעת החג שמונה ימים אינו מפאת נס פך השמן, **אלא משום שהיה מקום לקבוע חג לרגל חנוכת בית המקדש**¹⁶. ולכן שואלת המגילה מדוע כל חנוכה שהתקיימה במהלך תולדותינו נמשכה רק שבעת ימים, וכאן באופן משונה חג חנוכת המזבח או בית-המקדש נקבע לשמונה. על זה באה התשובה שהשמונה הם משום שלתקון בית המקדש נדרשו שמונת ימי הכנה לעבודת המקדש. ובזה מתורצות כל

14. וראה בהמשך ההשוואה שבין סוכות לחג החנוכה.

15. עד כדי שינויים קלים שמן הראוי לעמוד עליהם, אבל זאת נעשה בע"ה להלן.

16. וטעם זה מובא במפורש בספר המקבים א' (פ"ד פסוקים נ"ב-נ"ח). "וישיכמו בבוקר בחמשה ועשרים לחודש התשיעי הוא חודש כסלו בשמונה וארבעים ומאה שנה ויקריבו קרבן על פי התורה על מזבח העולה החדש אשר עשו בעת וביום אשר טמאוהו הגויים בעצם היום ההוא נחנך בשירים ובנבלים ובכנורות ובמצלתיים ויפלו כל העם על פניהם ויתפללו ויברכו לשמים אשר הצליח להם. ויעשו את חנוכת המזבח ימים שמונה ויקריבו עולות בשמחה ויקריבו זבח שלמים ותודה ויפארו את פני ההיכל בעטרות זהב ומשבצות ויחנכו את השערים והלשכות ויעשו להם דלתות ותהי שמחה גדולה בעם מאד ותסר חרפת גויים ויקיים יהודה ואחיו וכל קהל ישראל להיות ימי חנוכת המזבח נעשים במועדם שנה בשנה ימים שמונה מיום חמשה ועשרים לחודש כסלו בשמחה וגיל". וכבר העיר על כך ב"צ לוריא. וראה עוד במקבים ב' (פ"ז פסוקים א'-ט', ושם פ"א פסוקים ח'-ט'), וראה להלן בסעיף על ספר המקבים.

השאלות של רבותינו שבכל הדורות למה שמונה ימים כאשר הנס של השמן לא היה אלא שבעת ימים בלבד.

במילים אחרות יסוד החג היה אמנם מפאת חנוכת בית המקדש, אבל נקבעו שמונה ימי חג כדי להנציח את העבודה שנדרשה מהחשמונאים כדי להכשירו לעבודה¹⁷. ויש בזה מקור מה (אם כי חלקי בלבד) לדברי הרמב"ם שנדרשו שמונה ימים להכנת שמן זית.

2) לפי הפסקה השלישית שמג"ת ("ומה ראו להדליק את הנרות") הדלקת הנרות אינה משום נס פך השמן, אלא משום ש"בימי מלכות יון וכו' ושמונה שיפודים של ברזל וכו'". ולפי טעם זה שבמג"ת מתורצת קושיא נוספת שמשום מה לא התעכבו עליה, והיא למה שמונה נרות, כאשר חנוכת בית המקדש היא של שבעה קנים! ואף אם יאמר אדם שלא היה צורך להתייחס לנקודה זו משום שראשיתה ומקורה מאז שאנו מהדרין כב"ה או ב"ש, אין זה תירוץ מספיק משום שבכל זאת היה מן הראוי לשאול למה לא תיקנו מלכתחילה להדליק מנורה של שבעה קנים זכר לחנוכה שהדליקו החשמונאים בבית המקדש?!

והטעם הזה מובא במפורש בפסיקתא רבתי (ב"ב): "למדנו רבינו נר של חנוכה מאימתי היא מצותו, שנו רבותינו משתשקע החמה עד שתסלק רוב הרגל מן השוק ולהיכן הן מדליקין היה דר בעלייה ובה חלון נוטה לרשות הרבים מדליק ובשעת הסכנה מדליק בתוך ביתו [ואסור לעשות לאורו מלאכה ר' אסי אמר] אסור לראות לאורו, ולמה מדליק נרות בחנוכה אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון שנאמר ועוררת בניך ציון על בניך יון (זכריה ט' י"א) נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה שפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות, ולמה קורין את ההלל מפני שכתב אל ה' ויאר לנו (תהלים ק"ח כ"ז), ולמה אין קורין בפורים כתב להשמיד להרוג ולאבד [את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם וגו'] [אסתר ח' י"א] ואין קורין אלא על מפלתה של מלכות ומלכות של אחשוורוש הייתה קיימת לכן אין קורין אבל במלכות של יון שכילה אותה הקב"ה התחילו נותנים הימנון ושבח ואומרים לשעבר היינו עבדים לפרעה עבדים ליון ועכשיו עבדיו של הקב"ה אנו הללו עבדי ה' (תהלים ק"ג א'). וכמה חנוכות הם, שבע חנוכות הם ואילו הן חנוכת שמים וארץ שנאמר ויכולו השמים והארץ (בראשית ב' א') ומה חנוכה היה שם ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר (בראשית א' י"ז) וחנוכת החומה שנאמר ובחנוכת חומת ירושלים (נחמיה י"ב כ"ז) וחנוכת של [עולין] גולה שנאמר והקריבו לחנוכת בית אלהינו דנא וגו' (עזרא ו' י"ז) וחנוכת הכהנים זו שאנו מדליקין וחנוכת העולם הבא

17. רעיון זה מתקשר היטב עם פרשנות רס"ג למשך שמונת הימים, ראה להלן.

שנאמר אחפש ירושלים בנרות (צפניה א' י"ב) וחנוכת הנשיאים זאת חנוכת המזבח (במדבר ז' פ"ד) וחנוכת המקדש מה שקראו בענין מזמור שיר חנוכת הבית לדוד¹⁸.

4) לפי הפיסקה השלישית "ומה ראו לגמור בהם את ההלל וכו'" יוצא שכל אמירת ההלל איננה אלא מפאת התשועה. וכאן המקום לקבוע כי אין למושג תשועה בתנ"ך אלא מובן אחד בלבד: הצלה פיזית (בשעת סכנה מלחמה או דומה לה), כדמוכח מכל המקומות בהם בטוי זה מוזכר בתנ"ך¹⁹, אף אם לא ייתכן ישועה פיזית ללא ישועה רוחנית נלווית למי שמכיר בה' ומודה בנסיו.

לפי זה, אמירת ההלל היא משום ניצחון ישראל במלחמתם נגד היוונים!²⁰
והדבר יוצא אף מההוכחה שמג"ת עצמה מביאה "שכל תשועה ותהילה וכו' כענין שנא' ויענו בהלל וכו'"²¹. ולכאורה קושי יש לדברינו, משום שהפסוק שבעזרא (פ"ג פ' א') המצוטט במגילת תענית אינו מתייחס לאמירת הלל על ניצחון צבאי, אלא על ייסוד המזבח ועל חנוכת הבית. אבל כל בר דעת יבין שהיא הנותנת. החשמונאים חגגו את ניצחונם בחנוכת הבית והמזבח, ולכן אין בין חנוכת הבית ובין הניצחון ולא כלום, וטעם אחד לכולם. ומכל מקום אין כל קשר בין הדלקת הנרות ובין

18. ואסמכתא לזה בר"ה (כד).

19. וראה הדברים בהמשך.

20. ועל נקודה זו הנני מתעכב להלן, בסעיף 'על מה אומרים הלל בחנוכה'.

21. ומכאן דרך אגב הוכחה ההילכתית לומר הלל כל פעם שהקב"ה מזכה את עמנו בניצחון צבאי! וקטני אמונה שבדורנו מפחדים מקביעה זאת שמא מאן דהו יאמר "כוחי ועוצם ידי וכו'", ובקטנותם אינם מבינים שדוקא אמירת ההלל היא המונעת הצהרה כזב של כל אותם חלושי הדעת הטוענים שבכוחות עצמם הושג הניצחון. הלא אם האדם מודה לה' בהלל, בזה הוא מודה שלניצחון מן השמים הוא זכה.

22. שם בהמשך "ויענו בהלל ובהודאות לה' כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל לה' על הוסד בית-ה'". אלא שכל המעיין שם יראה שההלל זה לא נאמר על חנוכת המזבח אלא על התחלת בנייתו כדמוכח מההמשך: "וישמעו צרי יהודה ובינימין כי בני הגולה בונים היכל וכו'". ואם כן הלל זה נאמר כהודאה לתחילת הבנייה המתמשכת במלחמה. וכי דייקנו כך יוצא ממג"ת עצמה "הם מקדימים לפניו בהלל וכו'".

23. וכל זה בהנחה שציטוט הפסוק מדויק, כי היה מקום לבחון האם לא מדובר בפסוק שביהושפט. אבל עתה ראיתי שגם במהד' ליכטנשטיין ההפנייה היא לפסוק שבעזרא.

24. ואך שיהיה מצאנו כבר מקור ראשון לדברי הרמב"ם "והושיעם מידם", כי תשועה כזו הוזכרה במפורש כאן במג"ת, אבל נראה בהמשך בע"ה מקור ברור עוד יותר.

אמירת ההלל, אלא רק בין חנוכת הבית ובין הנצחון²². והדברים מתבהרים עוד יותר מתוך דברי רב אחאי בעל השאלתות.

עמדת רב אחאי בשאלתות

הודות לרחמי שמיים זכינו בדורנו להתגלות קטעים נוספים רבים מדברי רב אחאי גאון, קטעים שלא שזפתם עיין של רבים מרבותניו, אף מרבותינו הראשונים כפי הנראה. אחד מן הקטעים האלו שנשמר בכ"י ש' של השאלתות (פורסם בהוצאת פרופ' מירסקי שאיל' סי' כ"ז, ח"ב עמ' קפ"ב-קצ"א) מוקדש כולו לחנוכה. מדובר בדרשה הרצופה עקרונות אמונה, בנוסף לכל עיקרי חנוכה שנידונו בה. הצגת חג החנוכה שאנו מוצאים בפי רב אחאי גאון שונה בתכלית מכל הידוע לנו מאז תקופת רבותינו הראשונים²³. ההצגה זו כה חיונית לדורנו שראיתי לנכון להביאה בפרוטרוט. מתוכה יבלטו היטב העיוותים שהביאה הגלות אתה.

ומן הראוי לציין שהתופעות "המשונות" שציינו בדברי הרמב"ם מתגלות בצורה חריפה הרבה יותר בדברי רב אחאי גאון.

החובה הראשונה לגבי חנוכה שראה רב אחאי לציין היא **חובת השבח וההודאה לשם על נס הישועה וההצלה**, ולא הדלקת הנרות, וכך הם דבריו:

"דמחייבין דבית ישראל לאודווי ולשבוחי קמי שמיא בעידנא דמתרחיש להו ניסא²⁴, דכתיב (תהלים קיז, א) הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו. אטו משום דגבר עלינו חסדו הללו את ה' כל גוים? אלא הכי קאמר, הללו את ה' כל גוים מה דעביד עימכון וכל שכן אגן דגבר עלינו חסדו... וכד מטי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל, כגון חנוכה ופורים, מיחייב לברוכי ברוך אשר עשה ניסים לאבותינו בזמן הזה, בחנוכה על שרגא, בפורים על מקרא מגלה, שנאמר (שמות יח, ט) ויאמר יתרו ברוך ה'. ומחייב למיגמר הלילה תמניא יומי דחנוכה, דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחזקדק שמנה עשר יום בשנה ולילה אחת יחיד גומר בהן את ההלל, ואלו הן: שמונת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של פסח, ויום טוב של עצרת, ולילה אחת של יום טוב הראשון של פסח, ובגולה עשרין ואחד ושני לילות, ואלו הן: תשעת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ושני ימים של פסח, ושני ימים טובים של עצרת. ומחייבין לאדלוקי שרגא דחנוכה תמניא יומין מכי עייל יום עשרים וחמשה בכסליו עד מישלם תמניא יומין... אי נמי מימר קאמרינן דמחייבין לאדלוקי

22. וראה להלן שם אני עוד מתעכב על נקודה זו.

23. פרט להרמב"ם כמובן.

24. תרגום: שמחייבים כל ישראל להודות ולשבח לפני הקב"ה בזמן שמתרחש להם נס.

שרגא תמניא יומי, דההוא לוגא דאישתכח בהיכלא, והוה ביה שעורא יומא חד ואדליקו מיניה תמניא יומי, הלכך תקינו רבנן תמניא יומי לאדלוקי שרגא דחנוכה לפרסומי ניסא".

באופן זה הפגין רבינו אחאי גאון, הקרוב בזמן לתקופת התלמוד, שמירה על רוחו המקורי של החג ללא עיוותי הזמן שחדרו מאוחר יותר לתלמי מחשבותינו מפאת הגלות המרה והנוראה המעוותת את המחשבות הטהורות ביותר. **עיקר המצווה בעינינו היא ההודאה לה' על נסיו נפלאותיו והצלותיו!**

ומיד לאחר סיום ניסוח חובותינו ההלכתיות, ממשיך רב אחאי בדרשה ארוכה המציגה את חנוכה כחוליה נוספת באותה שרשרת הבלתי פוסקת של נסיונות הגויים להשמידנו²⁵, והמקבילה לה, אותה שרשרת הנסים שעשה הקב"ה לאבותינו ולנו. ואלה הם דבריו:

25. השתלשלות זו של צרות אינה חידוש של רב אחאי, אלא שוזרת היא את דברי רבותינו בכל מקום. לדוגמא במגילה (יא.) שנינו: "ויהי בימי אחשורוש. אמר רב: ויי והי. הדא דכתיב (דברים כח) והתמכרתם שם לאיביך לעבדים ולשפחות וגו'. ושמואל אמר (ויקרא כו) לא מאסתים ולא געלתים לכלתם לא מאסתים בימי יוונים, ולא געלתים בימי אספסיינוס, לכלתם בימי המן, להפר בריתי אתם בימי רומיים, כי אני ה' אלהיהם בימי גוג ומגוג. במתניתא תנא: לא מאסתים בימי כשדים, שהעמדתי להם דניאל חנניה מישראל ועזריה, ולא געלתים בימי יוונים, שהעמדתי להם שמעון הצדיק, וחשמונאי ובניו, ומתתיה כהן גדול, לכלתם - בימי המן, שהעמדתי להם מרדכי ואסתר, להפר בריתי אתם, בימי פרסיים, שהעמדתי להם של בית רבי וחכמי דורות, כי אני ה' אלהיהם לעתיד לבוא, שאין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם". מדרש תהלים (בובר, מזמור לו [ו]): "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. אמר ר' יוחנן עובדא הוה בחד דהוה מדליק שרגא והוה טפי, הוה אדלקא והוה טפי, אמר עד אימת אנא משתליה בהא שרגא, (מוריד) [מוריד] אנא לנהורא דשמשא ואנא אזיל לנהורא, כך ישראל נשתעבדו במצרים, ועמד משה וגאלם, וחזרו ונשתעבדו [בבבל], ועמדו דניאל חנניה מישראל ועזריה וגאלום, וחזרו ונשתעבדו] בעילם ובמדי ופרס, עמדו מרדכי ואסתר וגאלום, חזרו ונשתעבדו ביון, ועמדו חשמונאי ובניו וגאלום, חזרו ונשתעבדו באדום הרשעה, אמרו ישראל הרינו נתייגענו מהיותנו משתעבדין ונגאלין, וחזרנו ונשתעבדנו, עכשיו אין אנו מבקשין לגאולת בשר ודם, אלא גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל, ואין אנו מבקשין (מעתה) שיאיר לנו בשר ודם מעתה, אלא שיאיר לנו הקב"ה, שנאמר כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, וכתוב אל ה' ויאר לנו (תהלים קיח כז). ר' שמעון בן לקיש אמר כך אמר הקב"ה לישראל מבקשים אתם לספות עם אומות העולם בעולם הזה, אמרו לפניו רבונו של עולם אל תט לבי לדבר רע (תהלים קמא ד), למה לפי שהם עוללות, שנאמר להתעולל עוללות ברשע את אישים פועלי און (שם), אפילו במצות הנעמיות שלהם אין אנו מבקשין, שנאמר ובל אלחם במנעמיהם (שם), ובמה אנו חפצים, במצות שלך, שנאמר

"דרשה דחנוכה. כתיב (קהלת א, ז) דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת, והא כתיב (ישעיה נ"א, ז) והארץ כבגד תבלה? אלא דור הולך ודור בא, אומות העולם והארץ לעולם עומדת, אלו ישראל, שנקראו ארץ, שני (מלאכי ג, י"ב) כי תהיו אתם ארץ חפץ, וכן כתיב (שופטים י"ח, ל) עד יום גלות הארץ, וכי הארץ גלת? אלא אלו ישראל שנקראו ארץ²⁶ שני כי תהיו אתם ארץ חפץ, שבכל דור ודור עומדים אומות העולם על הארץ לכלותם, ואילולי

כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, וכתיב והלכו גוים לאורך (ישעיה ס ג). וכן עוד שם (צג [א]) "ה' מלך גאות לבש וגו'. זהו שאמר הכתוב מי לא יראך מלך הגוים (ירמיה י ז), אמר לו הקב"ה לירמיה, אתה קורא אותי מלך הגוים, ומלכיהון דישראל לית אנא, אמר לו לפי שאמרת לי נביא לגוים נתתיך (ירמיהו א ה), אף אני קורא לך מלך הגוים, כי לך יאתה (ירמיה י ז), לך מלכותא יאה. ה' מלך גאות לבש. אמר ר' חנינא יש לך שהוא נאה ללבשו, ואין לבושו נאה לו, יש נאה לבושו, והוא אינו נאה ללבשו, אבל הקב"ה הוא נאה ללבשו, ולבושו נאה לו, ה' מלך גאות לבש. [שבעה לבושין לבש הקב"ה, אחד במלחמת היס, ה' מלך גאות לבש], זה מלבוש כנגד מלחמות היס, שנאמר אשירה לה' כי גאה גאה (שמות טו א), ואחד שלבש בסיני, שנאמר ה' עז לעמו יתן (תהלים כט יא), כנגד עוז שנתן לעמו בסיני, ואחד כנגד בבל, שנאמר וילבש בגדי נקם תלבושת (ישעיה נט יז), וכן הוא אומר כי נקמת ה' היא נקמת היכלו (ירמיה נא יא), ואחד כנגד מדי, [שנאמר וילבש צדקה כשרין (ישעיה נט יז), וכן הוא אומר ומרדכי יצא מלפני המלך (אסתר ח טו), **ואחד כנגד יון**], שנאמר ויעט כמעיל קנאה (שם נ"ט), כך היו בני חשמונאים לבושים בגדים של קנאה, ואחד כנגד אדום, שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבשו (ישעיה סג א), והשביעי לימות המשיח, שנאמר לבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר (נקי) [נקא] (דניאל ז ט). וכן במדרש 'ה' בחכמה יסד ארץ' (אוצר המדרשים אייזנשטיין, עמ' 106-107) "מי פעל ועשה קורא הדורות מראש וגו' (ישעיה מ"א ד), פסוק זה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו, היה ראוי לכתוב ולומר אני ה' ראשון ואני אחרון, אני ראשון שנגליתי לאברהם ראשון, אני ראשון שנגליתי ליצחק ראשון, אני ה' ראשון שנגליתי ליעקב ראשון, אני ה' ראשון שנגליתי למשה, במאמר ראשון אמרתי אני ה', ראשון שנגליתי בסיני באות ראשון. ואת אחרונים אני הוא, אמר הקב"ה אע"פ שהכעיסוני בהבליהם והפשיעו את הארץ אני עמם, שנאמר ואף גם זאת וגו' ואמר עד זקנה אני הוא, זו מלכות בבל שוררת [שכינה] ירדה לבלב בשבילם, עד שיבה שהעמדתי להם מרדכי במלכות מדי, **במלכות יון העמדתי להם מתתיהו בן יוחנן הכהן חשמונאי ובניו**, במלכות אדום אני אסבול דופיהם וגדופיהם, ואני שעתיד ליפרע מהם ולמלט ישראל מידם, שנאמר אסבול ואמלט, אמן בקרוב בימינו".

26. יש לקשר בין דרשה זו ובין המשנה הראשונה בפרק חלק: "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב וכו' לעולם ירשו ארץ וכו'". ויש להדגיש, דוקא בימנו, שהמוותר על ארצנו מוותר על עמנו. ועיינינו הראות איך המוותרים על ארצנו הם הם המנסים לטשטש את הזהות היהודית, והם המוכנים להעניק לאוייבינו 'זכות השיבה' וכהנה רבות, הפוגעות בעמנו, והם המתקוממים נגד הגיור כהלכה ועוד.

שיסדם הקב"ה בארץ הזאת כבר היו כלין משיעבוד מלכות, וכן דוד אמר (תהלים ק"ד, ה) "יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד"²⁷.

וקול נביאי ישראל מהדהד מתוך פירוש הגאון, כמו שהוא מהדהד מגרונם של כל חכמי ישראל לדורותיהם. עם ישראל לא ניתן להשמדה:

"בא וראה כמה מלכיות נלחמו על ישראל, וכל אחת ואחת **מחדשת גזירות** עליהן, סבורים הם שהם מכלים אותן והקב"ה עוזרם **ומצילם מידם**, ומלכות נכנסת ומלכות יוצאה וישראל קיימים, למה? כי אני יו"י²⁸ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם (מלאכי ג, ו) וכתוב (תהלים צ"א ט"ו) עמו [אנכי] בצרה ואחלצהו. מלך בשר ודם בשעה שנופל עבדו ביד אויבים, דיו העבד שיהא המלך עושה מלחמה בשבילו ומוציאו מידם, אבל מדת הקב"ה ית' שמו אינו עושה כן אלא מציל את ישראל ונותן להם כבוד, שני' אחלצהו ואכבדהו".

ומכאן מקור לדברי הרמב"ם הנ"ל לגבי הגזירות ולגבי הצלה מן שמיא. לרצון האלהי להציל את ישראל תמיד סיבות רבות, ובראשן עצם היותנו בניסן, ועל מעמדנו כבנים אין הקב"ה מוותר (בניגוד לעמדה הנוצרית) אף אם אנו חוטאים, כדברי רבי מאיר בקידושין (ל:), ואין אב מתנכר לבניו. לכן ממשיך הגאון:

"א"ר אלעזר בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה שקודם שיכה אותם בורא להם רפואה, שנאמר (הושע ז, א) כרופאי לישראל ונגלה עון אפרים, אבל אומות העולם, בתחלה מכה אותם ואח"כ בורא להם רפואה, שנאמר (ישעיה י"ט, כ"ב) ונגף יו"י את מצרים נגוף ורפוא"²⁹.

ואת אותה 'ישועה' שכל כך הודגשה במג"ת ובהרמב"ם (הנ"ל) מובלטת בדברי הגאון, אלא שהפעם היא מובלטת היטב כישועה האלהית המופיעה באמצעות צדיקים שבעמנו. לעיתים אותם צדיקים מושיעים את ישראל באוחזם בנשק, לעיתים בתכסיסים מדיניים אלו או אחרים, ולעיתים בצדקותם כחנניה וחבריו. אבל אף לגבי אלו האחרונים דואג בעל המדרש שהגאון מזכירו, לייחסם לזרע יהודה המכונה אריה, שהיהא ברכת המלכות בפי יעקב אבינו. מכל מקום אינם מוצגים כמחוללים נסים פלאיים, אלא כפועלים למען ישועת ישראל במעשים מוחשיים:

27. דרשה דומה ישנה בפרשה ל'חנוכה' (בתי מדרש' לר"א ילינק, עמ' 134) וכן הוא בקוה"ר (פ"א אות ד).

28. זהו הכתיב של שם ה' אצל כל גדולי הגאונים, ולכן סירבתי לשנותו. והמתחסד יותר מהם אינו אלא גס רוח מתייהר ולא מתחסד.

29. בדומה לפסקה זו איתא גם ב'דרשה לחנוכה' (בתי מדרש' הנ"ל, עמ' 134). ובמגילה (יג:) הדברים בשם ריש לקיש. ומכאן שמדובר בדרשה ארצי־ישראלית מבית מדרשו של רבי יוחנן.

”ישתבח שמו ויתעלה זכרו שהכל גלוי לפניו, וגלוי וידוע היה לפניו שישראל עתידים לחטא לפניו, ולהגלותם ולהפיצם בין אומות העולם, והקדים להם רפואה והעמיד להם בכל דור ודור **מושיעים**”³⁰.

המאבק הראשון והמושיעים הראשונים יתגלו בשעה שנבוכדנצר יאבק נגדנו לא לשם השמדה, אלא מתוך שעמד היטב על מהות עמנו ועל השפעתו האדירה במהלך ההיסטוריה. הוא הבין שעמנו מהווה האנטיתזה של כל מה שהאליליות לצורותיה ולגלגוליה מגלמת. לכן לא עם עמנו אינו יכול להשלים, אלא עם מהותנו האנטי־אלילית, ומאבקו יהיה מאבק למען הכרה באליליות, אליליות שסך הכל אבותינו שגו בה רוב ימיהם בהיותם בא”י:

”בתחלה כשגלו לבבל, עמד עליהם נבוכדנצר הרשע והעמיד צלם בבקעת דורא³¹ וגזר שכל מי שלא יכרע ויפל לצלם יפל לכבשן האש, שנאמר (דניאל ג, ז) וכרוזא קרא בחיל. ולמה העמיד אותו הרשע את הצלם בבקעת דורא? לפי שהיתה מליאה עצמות מבני אפרים, שיצאו ממצרים קודם לקץ, מאתים אלף בחורים, ורדפו שם מצרים, שנאמר (תהלים ע”ח, ט) בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב. ועוד היו שם עצמות של שמנים אלף כהנים

30. ודומה לו במדרש תהלים (בובר, מזמור כב ט): ”דבר אחר עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר (תהלים נז ט). מדבר בארבע מלכיות, עורה בבבל, שעתידין לעמוד לה חנניה מישאל ועזריה. עורה במדי, שעתידין לעמוד לנו מרדכי ואסתר. עורה ביון, שעמדה להן בית חשמונאי. עורה באדום, שעתידין לעמוד להם מלך המשיח. עורה בחורבן בית ראשון שעתידין להבנות על ידי עזרא. עורה בחורבן בית שני שעתידין להבנות על ידך בנין שלם, הדא הוא דכתיב בונה ירושלים ה’ נחמי ישראל יכנס (תהלים קמז ב)”. וראה עוד שם (מזמור ל ו).

31. והשוואה בין מה שעשה לנו נבוכדנצר ובין מה שעוללו לנו היוונים מצוי במקומות רבים בדברי חז”ל, וביניהם בתענית (חי): ”מאי ניקנור ומאי טוריינוס? דתניא: ניקנור אחד מאפרכי יוונים היה, ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים, ואומר, אימתי תפול בידי וארמסנה וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, קצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאום בשערי ירושלים ואמרו, פה שהיה מדבר בגאווה וידיים שהיו מניפות על ירושלים תעשה בהם נקמה. מאי טוריינוס? אמרו, כשבקש טוריינוס להרוג את לולינוס ופפוס אחיו בלודקיא, אמר להם, אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר. אמרו לו, חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורין היו, וראויין היו ליעשות להם נס, ונבוכדנצר מלך הגון היה, וראוי לעשות נס על ידו. ואותו רשע הדיוט הוא, ואינו ראוי לעשות נס על ידו. ואנו נתחייבנו כליה למקום, ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש לו למקום, והרבה דובין ואריות יש לו למקום בעולמו שפוגעין בנו והורגין אותנו. אלא לא מסרנו הקדוש ברוך הוא בידך אלא שעתידין ליפרע דמינו מידך. אף על פי כן הרגן מיד. אמרו, לא אזו משם עד שבאו דיופלי מרומי ופצעו את מוחו בגיזרין”.

שהביא מירושלם תופשים כינורות וכלי שיר, ואמר להם נבוכדנצר שירו לנו משיר ציון, שנאמר (שם קל"ז, ג) כי שם שאלונו שובינו דברי שיר, ולא רצו לומר שירה והרגם שם, ואמר להם אותו רשע הרי עצמות אחיכם וכהניכם, אם אין אתם משתחווים לצלם, הריני נותן את פגרי שונאי ישראל על פגרי אחיהם, והכניס פחד בלבם, ובאו ישראל שבאותו הדור ונשתעבדו לצלם. באותה שעה שמח אותו רשע שמחה גדולה ואמר בלבו, עכשיו אני מקעקע ביצתם. א"ל הקב"ה: רשע, לא כשם שאתה מישאל ועזריה שהם מזרעו של יהודה, שנקרא אריה, שנאמר (ירמיה ד, ז) עלה אריה מסובכו, והרי חנניה מישאל ועזריה שהם מזרעו של יהודה, שנקרא אריה, שנאמר (בראשית מ"ט, ט) גור אריה יהודה, יבאו בני אריה ויהפכו הצלם של אריה על פניה, וישבו בני אריה לאחיהם לאביהם ויבנו בית האריאל, שנאמר (ישעיה כ"ט, א) הוי אריאל הוי אריאל".

במאבק מסוג זה אין צורך ב'מושיעים' האוחזים בנשק, לכן חנניה מישאל ועזריה אינם אנשי מלחמה אלא צדיקים המצילים בהקרבתם את ישראל, והמביאים אותם לידי גאולה וישועה. אעפ"י כן הגאון טרח להדגיש את ייחוסם לבית יהודה, כדי ללמדנו שאף במאבק רוחני טהור זה דרוש מימד נשמתי לאומי כדי לעמוד במסירות הנפש הדרושה והצליח בו.

הראשון שירצה בהשמדת עמנו בגלות מטעמים אנטישמים יהיה אחשוורוש בצנורו של המן הרשע:

"בא אחשוורוש הרשע מזרע פרסים שנמשלו כדוב, שנאמר (דניאל ז, ה) וארו חיותא אחרי תניינא דמיא לדוב, ובקש אף הוא לקעקע ביצתן מאיבת המן הרשע, והעמיד להם הקב"ה **מושיעים** מרדכי ואסתר שהם מזרעו של בנימין, שנאמר (בראשית מ"ט כ"ז) בנימין זאב יטרף, אמר הקב"ה יבאו בני זאב ויצילו את ישראל מיד הדוב".

והפעם השגחת ה' תתלבש ב'מושיעים' בדמות מרדכי ואסתר שהודות למעמדם המדיני יגאלו עמנו בשעת צרתו. אבל גם להם היה דרוש שורש אשר לא יכזב, משהו מבנימין הצדיק, שנקרא 'זאב' רק משום שיבוא יום בו זרעו יציל עמנו כזאב המברח דוב.

אבל מסוג אחר לגמרי הייתה הפגיעה מצד יוון. היא שאפה לעקור את עצם האמונה, את הנאמנות לתורה ולמצוות, את הדבקות בה'. ואת אותן הגזירות הבאות לעקור אמונה זו שהרמב"ם הזכירן, מפורשות הן בדברי הגאון (כאן, ועוד יותר להלן):

"באה מלכות יון הרשעה והחשיכה את ישראל בגזירותיה³², וגזרו כל מי שיזכיר שמו של הקב"ה ידקר בחרב"³³.

אבל גזירות קשות על עמנו אינן יכולות לעלות על דעת אויבינו מבלי שיצמחו קודם כל בתוכנו איאלו משומדים או שאר נחשלים שבעמנו, חניכי הגויים תרבותם ודעותיהם, ומזימותיהם עולות על כל מה שהשכל הישראלי הגה וחשב ואף עתיד להגות. לכן בהתייחסותם לכל אסון לאומי מסוג זה, טורחים רבותינו ז"ל להדגיש שהיה תמיד בתוך אחינו בוגד מבחינה דתית שמתוך שנאת התורה והמצוות נהפך לבוגד לאומי. כך אמרו לגבי רבשקה³⁴, וכך לגבי אחיינו של פילון האלכנדרוני במצור על ירושלים בזמן טיטוס. וכך נוהג כאן הגאון בעקבותם של רבותינו מדור דור, ומדגיש:

"והיה שם **משומד א'**, אויב רשע בליעל, תתני בן פחת שמו, והיה מלמד עצות רעות על ישראל, שנאמר (ישעיה מ"ט, י"ז) מהרסיך ומחריביך ממך יצאו".

ולגבי שמו 'תתני בר פחת', רבותינו כינוהו בשם זה לא באשר זה היה שמו, אלא באשר רצו לגנותו בכל דרך האפשרית, ולכן בדו לו שם כפי שבדו פעמים רבות רבותינו את שמות הרשעים. והשם שבחרו הוא שמו של ראשוני המשטינים בימי עזרא (ה פסוק א)³⁵. קרוב לודאי שבחרו בשם זה גם משום ש'תתני' מתאים מאד למי שמוכן לתת את הכל, ו'בר פחת' משום שכל מעשיו מעשי פחותים היו³⁶.

32. וכן הוא בב"ר (פ"ב אות ג' עמ' 16) ובמדרש לחנוכה (בתי מדרש' עמ' 134).

33. ורעיון זה מוזכר גם בתלמוד (ר"ה ח"י): "מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד, וירד רבי אליעזר ורחץ, ורבי יהושע וסיפר. ואמרו להם, צאו והתענו על מה שהתעניתם! אמר רב יוסף: שאני חנוכה דאיכא מצוה. אמר ליה אביי, ותיבטיל איהי, ותיבטל מצותה! אלא אמר רב יוסף: שאני חנוכה דמיפרסם ניסא. מותיב רב אחא בר הונא, בתלתא בתשרי בטילת אדכרתא מן שטריא, **שגזרה מלכות יון שמד שלא להזכיר שם שמים על פיהם**, וכשגברה מלכות חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים אפילו בשטרות. וכך היו כותבים, בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון. וכששמעו חכמים בדבר אמרו, למחר זה פורע את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה, וביטלום. ואותו היום עשאוהו יום טוב. ואי סלקא דעתך בטלה מגילה תענית קמייתא בטול, אחרנייתא מוסיפי? הכא במאי עסקינן, בזמן שבית המקדש קיים".

34. וכך שנו רבותינו בסנהדרין (ס) 'אמר רב יהודה אמר שמואל, השומע אזכרה מפי הנכרי אינו חייב לקרוע, ואם תאמר רבשקה, ישראל (מומר) [משומד] היה'.

35. כפי שהעיר כבר פרופ' מירסקי בהערותיו על השאילתות.

36. וחבל על כל אותם אלו שמקיעים מזמנם וממרצם לריק על מנת להראות כי חז"ל אינם יודעים דבר במהלך ההסטוריה ומבלבלים בשמותם של אנשים, ואינם מבינים כי מטרתם של חז"ל היא חינוכית.

אין הפולחן האילי היווני מפריע לאותם המשומדים ונחשלים, אבל משום מה דוקא העבודה בבית-המקדש נראית להם ארכאית ובלתי-תואמת את המציאות. האם זה משום שהרוח המונוטאיסטית אינה מאפשרת להם לעשות ככל העולה על רוחם ולהתמסר לכל תאוה מאחורי מסווה של 'פלורליזם' המאפיין כל כך העולם האילי! לכן

"אמר להם כל זמן שישראל מקריבין תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים אין אתם יכולים להם. מיד עמדו וטמאו את המזבח³⁷ וביטלו את הקרבן. ועוד אמר להם, אלהי של ישראל שונא זימה הוא³⁸, גזרו עליהם שכל מי שיכתוב כתובה לאשתו יתקטעו אצבעותיו, וכיון שיהיו פרוצים בזמה יפלו בידכם. ושוב אמר להם מצוה אחת יש בידם, אם תבטלו אותה מיד אינן יכולין לעמוד, ואיזו זו? זו הדלקת המנורה ונרותיה, שכן כתיב (שמות כ"ז, ט) להעלות נר תמיד, כשם שהן מעלים את הנר תמיד כך הם מקיימים תמיד, שכן כתיב (קהלת י"א, ב) תן חלק לז' וגם לח', כל זמן שנותנים חלק בבית לז' נרות ושומרים ח' ימי החג³⁹ אינן נעקרין מארצם לעולם. מיד עמדו וטמאו תחת המזבח, אמר להם הבי"ה: רשעים, עלי אתם מתיעצים, שלמה אמר בחכמתו תן חלק לז' וגם לח', תן חלק לז' אלו ז' נרות, וגם לח' אלו ח' ימי החג, ואתם רוצים לבטל אותה מתוך עמי".

כל מה שהוא עבודת 'תמיד', שתהיה זו הקרבת הקרבן בעלת האופי הלא רציונלי, או הדלקת הנרות לא רק הברורה יותר, אלא אף הראויה להערצת הרוח החודרת למשמעות כל סוג של אורה חומרית או רוחנית, בלתי-נסבל עליהם. למה להיות תמיד כבולים על ידי שרשראות עבודת ה' בכל רגע ובכל שעה?! וקביעות העבודה זרה לרוח אותם חולים לא רק משום שלדעתם המשובשת עבודת ה' צריכה להיות פרי התנדבות הלב, ולא דבר קבוע הכפוי מבחוץ, אלא עוד יותר משום שעבודת תמיד מבטאת קרבה אלהית ודבקות מתמדת שעצם קיומה מעיק על הרחוקים מהאור האלהי.

37. ב'דרשה לחנוכה' (בתי מדרש' הנ"ל, עמ' 135-134) לא הוזכר שטמאו את המזבח, אלא שטמאו את השמנים שבבית-המקדש.

38. חבל שרבים לא הבחינו במקום המיוחד שהזימה תופסת בתורה. מעולם לא שמענו על היתר קנאות, אלא לגבי הזימה, ובדיוק כמו לגבי פנחס. ולא בדכי גזר בית דינים של חשמונאים על הבא על הגויה קנאות (כמובא בע"ז לב: ובסנהדרין פג.). והתלמוד מקיש גזרתם זו למעשה פנחס (ראה להלן) בסעיף 'כהונה ומלכות'. וכל מי שמבין קורטוב של תורה יודע שאין דבר המרחיק את האדם מבוראו וגם מכל ערך כמו הזימה, וזהו בדיוק תוכן המזימה (אולי קשר עמוק בין שני מושגים אלו!) של אותו משומד.

39. לגבי ה'חג' ראה להלן.

ובאופן בלתי־מפתיע כששיללת עבודת התמיד מתחזקת, בא מייד בעקבותיה הרצון לפגוע ב**יסוד המשפחתי** המשמש בסיס לעמנו ולכל ערכינו⁴⁰. אם המשפחה מתמוטטת או אפילו רק מאבדת מערכה המקודש, נסללים כבר כל הדרכים לזימה השנואה בעיני ה'. ואז, משפחה כעם מתמוטטים. ביטול התורה והרס מרכזי הכובד של שאיפותיה מכינים את המצע להתקפה נגד רוח ישראל ותורתו. המשומדים ידעו היטב מה הן נקודות התורפה הרגישות ביותר, ובאמצעותן הכינו תמיד את החבלה בעמנו. וביטול התמיד כביטול הנרות היא ביטול העבודה וביטול הרוחניות. והגערה האלהית נגד הפוגעים בעמנו 'עלי אתם מתיעצים' אינה אלא ביטוי נוסף לרעיון היסודי בתורה החורז את כל מקורותינו, לפיו כל הקמים על ישראל הרי הם כקמים על הקב"ה בכבודו ובעצמו, ודינם כמרימים ידם כלפי שמיא - כי זו באמת תמיד מטרתם. וכבר הדגישו היטב רבותינו נקודה זו במכילתא (מסכתא דשירה פ"ח): "כי הנוגע בכס נוגע בבבת עינו (זכריה ב' י"ב) ר' יהודה אומר בבת עין לא נאמר אלא בבת עינו כביכול כלפי מעלה הכתוב מדבר אלא שכינה הכתוב"⁴¹.

כשאוייבנו רוצים לבטל את אותה אורה המאירה מהקודש, יוצאות תמיד מתוך עידית עמנו דמיות המסוגלות להוציא אורה זו לעולם. לכן גם הפעם שבעת בני החשמונאים ידעו להאיר את חשכנו, ולכן מגיב הקול האלהי:

"הריני מעמיד ז' בני חשמוני כנגד ז' נרות שאתם רוצים לבטל מביתי, ואתן אתכם בידם, ויקבעו הלל (ושמאי) [לשמאי]⁴² ח' ימי חנוכה על מפלתם

40. דבריי אלו נאמרו ונכתבו הרבה לפני שיתפרסם ספרו של מרן הרב קוק זצ"ל שהאריך בנדון.

41. וכבר הארכתי על נקודה ב'ארץ חמדתנו', עיין שם.

42. אין לנו לצערנו כ"י שונים של השאילתות בכל הנוגע לקטע זה של 'דרשה על חנוכה' כדי שנוכל להשוות, אבל כל בר בי רב יבין שיש כאן 'תקון' של איזשהו 'למדן' שהוסיף "שמאי", משום שראה הסגנון 'ויקבעו' בלשון רבים ואחריו 'הלל' לבדו (וחשב שבהלל הזקן מדובר), לכן צירף לו בר־פולגותיה 'שמאי' כדי שמבחינה דקדוקית הדברים יובנו. והמתקן המסכן הזה היה כנראה בור בתולדות עמנו (ואף בתלמוד). הלא לית מאן דפליג (ראה שבת כא:). שחנוכה נקבע "בהלל ובהודאה" בשנה שאלאחר נצחון החשמונאים, וזה היה למעלה ממאה ושלושים שנה לפני הלל ושמאי! ויתירה מזו, יש דברים הרבה יותר בסיסיים שלא הבינם אותו 'מתקן'. הלא אם כדבריו העיקר חסר בסגנון שלפנינו, כיון שלא פורש מה קבעו הלל ושמאי! ואין לומר שמה שהם באים לקבוע זה עצם ח' ימי חנוכה, כי אין זה תואם את המשך דברי הגאון 'והיינו דכתיב למנצח על השמינית וכו' . כי המשך זה מבסס את אמירת השירה ולא קביעת החג כחג.

41. אבל ב"ה, אם דברי תורה עניים במקום אחד, עשירים הם במקום אחר. וב'דרשה לחנוכה' (הנ"ל עמ' 135) מצוי פשר הדבר. וכך הנוסח שם: 'ואני קובע הלל לשמי ח' ימי חנוכה, ועליהם אמר דוד למנצח על השמינית'. ולפי גירסא זו הכל בא על מקומו בשלום. ולא בהלל הזקן מדובר, אלא באמירת ההלל, ולכן אין צורך להכניס את שמאי לנדון!!

של רשעים⁴³, כנגד ח' ימי החג שאתם רוצים לבטל מביתי. והיינו דכתיב (תהלים י"ב, א) למנצח על השמינית מזמור לדוד. וכיון שצפה דוד ברוח הקדש חנוכת בני חשמוני, נתעצב בלבו⁴⁴ ואמר שמא על שמם תיאמר שירה בבית, א"ל הקב"ה חייך על כל נס ונס שאני עושה לישראל אין שירה נאמרת אלא על שמך, הה"ד מזמור לדוד, וכתוב למנצח על השמינית מזמור לדוד".

חג הסוכות שביטולו מוזכר פה, לא בוטל רק מפאת שהמלחמה שניהלו בני חשמונאי התרחשה במהלך סוכות גם כן – כמוזכר בספר המכבים להלן⁴⁵, אלא גם משום שהחג הזה היו צריכים היוונים להעריך נכונה באשר הוא תרומתנו לאנושות כולה לשם כפרתה, ובין היתר גם ליוון.

אבל על עצבות דוד המלך יש לשאול מה זו עושה?! היש חלילה כאן צרות עין מצדו של דוד המלך ע"ה על החשמונאים?! אלא שדוד המלך הוא הסמל של המגינים והמושיעים את ישראל, ולכאורה זכותו מתגמדת בפני זכותם של החשמונאים, משום שהוא לחם בראש העם, בראש הצבא של אומה שלמה בשיא עוצמתה, ואף אם זכות גדולה יש כאן, תנאים רבים עזרו לו להצליח, ולכאורה כמה וכמה גדולה יותר זכותם של החשמונאים שכמעטים נצחו מרובים וחזקים מהם, ללא נשק (אפילו חתיכת ברזל לחרב לא היה בידם), בתנאים קשים לאין ערוך מאלו שבהם עמד דהע"ה, ללא סיוע, ואף מול עוינות גם מצד אחים בעמם, ובכל זאת הושיעו את ישראל. ומי כדוד המלך כדי להעריך נכונה ולהבין גודל

41. ונראה שאותו 'מתקן' ראה באמת את הגירסא 'לשמי' וחשבה לטעות משום שלפיה יש כאן אמירת הלל על מפתן של רשעים. והדבר לא התיישב עם הפירוש הידוע של רש"י בנדון, לפיו אין אומרים הלל על מפת רשעים, לכן הסיק את המסקנה שמסיקים רבים בדורות האחרונים, והיא, שיש לתקן את דברי הגאון על מנת שיתאימו לדברי רש"י. ולמדן לא ידע שלמעשה אומרים הלל רק על מפת הרשעים (כפי שהוכחתי במאמרי בנדון, ראה הערה הבאה) ו'תיקן' את שלא היה זקוק לשום תיקון. ואינני מצליח להבין למה סוג זה של למדנים אינו מעלה על דעתו שיש לתקן דוקא את דברי רש"י על פי דברי הגאון ולא ההיפך. למה בתחום זה אינם מסוגלים לקבל העיקרון בו הם דוגלים כל כך בהקשרים אחרים, של 'אם ראשונים כמלאכים אנו כבני אדם וכו'?!

43. עוד הוכחה נוספת למה שהארכתי בו במאמרי על "בקשו מלאכי השרת לומר שירה" (עולמות באיחודם' חוברת מס' 4) שמצווה היא לומר שירה על מפת אויבינו.

44. יש מקום להתעכב על עצב זה של דוד המלך: למה? לע"ד התשובה פשוטה: דוד המלך הינו סמל של המושיע בישראל, וכאן פחד שמא זכות זו ומעמד זה יעברו ממנו לטובת החשמונאים. הלא הוא הושיע את ישראל כמלך בראש צבא ובראש מדינה שהיתה אז מעצמה, בנגוד לחשמונאים שללא כל אמצעים, קמו והושיעו את ישראל מיד המעצמה הגדולה ביותר שעמדה בימיהם - ללא תשתית, ללא עצמה, ללא עזרה וסיוע, ואף נגד התנגדות של יהודים מתיוונים.

45. ושם נתעכב על הדבר בע"ה.

מסירות נפשם. ומחזה זה מגמד בעיניו את כל הישיגיו. ובכל זאת הקול האלהי מבשרו ומרגיעו: זכותם תיזקף לו, משום שהיה המושיע כבר בתנאים דומים בזמן גולית, וכמותם לא סבל את חרפת עמו, ובידיים ריקניות הסיר חרפה זו ונאבק מול הענק המצוייד במיטב הנשק והושיע את ישראל. ויתירה מזו, מניין שאבו החשמונאים את עוצם רוחם אם לא ממה שדוד השרה מרוחו על כל העם ובתוכם על החשמונאים, ולאור דוגמתו הם נהרו ואחזו בשיפולי גלימות כל דורות גיבורי ישראל. לכן גם על נצחונם יאמר 'למנצח על השמינית מזמור לדוד'.

ולא חיסר הגאון את התפארותם של כל אלו שרצו ללכות את עמנו בכל הדורות, התפארות בגבורה שאין לה ערך ודמיון, ושתעמוד גם מול כל הנסים שאי־פעם עשה ה' עמנו:

"כיון ששמע גסקלס מלך יונים, קבץ כל חיילותיו ובא עליהם. אמר ר' יצחק בר נחמני, אמר ר' יונתן, ס' רבוא ראשי גייסות באו עמו, וכל אחד ואחד אלף היו תחתיו, וחנו כולם סביבות ירושלים. אמר להם גסקלש לבית חשמוני: שוטים, יש לכם שנים עשר אנשים, שהם יכולים לעשות מלחמה עם חיל שאין לו לא מספר ולא מניין, או שמא תאמרו אלהיכם יביא עליהם מבול, כדרך שהביא על דור המבול, כבר נשבע בשמו הגדול שאינו מביא מבול לעולם, או שמא הכוכבים ירדו וילחמו עמהם, כדרך שירדו על סיסרא ועל מחנהו, או שמא תאמרו גבריאיל ישלח בהם וישרף אותם, כשם ששרף את סנחריב, הרי הן סכין את עצמן בדם חזיר, שאין מלאך ולא כוכב נוגע בהם, או שמא תאמר דובים ואריות יגרה בהם, כשם שגירה בכותיים, הרי הן רוכבין על הפילין, שאין חיה שניה שולט בהן".

ובאמת מי ניסה ללכותנו אם לא גדולי הממלכות בשיא מלכותן ובשיא תרבותן (מצרים, בבל, יוון, רומא, ספרד, גרמניה וכהנה רבות).

אבל גבורתם של ישראל תתגלה ותבוא לידי ביטוי בשעה שהפגיעה תהיה פגיעה בה'. יש בזה מעין מדה כנגד מדה. כשיש פגיעה בישראל הקב"ה רואה אותה כפגיעה בו, לכן כך הוא גם מצדנו, ובשעות כאלו תחינתנו היא שיעשה למען שמו הגדול:

"כיון ששמעו ישראל **ניאוצם וגידופם**, נשאו עיניהם לשמים ואמרו⁴⁶: רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך, שאין אנו בטוחין לא בחרבנו ולא בקשתנו ולא

46. ראה במדרש אחר (בתי מדרש' עמ' 140) 'נשאו ישראל עיניהם למרום ויאמרו לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד שלא יתבזה (בעכו"ם) [בגויים] עכשיו יאמרו אין לאלוהיהם עצה אחרת ובך כתיב גדול העצה ורב העליליה אמר הקב"ה חייכם מחשבתי גדולה משלכם כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב'.

בגבורתינו, אלא בשמך הגדול, והללו רשעים מתגאים ברוב המוניהם, ואומרים שנתחכמו ונתערמו על כל מיני משחית ועל כל מיני מגפה שתבא עליהם, ואתה אדונינו כתוב בך (שם ל"ב, י"ט) גדול העצה ורב העלילייה, עשה עמנו חסד למען קדושת שמך הגדול. אמר להם הקב"ה: אני יודע מחשבות אדם כי המה הבל, בדבר אשר חשבו להלחם אתכם ולהכות אתכם, בו בדבר אני נלחם ומכה אותם".

מרגע זה המלחמה עצמה נהפכת לנס, והקב"ה מתערב על מנת שידנו תהיה על העליונה בניסים גלויים (כפי שהוא נהג בכל מלחמה בה רצה שננצח, עד עצם היום הזה):

"באותה שעה הביא הקב"ה שרי אומות העולם וכפתם⁴⁷ ורצעם ברצועה של אש, ואמר להם, כל אחד מכם יהרוג חיל אומתו ולא ימלט איש מכל הבאים להלחם על ירושלם, ההוא⁴⁸ דכתיב (ישעיה כ"ד, כ"א) והיה ביום ההוא יפקוד יו"י על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה. באותה שעה ירדו כולם בארץ ועשו (מבוי) [מצות] בוראם, וכשהיו שולפים חרבם על ישראל, היו המלאכים מחזרין חרבם בלבם, שנאמר (תהלים ל"ז,

47. דבר המזכיר את מדרש תנחומא ((בובר] פר' דברים ס' ה): "ה] ויאמר ה' (אל משה) [אלי] ראה החילותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו (דברים ב לא), [וכתיב] ואנכי השמדתי את האמורי [מפניהם] אשר כגובה ארזים גבהו] (עמוס ב ט), בזכות מה, בזכות התורה, שהחכמים מורים אותה, אמרו רבותינו קשה היה סיחון כמגדל חומה היה גובהו, והיה קשה מכל הבריות, וארוך מכל מגדל שבעולם, ורגליו מגיעות לארץ, ואין כל בריה יכולה לעמוד לפניו, כמה שהוא אומר ואשמיד פרו ממעל וגו' (שם עמוס ב), מה עשה הקב"ה כפת שר שלו ושל ארצו, והפילו (במקומו) [ממקומו], ומסרו לפני ישראל, אמרו רבותינו קשין היו סיחון ועוג יותר מפרעה וחיילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה, כך היו ראויין לומר שירה על מפלתו, אלא שבא דוד ואמר עליהן שירה, שנאמר למכה מצרים בבכוריהם וגו' (תהלים קלו ט), למכה מלכים גדולים וגו' לסיחון מלך האמורי וגו' (שם תהלים קלו זי-ט). חסלת פרשת דברים".

48. וכן מדרש תהלים (בובר, מזמור קלו): "י]א] למכה מלכים גדולים. וכתיב ואנכי השמדתי את האמורי [מפניהם] אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב ט), אמרו רבותינו קשה היה סיחון כמגדל חומה, והיה קשה מכל הבריות, וארוך מכל המגדל, ורגליו מגיעות לארץ, ואין כל בריה בעולם יכולה לעמוד לפניו מה עשה הקב"ה כפת שר שלו, שנאמר ואשמיד פרו ממעל [ושרשיו מתחת] (שם עמוס ב), והפילו ממקומו ומסרו לישראל. אמרו חכמים קשים היו סיחון ועוג יותר מפרעה וחיילותיו, וכשם שאמרו שירה על מפלת פרעה, כך היו ראויין לומר שירה על מפלתו של סיחון ועוג, אלא שבא דוד ואמר עליהם שירה, שנאמר למכה מצרים בבכוריהם, למכה מלכים גדולים, ולעוג מלך הבשן". ומובא גם בילקוט שמעוני (עמוס רמז תקלט).

48. יכל להיות שיש לגרוס בשאלתות במקם זה: הדא הוא.

ט"ו) חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה, ואותם שהיו נותנין חץ בקשתותם לזרוק על ישראל, מיד היו חוזרים ומשתברין ונתקעין בלבם, שנאמר חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה, וכתוב (שמואל א ב, ז) קשת גבורים חתים ונכשלים אזרו חיל, אלו ישראל שהיו עומדים **ורואים כבודו של הקב"ה ונוראותיו שהיה עושה להם**, ונותנין שבח והודיה לשם, ואומרים להם בית חשמוני, יו"י ילחם לכם ואתם תחרישון (שמות י"ד, י"ד)⁴⁹. ועוד, היו המלאכים נוטלין כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות של אותן המלכים ומשליכין אותן לתוך ביתם של ישראל, לפי שלא היו ישראל יכולין לעבור מרוב החללים, שנאמר (ישעיה ס"ו, ט"ז) ורבו חללי יו"י ביום ההוא. תנא שבע שנים בצרו ישראל את כרמן בלא זבל מחמת דמן, ועשרים ושלוש שנים הסיקו מרומחיהן וקשתותיהן ומגיניהן⁵⁰, ועליהם נאמר (משלי י, ז) ושם רשעים ירקב, ועל בית חשמוני וכיוצא בהן נאמר (שם) זכר צדיק לברכה".

ומקביעה אחרונה זו יש דחייה מוחלטת של כל אלו מרבותינו שמתחו ביקורת על החשמונאים. ואת התיאור השאוב מדברי הנביא לגבי מלחמת גוג ומגוג בא ללמדנו שבמאבק איתנים זה יש תמיד משום מלחמת גוג ומגוג.

ואין הגאון מסתפק בהבלטה זו של המלחמה, אלא ממשיך במדרש נוסף:

"חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה (שם, ל"ז, ט"ו) א"ר יוחנן אלו יונים שעשו מלחמה עם בית חשמוני, שבשעה שנכנסו יונים להיכל טמאו כל שמנים שבהיכל⁵¹, ובת א' היתה לו ליוחנן כהן גדול וחנה שמה, שאין כיופיה בעולם, ומקודשת היתה לאלעזר בנו של חשמוני, ואביו מגן ומשוח מלחמה היה, ובא א' מגדולי יונים ותפש אותה בבלוריתה והציעה ס"ת ובקש לבא עליה בפני אלעזר ארוסה, והיו ישראל מצפים להרי מזרח אולי יבאו להם גייסות של פרסיים, ואומר נשא עינינו אל ההרים מאין יבא עזרינו. א"ל חשמוני כהן גדול לא כך כתי' (ירמיה י"ז, ה-ז) ארור הגבר אשר יבטח באדם וברוך הגבר אשר יבטח ביו"י והיה יו"י מבטחו? א"ל: הין. אלא מה תאמר שנעשה? א"ל:

-
49. פסקה זו בדברי הגאון מסבירה היטב איך יש להבין את תוכן הפסוק 'ה' ילחם לכם וכו'. רק כאשר אנו מגינים על עצמנו בשמו, אז הקב"ה דואג להצליח בדיננו.
50. יש כאן רעיון השאוב מדברי רבותינו לגבי נצחון נגד גוג ומגוג, כי זהו לשון הנביא.
51. ובמדרש אחר על חנוכה (בתי מדרש' עמ' 141): 'ואח"כ באו בני חשמונאי לבית המקדש ויבנו השערים ויסגרו הפרצות ויטהרו את העזרה מן ההרוגים ומהטומאות ויבקשו שמן זית זך להדליק את המנורה ולא מצאו כי אם צלוחית אחת אשר היתה חתומה בטבעת הכ"ג וידעו כי היה טהור והיה בה כשיעור הדלקה יום אחד ואלהי השמים אשר שכן שמו שם הניח ברכה בו והיו מוצאים כל לילה ולילה אחר עריכת הנרות האסוך מליאה שמן והעלו הנרות ממנה ח' ימים'.

אני אומר לך הרי אני וז' בני, ואתה וגי' בניך, הרי אנו כיי"ב שבטים של ישראל, מובטחין אנו שהשם **יעשה לנו נס** למען שמו. כיון ששמע אלעזר כך, נתחזק ושלף סייף שלו, והתיו ראש של יוני, ואמר: עזרי מעם יוי"י עושה שמים וארץ".

לכאורה לא ברור מה הקשר בין העובדה שהיוונים עשו מלחמה עם בית חשמונאי ובין פרשת חנה. אלא שכוונת דברי רבותינו והמדרש העומד ברקע, להבהיר לנו על איזה רקע פרצה מלחמה זו: פרשת חנה. א"כ יש כאן עוד **קנאות נגד הזימה**. מה שלא ברור הוא איזכורו של טומאת השמן שבהיכל. אין לי בינתיים הסבר על כך. ובאשר לנסיון לטמא את חנה מעל ס"ת, איננו אלא ביטוי לאחד הרעיונות היסודיים ביותר בתפישה התורנית: המנסה לנהוג כך, מטמא לא רק את בת ישראל שהיא קורבנו, אלא את התורה עצמה⁵² רחמנא ליצלן! ובשעת החרפה הזו תגובה אומללה: ישראל מצפים להרי מזרח וגו', לעזרה מבחוץ.

תגובת מתתיהו 'ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' ' היא **בקורת נוקבת על העמדה הפסיבית הזו** שתהפך נחלת אבותינו לאורך כל **גלותם**, הוי אומר, שכל פעם שהגויים איימו עלינו, תלינו את עינינו השמימה בלבד אבל לא טרחנו לעשות דבר בבחינת 'אתערותא דלתתא'. ודוקא כלפי עמדה יצא קצפו של מתתיהו, משום שעמדה זו הנראית ביטוי לאמונה עמוקה מסתירה למען האמת דוקא ההיפך, התקווה שמשוהו יתרחש כגון פרסיים וכדו', וזה יהיה בבחינת 'ארור הגבר אשר יבטח באדם'. הבטחון האמיתי בה' הוא בהתנת ראשם של אויבינו⁵³ השפלים וללא כל רתיעה, ברצון ובהסכמה להיאבק מתוך בטחון בה'. ואי־אפשר להשתחרר מהתחושה שבעמדת חנה ה'ארוסה לאלעזר' יש ביקורת על כמה עמדות שבסוגיא הראשונה שבכתובות המוקדשת כל כולה למקרים דומים – משום הסכנה.

והגאון ממשיך בשרשרת המדרשים המתארים את סבל עמנו:

"תנו רבנן בימי מלכות יון הרשעה גזרו שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה"⁵⁴.

הגויים ובפרט שונאינו חשים היטב את עוצמת המטען הרוחני הזה שאנו נושאים על כתפינו מאז נשמע הקול האלהי בהר סיני, והמעניק לנו את חוסננו, ובכל כוחם מנסים לפרוק אותו מעלינו. אבל הוא כבר חדר ללשד עצמותינו, וכל כוחות העולם והעמים לא יזיזוהו ממקומו.

"מה עשו ישראל? היו עוסקין בציניעה".

52. זוהי הוכחה נוספת לאסור חיתון עם הגויים, כי בשלב זה עדיין לא היתה גזירה של כל הנשים.

53. וכמה חשובים הדברים גם לגבי ימינו.

54. עוד הוכחה לדעת הרמב"ם.

האמונה תמשיך בסתר או בגלוי ותבער תמיד בלבנו. א"כ לא נשאר להם ברירה אלא להיאבק גם נגדה:

"ועוד גזרו, שכל מי שיש לו שור, יחקוק על קרניו הריגה⁵⁵. מה עשו? עמדו ומכרו כל שווריהם".

גם את השור המגלם את הכוח המשמש בסיס לפרנסתנו, רוצים הם שיהיה על טהרת (ראוי לומר: 'טומאת') האתאיזם. אנו מעדיפים את הרעב על פני המוות הרוחני הזה, ומוכרים את השוורים.

כשגם זה אינו מספיק להכנעינו, גוזרים גם על מעשים פשוטים ואלמנטריים לכל יהודי:

"ועוד גזרו עליהם שלא ימולו את בניהם, וכדי שיבעלו עת נשותיהן כשהן נדות, ובעונות בטלו את התמיד, ובטלו את הטבילה".

וכשגם זה אינו שובר את רוחנו:

"ועוד גזרו כדי שיחקק כל אחד ואחד בבריה של ביתו הריגה. מה עשו ישראל? עקרו כל אחד ואחד בריחי ביתו".

בתינו הנשמרים בשם ה' במזוזה מעיד על אמונתנו הצרופה בשומר ישראל. אם גם זו מותקפת לא נהסס להסיר בריח ביתנו להצהיר קבל עם ועדה שלא הבריח מגן, אלא האמונה. והגזרות המשפילות ביותר, האכזריות ביותר, הבזויות ביותר הפכו נחלתנו:

"ועוד גזרו, שכל מי שנושא אשה, שיוליך אותה לפני המלך ויבעול אותה הוא בתחלה, ואחר כך תחזור לבעלה, ונהגו בדבר הזה שלש שנים ושלשה חדשים. וכיון שראו ישראל כך, עמדו ומנעו רבים את עצמם מפריה ורביה. וכשראו חכמי ישראל שהיו מונעים את עצמם מפריה ורביה, עמדו והתקינו שני סימנין, התקינו, שמי שנולד לו בן זכר, שיהא מדליק נרות חדשות ביום השמיני על פתחה של אותה חצר, ועשו כן, וכיון שהיו ישראל עוברים ורואים נרות חדשות דולקות⁵⁶, היו מבינין שמילה יש שם, והיו נכנסין ומוהלין אותו ויוצאין, ולא היה אדם מרגיש בדבר. ועד התקינו, שכל מי שהוא רוצה לכנוס את אשתו, היו טוחנין במגרוסות על גגות של אותה

55. וראה מקור דומה באוצר המדרשים (עמ' קפ"ה). אבל אין הכוונה בהריגה כפשוטה, אלא בכפירה בה' חלילה, המכונה בפי רבותינו הריגה, כי הכופר כמת הוא בעולם הזה ובעולם הבא. והדברים מפורשים במדרש תנחומא ובב"ר (מובאים להלן בהערה על סעיף רס"ג עמ' 40).

56. עד עצם היום הזה נוהג זה המשיך להתקיים בקהילות צפון־אפריקאיות להדליק נרות בברית המילה.

חצר, וכן היו עושים, וכיון שהיו שומעין ישראל קול המגרסות⁵⁷ היו יודעין שכלה היתה שם, והיו נכנסין בחשאי ומברכין את החתן ואת הכלה ויוצאין. ועשה השם יתעלה **נס ולא נטמאת אחת מהן** מבנות ישראל, עד שבאת בתו של (חשמונאי) [חשמונאי] לינשא, ולא היו יכולין להסתירה, מפני שהיה אביה קרוב למלכות".

עם כולן למדנו להתחכם.

אבל יש מצבים קשים ומיוחדים שמהם קשה להימלט:

"וכיון שהרגיש המלך, שלח אביה לפגם אותה, והיה אביה וכל זקני ישראל יושבין על השולחן. וכיון ששמעה ששלח המלך עליה, הרהרה בדעתה ואמרה: אם אני הולכת עכשיו אצל אותו ערל ויפגם אותי, יאמרו בנות ישראל וכי אנחנו טובות מבתו של חשמונאי שפגם אותה ההגמון, ונמצא שם שמים מתחלל על ידי, אלא מוטב שאמות ואל יתחלל שם שמים על ידי, מסרה עצמה להריגה".

כך היו אמותינו הכשרות בכל הדורות. העדיפו את המוות על פני החרפה וחילול ה', ומסרו את עצמן על קדושת שמו.

"ועמדה ופשטה בגדי תכשיטיה, ומסרה עצמה ולבשה סמרטוטין, ונטלה כוס וקיתון של יין בידה, והיתה משקה לבני המדינה, וכשהיו רואין אותה, היו מתביישין מפני בני המדינה, מיד הרימה את ראשה וקלה בבכייה גדולה, ואמרה להם: **אי, צדיקים בני צדיקים, חסידים בני חסידים, למה אתם מתביישין ממני, מפי שלבשתי סמרטוטין, ואינכם מתביישין מהשם יתעלה, שאתם רוצים למסור אותי ביד הערל לטמא אותי**".

איזו ביקורת נוקבת על דתיות מסולפת, על אנשים המצהירים על אמונה בלתי-מסוייגת ויחד עם זה מוכנים לחרפה כזו בשם טענות אומללות 'פיקוח נפש דוחה את הכל', ובשמן מוכנים לכל חילול ה', העיקר לא להקריב את עצמם, אלא את האחרים. ואיזו ביקורת גם על הצביעות של כביכול יראי ה' המתביישים מסמרטוטים ולא מהתנהגויות פסולות בעיני ה'!

הזיק הנשמתי של חנה שלא הועם הצליח לעורר מתרדמתם הרוחנית מי שזיק של קדושה בער בלבו עדיין:

57. ומכאן רבים מהמנהגים שנהגו אבותינו בנישואי בתולה לזרוק עליה 'כיסני' וכדו' (כתובות ז:). שאין ספק שהוא זכר לאותן המגרסות באמצעותן מכינים אותם ה'כיסני' וכדו'.

"באותה שעה יעץ יהודה ואחיו וחבריו עצות טובות. מה עשו? הביאו הדס וכל מיני בשמים⁵⁸, ועשו חופות חופות מביתו של חשמונאי עד ביתו של אותו רשע. וכיון שראה אותו הרשע כל אותו הכבוד שעשו לו, אמר להן לעבדיו: הללו גדולי ישראל, והן נכנסין שמחין בדין שלי, וראוי לי לעשות להם כבוד. מיד צוה לעבדיו, והוציאו כל איש מעליו, ולא נשתייר אלא יהודה ושלף יהודה את חרבו והסיר את ראשו והשליכו אותה בתוך מחנה היונים ויצאו יהודה וחבריו ורדפו אחריהם מעכו ועד נמרים. ועיקר מלכותם אלכסנדריאה של מצרים, והרגו מהן תילי תילים, וישראל שבירושלם היו בצער גדול בשביל יהודה וחבריו, יצתה בת קול מבית קדשי הקדשים ואמרה: נצחו טלייא לאגחא⁵⁹ קרבא באנטוכיאה".

ואת המשך השתלשלות המרד וניסיו ממשך הגאון לתאר תוך הדגשת מסירות הנפש וטהרת בני ובנות ישראל:

"כיון ששמע אליפרונס מלך יונים שהרגו ההגמון שלו ואנשיו, עמד וקבץ כל גייסות שלו וחיילותיו, ובא וחנה על ירושלם, והיו ישראל באימה ופחד גדולה, וחזרו כולם בתשובה שלימה לפני הקב"ה, והיו רודפים אחר גמילות חסדים, והיו עוסקין בתורה יומם ולילה. והיה שם במחנה יונים הגמון אחד ושמו עטור, והיה יודע איסטרולוגיא, ואמר למלך: אדוני המלך, עכשיו ישראל זהירין במצות ואין אדם יכול להם כלום. מיד כעס המלך ואסרוהו, ותלו אותו כנגד שערי ירושלם ואמר, כשתפול ירושלם בידי נהרג זה בתחלה, והיו ישראל שואלין אותו מעל החומה ואומרין לו: מפני מה עשה לך המלך כך? והשיב להם: בשביל שלמדתי עליכם זכות. והיתה בירושלם אשה אחת יפה עד מאד ושמה יהודית⁶⁰, וכיון שראתה את ישראל

58. עפ"י הנוהג לגבי בתולות המוזכר בכתובות (ז).

59. מקרה כזה והביטוי הזה 'לאגחא קרבא וגו' מוזכרים לכאורה בהקשר שונה בתוספתא סוטה (ליברמן, פ"ג הל"ה) איתא 'יוחנן כהן גדול שמע דבר מבית קדש הקדשים נצחון (מרא) טליא דאזלון לאגחא קרבא באנטוכיא וכתבו אותה שעה ואותו היום וכיונו ואותה שעה היתה שנצחו', וכן הוא בסוטה (ג) ובירושלמי סוטה (ספ"ט) ובשהש"ר (פר' ח סי' ג) ועוד. ואכן בקדמוניות היהודים של פלביוס (סי' יג פ"ה) הדברים מוזכרים בנוגע ליוחנן הורקנוס כהן גדול. אז אחת מן השתים: או שבעל המדרש שלפנינו הסתמך על תוספתא זו (ואולי מקורות קדומים עוד יותר בנדון) ו'העביר' את הרעיון לתקופת החשמונאים (סך הכל יוחנן כהן גדול מצאצאיהם הוא), או שלהיפך אותו יוחנן הוא יוחנן הגדי, בנו של מתתיהו המכבי, והמקרה קרה לגבי יוחנן זה וחכמים מתוך כבוס לחמונאים הכשרים זיכו בו גם את יוחנן כהן גדול. ואין לדחות אפשרות זו משום שמוזכר קודש הקדשים שאינו מתאים אלא לכהן גדול, שהרי גם מתתיהו מכונה בתפילתנו ובדברי רבותינו בשם כהן גדול כאשר לא ידוע לאיש ששימש בכהונה גדולה.

60. ראה 'מעשה יהודית' שהוציא בעת האחרונה הרב מ. הרשלר בגנוזות (ח"א עמ' קסה-קסח).

שהיו זהירין בתורה ביותר וזריזין במצות, מסרה עצמה לשמים ואמרה: אלך אני אצל אותו הערל, שמא יעשה המקום נס על ידי, ועמדה וקשטה עצמה והלכה אצל שומרי הפתח ואמרה להם: פתחו לי ואצא, שמובטחת אני בהקב"ה שעל ידי [ו]שעו ישראל. אמרו לה: אין את מתביישת מהקב"ה, או שמא עיניך נתת באותו הערל הטמא? אמרה להם: חס ושלום, איני מתביישת, מפני שאיני מכוונת לשום דבר רע שבעולם, אלא לשם שמים. פתחו לה השער ויצאת. כיון שהגיעה אצל מחנה היונים התחילה מתקלסת ואומרת: יחי המלך, לכו והודיעוהו. הלכ(ה)[ו] ואמרו: נערה יצאה מירושלם, שאין כיופיה בעולם, והיא רוצה לדבר לך. אמר להם: הביאו אותה לפני הלכו והביאו אותה לפניו. אמר לה: מה טיבך? אמרה לו: אדוני המלך, אחי ואבי נביאים היו וכהנים הן, ושמעתי שהן אומרי' אין העיר ירושלם נופלת אלא בעיר ששמת⁶¹ ביד המלך ששמו אליפרנוס, ועכשיו באתי שתתן לי אמנה לכל בית אבי ולכל משפחתי. מיד נתן לה המלך אמנה. אמר לה: אם רצונך שתינשאי לי ואתן לך עד חצי מלכותי. אמרה לו: מאין זכותי להנשא אפילו לאחד מעבדיך, וכ"ש למלך, אלא עכשיו אני בנדתי ולערב אני טובלת ואעשה רצון המלך, לא אמרה רצונך, אדוני המלך, צוה ויעבירו כרוז בכל המחנה, שכל מי שרואה שתי נשים הללו הולכות אצל המעייין, אל ידבר להן טוב ורע. מיד צוה המלך והעבירו כרוז בכל המחנה כמו שאמרה לו היא, ומרוב שמחה עשה סעודה גדולה, וזימן כל גדוליו ושריו ואכלו ושתו ונשתכרו, ונשתכר המלך יותר מכולם, ונפלה עליו תרדמה ונעשה כמת, וכשראו אותו שריו וגדוליו, אמרו זה לזה: בואו ונצא מכאן, שכל זאת אינו עושה המלך אלא בשבילנו, כדי שנצא מכאן ויפנה הנערה. מיד הלכו כל א' א' באהלו, ונשתייר המלך והנערה ושפחתה לבדם. כיון שראתה הנערה שהיה ישן כמת, נטלה הסייף וחתכה ראשו, ופירשה עליו סדים, ונטלה את ראשו ונתנה אותו בשק ביד שפחתה, והלכו⁶² לשערי ירושלם, אמרה להם: פתחו לי השער ואיכניס, שכבר עשה לנו הקב"ה נס. אמרו לה: אין את מתביישת מן הקב"ה, לא דיך שהלכת וקלקלת עם אותו הערל וטמא, אלא את רוצה ליכנס בעליל להביא שנאי ישראל, ונשבע[ה] להם והרא[ת] להם ראשו של מלך, ולא היו מאמינים עד שהראו את הראש לעטור הגמון של מלך, שהיה אסור נגד שערי ירושלם מפני שלמד זכות על ישראל, ואמר להם, בודאי ראשו של מלך. מיד פתחו לה השער ונכנסה, ושמחו ישראל שמחה גדולה, ונתנו שבח להקב"ה. וכיון שעלה

61. שתי מילים אלו חסרות במדרש יהודית, ואין ספק שהשמטתן מקל על ההבנה, אבל אין זו ערובה לצדקת מחיקתן.

62. כאן נוסף ב'גנוזות' (ה"ל): 'והלכו להן עד המעין, ולא היה רשות לאדם לדבר להן מטוב ועד רע שכך ציוה המלך, ומהמעין הלכו לשערי...!'

עמוד השחר, נתקבצו ישראל בבתי כנסיות ובבתי מדרשות והתפללו, ואח"כ יצאו עליהן, ואמרו בקול גדול: שמע ישראל יו"י אלהינו יו"י אחד, וכשהגיעו במחנה יונים נבהלו ונזדעזעו ואמרו שמא למלחמה באים עלינו, הלכו אצל המלך להודיעו ומצאו אותו מכוסה בלא ראש. באותה שעה רפו ידיהם ולא עצרו כח, ופנו ללכת איש לארצו, ורדפו ישראל אחריהם, והרגו מהם לאין מספר ואין מניין. וכן יהי רצון. מי שעשה ניסים לאבותינו הוא יעשה עמנו ניסים ונפלאות, ונאמר אמין".

לסיכומם של דברים:

1. לדעת רב אחאי פך השמן שמצאו נשמר טהור משום שהוסתר "מתחת המזבח", ולא מפאת שהיה "חתום בחותמו של כ"ג". ואף שטעם אחרון זה הובא בשאלתא אחרת של חנוכה (ע"ש עמ' קע"ו), זו הוכחה שלא מטעם זה נשמר טהור, אלא שסימן הוא שהיה במקור טהור, אבל נשאר טהור מפאת שהיה "תחת המזבח". ובזה תשובה לקושי בו התקשו רבותינו בעלי התוספות (שבת כא.; ד"ה שהיה).

2. הסיבה הראשונה של מרד החשמונאים לעיני רב אחאי היא משום "שהחשיכה (מלכות יון) את ישראל בגזירותיה וגזרו כל מי שיזכיר שמו של הקב"ה ידקר בחרב וכו'". וזהו באמת הטעם הראשון שהוזכר ברמב"ם (הל' חנוכה ראה לעיל).

3. הסיבה השנייה לדעתו היא משום בתו של יוחנן כ"ג.

4. הסיבה השלישית היא משום ש"גזרו שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה וכו'".

וכל הסיבות הללו, במהדורתן זו או אחרת, אינן אלא תמצית דברי הרמב"ם. ומכאן שחכמי ישראל הקדמוניים עד הרמב"ם שמרו על רוח החנוכה ומרד החשמונאים שמרד דתי היה להגן על התורה והמצוות, בדיוק כמתואר בספר המכבים להלן.

ספר המקבים

המקור היהודי היחיד העומד לרשותנו לתאר את השתלשלות ההתקוממות היהודית בזמן החשמונאים הינו דוקא ספר המקבים (או: 'החשמונאים'). אבל דא עקא ספר זה נמנה על 'הספרים החיצוניים' שמשנה מפורשת היא לגבם במסכת סנהדרין (פ:) בה קבע רבי עקיבה: "ואלו שאין להם חלק לעולם הבא האומר אין תחית המתים מן התורה, ואין תורה מן השמין ואפיקורוס. ר' עקיבא אומר: אף הקורא בספרים החיצוניים"? לכן לפני שנזכיר כאן תוכן ספר המקבים בנוגע לחנוכה

מחוייבים אנו להסביר מה ומי מתיר לנו להזכיר דברי הספרים החיצוניים. דרך אגב, בנקודה זו נתפסים בקלקלתם⁶³ כל אלו שהתרגלו לצטט מספרי המקבים מבלי להסביר מי התיר להם בכלל השימוש בספרים אלו, ומבלי להסביר מי שחרר אותם מגזירת רבי עקיבה. ב"ה, תמיד דאגתי לפני כל ציטוט מתוך ספרות זו לבסס את ההיתר. לכן מן הראוי להתחיל בהבהרות בנקודה זו.

למרות דברי רבי עקיבה אנו מוצאים שעד תקופות מאוחרות, כגון הדור שלאחר רס"ג, השתמשו רבותינו בספרים החיצוניים, כמו שהעיד אחד מתלמידי רס"ג על 'ספר היובלות שהביא אלפיומי רב סעדיה גאון מספרי הישיבה (שבאלפיום?)'. גם בעל מדרש תדשא ובעל מדרש ויסעו ועוד, השתמשו הרבה בספר היובלות⁶⁴. והזהר (ח"א נח:) עצמו 'וכ"ת במה אשתדל בההוא (ל"ז ב) **ספרא דאדם וספרא דחנוך** והוה אשתדל בהו למפלח למריה', ולהלן (ח"א עב:) 'ורבי שמעון אמר אילו הוינא שכיח בעלמא כד יהיב קודשא בריך הוא **ספרא דחנוך** בעלמא ו**ספרא דאדם** אתקיפנא דלא ישתכחון ביני אנשא בגין דלא חיישו כל חכמאן לאסתכלא בהו וטען במלין אחרנין לאפקא מרשו עלאה לרשו אחרא' ועוד שם (ח"ג י.) 'וחבירנא יתבי דרומא חמו בספרי קדמאי ו**בספרא דאדם** דהכי מחלק כל אינון ארצות דכלהו משתכחי לתתא כגוונא דאינון רקיעין דלעילא אלין על אלין ואלין על אלין, ובין כל ארעא וארעא רקיע דמתפרש בין דא לדא' וכהנה רבות עוד⁶⁵. ולגבי השימוש בספר המקבים ראה בעל תוספות יו"ט (מגילה פ"ג מש"ז) והזכירו בעל כנה"ג בהגהותיו על הב"י (ס' תרפ"ד). ואמנם התקשה בעל כנה"ג על נקודה מסוימת שבו, אבל ח"ו ממנו לפסול את הספר.

לכן, מן הראוי להביא דברי הגאון ר"ד זנסהיים ב"ד דוד' אשר לו על אותה משנה שבסנהדרין (הנ"ל): "עיין בבאר שבע שתמה על הירושלמי שאוסר לקרות בספר

63. גם כש'גונבים' דברי תורה, צריך לדעת איך לגנוב!

64. עיין ר' אברהם אפשטיין (קדמוניות היהודים, ווינא התרמ"ז).

65. ראה מקורות נוספים בהקדמתו של כהנא להוצאתו של הספרים החיצוניים (עמ' 21-31).

בן סירא⁶⁶ אפילו דרך ארעי ומתיר בספרי מירס⁶⁷ שהן - ספרי מינין ללמוד בהן דרך ארעי, ומגיה בשביל כך הירושלמי ומהפך אותו. ולע"ד נראה שאפשר לקיים הנוסחא שלפנינו בירושלמי, דודאי ספר בן סירא לאו ספר מינות הוא, והמשנה שאומרת בספרים החיצונים, היינו ספרי צדוקי' שמהפכים דברי אלקי' חיים ומפרשים הפסוקי' על דרך מינות, (ואפשר נמי דספרי צדוקי' היינו תלמידי ישו כמו שכתב רש"י במקומות הרבה⁶⁸ דאלו וודאי אסור לקרות בהם), אמנם ספר בן סירא אין בו דברי מינות, אלא מפני שהי' מחזיקי' אותו בכלל כתבי הקודש והי' חשוב בעיניהם, וכן הנוצרי' עוד היום מחזיקי' אותו בכלל כתבי הקודש, ולכן אסרום להמון שלא יטעו בהם ויחשבו בכלל כתבי הקודש, אמנם לחכמי' שידועי' זה אין איסור לקרות בו ולמדרש מילי מעליתא דאית ביה, וספרי מירס לאו היינו ספרי מינים כמו שחשב הרב באר שבע, אלא כמו שפירש במוסף ערוך שהם ספרי המשורר היוני האמער הנמצא עוד היום בכמה לשונות, ואין בו מינות רק דברי הבל וא"כ אין איסור לקרות בו לפעמים. עוד תמה הרב באר שבע על כמה מהראשונים שלמדו בספרי חכמי יון שהם ספרי מינו', ואפשר לומר שבאמת לא למדו בחבוריהם דברי מינות דאית בהו אלא חכמת הגיון וחכמת הטבע, ואפילו מה שאחר הטבע איכא כמה דברי' דליכא בהו מינות, והרי כמה מחכמי ישראל כתבו במה שאחר הטבע, ואף החסיד בעל חובת הלבבות בשער היחוד, באופן דחכמי ישראל שעסקו בספרים ההמה חשבו דמצוה להתעמק בחכמות ההם, והרי לדעת הרמב"ם חכמות הללו הם מעשה בראשית ומעשה מרכבה כידוע, וא"כ וודאי לפי דעתו מצוה גדולה יש ללמוד בהם, אמנם בזה וודאי הדין עם הרב באר שבע, כי אחרי שידענו שהבל המה ואין בם מועיל כמו שכתב והאריק בספרו בעל אמונת חכמים, שומר נפשו ירחק מזה במה שאחר הטבע, ומה שהרמב"ם קרא ספרי הצאבא כמו שכתב במורה הנבוכים כבר כתב כי עשה כן לפרש לפי דעתו טעמי המצות, ואע"פ שהרב באר שבע כתב

66. מחוץ לקושיות בעל באר שבע יש לכאורה להוסיף עוד שבירושלמי ברכות (פ"ז הל"ב דף יא ע"ב) מאצנו שמעון בן שטח משיב לינאי המלך מתוך ספר בן־סירא, וכך שנינו התם 'ולמה יתבת בין מלכא למלכתא אמר ליה בסיפרא דבן סירא כתיב סלסליה ותרוממך ובין נגידים תושיבך'. אבל למען האמת אין זו קושיא גדול כל כך, שהרי באותו מעשה ממש בברכות בבלי (מח. דרש שמעון בן שטח מתוך פסוק דומה מאד שבמשלי (פרק ד) 'אמר ליה, חזית כמה יקרא עבדינא לך! אמר ליה, לאו את קא מוקרת לי, אלא אורייתא היא דמוקרא לי, דכתיב (משלי ד) סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה', ויתכן שמפאת הקרבה בין הפסוקים הוזכר בירושלמי הפסוק של בן־סירא (על אף שיש להודות שטענה כזו אינה פשוטה בכלל, שהרי אין כל סיבה שמאן דהו יחליף פסוק שבמשלי בפסוק שבבן־סירא, אבל אכמ"ל).

67. הסופר היווני המורוס.

68. כל האמון על דברי רש"י במקורן, יודע שבכל מקום בתלמוד פירש רש"י: 'מין. תלמיד יש"י'.

כי בזה לא שייך אתה למד להבין ולהורות, "ל כי הרמב"ם סבר דוקא בזמן שהי' אלו ע"ז בעולם דאז יש לחוש שימשך אבתרייהו וא"כ אפילו להבין ולהורות אסור, אבל בימי הרמב"ם כבר נתבטלה ע"ז הצאבה ורוב האומות נמשכו אחר דת הנוצרי' וישמעאלים, וא"כ כיון דליכא למיחש שימשך בתרייהו אין איסור להבין ולהורות'.

ודבריו אלו, אינן טעונים הבהרה. כל בר דעת יודע שספרים אלו, המשובצים עד היום באוון־גליון שלהם, שישמו בסיס לנצרות לדורותיה, ולא משום שפסולים היו כולם במקור, אלא משום שאפילו אם חלקם באמת בעייתיים, אין זה המקרה לגבי רוב רובם. אבל הם מנוסחים ברוח המסוגלת להטעות רבים, ומן הראוי היה לגזור על קריאתם כדי למנוע מעמ"הארץ (וכמה הם מרובים כיום) להסתמך עליהם. משום כך, המשיכו חכמי ישראל עד תקופה מאוד מאוחרת להשתמש בהם בסתר, כי ידוע היה להם שאין האיסור אלא על מנת למנוע את הטעות מפתיים.

אבל אם טעם זה נכון לגבי רוב רובם של הספרים החיצוניים, איננו נכון לגבי ספרי המקבים, בעיקר ספר מקבים א'. כל הקורא בו מתרשם מיראת השמים העילאית של מחברו. אז מדוע נכלל הוא בספרים החיצוניים? התשובה לכך תתגלה לנו להלן לכשנעמוד על הסיבה שהביאה חז"ל **להעלים במכוון את המימד הצבאי** של חג החנוכה (ראה להלן 'על המלכות והכהונה ועל שתיקת התלמוד בנוגע למלחמה').

חנוכה בספר המקבים א'

להצגה שונה מאד לכאורה של מאורע חנוכה אנו זוכים בספר המקבים א'. מרד החשמונאים מוצג כמאורע שנגרם ע"י אותו רשע אנטיוכוס בלבד, כמובא שם (פרק א')

"וימלך אלכסנדר שתיים עשרה שנה וימטו וישלטו עבדיו איש במקומו וישמו כלם כתרי מלכות בראשיהם אחרי מותו ובניהם אחריהם שנים רבות וירבו רעות בארץ ויצא מהם שרש רשע אנטיוכוס אפיפנס בן אנטיוכוס המלך אשר היה בן תערובות ברומי וימלך בשנת מאה ושלושים ושבע למלכות היונים".

אלא שלא ברור איך עמנו, שרחוק הוא מלהיות מקבל עול זרים בקלות נשאר ללא תגובה משמעותית במשך למעלה ממאה וארבעים שנה? אין ספק שהעבודה שאלכסנדר מוקדון, אימץ כאן את הוראות מחנכו, שאינו אחר מהפילוסוף היווני המפורסם אריסטוטלס, ולא פגע בשום תרבות מקומית במהלך כיבושיו. עובדה זו שבמבט ראשון הייתה לטובתנו תרמה רבות לשקט אליו נכספו היוונים. אבל דוקא 'נדיבות' זו הייתה בעוכרנו. העדר עויינות סינוורה יהודים רבים, חלושי האופי וחלושי ערכים ותרבות ונהפכו ליוונים בדעתם ובדתם. למראה עיניהם הטרוטות, יוון היוותה פיתוי גדול הבא לשחרר מעול תורה ומצוות המעיק לכל כוספי תאוות ולכל הדוניסט מושבע.

לכן לדעתם יש להבחין שעולם חדש נפתח לעיניהם ויש להוציא את עם ישראל מבידודו הפוליטי, הערכית והרוחנית. לא עוד 'עם לבדד ישכון' טענו, יש לכרות ברית עם אלו הפותחים את שעריהם לכל דיכפין ולכל דצריך מרור יוני. במקום ברית חרותה על הלוחות ברית פוליטית היא פתח כניסה לשערי תרבות 'נפלאה זו' הבאה ל'הטיב' לבני אנוש, להרחיב אופקיו, ולהוציא אותו מהסתגרות ארכאית מזרחית־כונית. ואת זה מבטא היטב ספר המקבים בכותבו:

"בימים ההם יצאו מקרב ישראל בני בליעל וידיחו רבים לאמר נלכה ונכרתה ברית את הגוים אשר סביבותינו כי מן היום אשר סרנו מעמם מצאונו רעות רבות וייטב הדבר בעיניהם ויתנדבו אנשים מן העם".

יש כאן מעבר חד מתלות עיניהם בה' אלוקים לתלות עיניהם בגויי הארץ ובחסדיהם הכספיים הצבאיים ואחרים.

אבל, אף כשעמנו אינו יודע את ערכו, גויי הארץ אינם שוכחים את מהותו, והם תומכים תמיד באלו מתוכנו הבאים לבטל יחודנו, ומעניקים להם תמיד את האמצעים הדרושים למחיקת מהות ישראל מעל פני האדמה:

"וילכו אל המלך וישליטם המלך לעשות כחקי הגוים ויבנו גמנסיון בירושלים כמשפטי הגוים ויעשו להם ערלה ויעזבו ברית קדש ויצמדו לגוים ויתמכרו לעשות רע".

וגמנסיון איננו מה שנושא שם זה כיום, אלא מקום בו פעולות ספורטיביות מתקיימות לא רק בעירום טוטאלי, אלא אף תוך שימוש כל התועבות והסטיות שבגילויי העריות כידוע. את מרכז התועבה האתונית מביאים ארצה. לא מהססים למחוק כל זכר ממצוות מילה, אף באמצעים מלאכותיים⁶⁹.

בנסיבות כאלו עם ישראל נחלש והגויים פורקים עולם מעל צווארנו: "ותכון המלוכה לפני אנטיוכוס ויתנשא למלך בארץ מצרים למען מלך על שתי הממלכות ויבא מצרימה בעם כבד ברכב ובפילים ובפרשים ובאני גדול ויערך מלחמה עם תלמי מלך מצרים ויסוג תלמי מפניו וינס ויפלו חללים רבים וילכדו ערי המבצר בארץ מצרים ויקח שלל ארץ מצרים".

הסיוע היהודי בא"י מכין את הקרקע לכיבוש מצרים ע"י אנטיוכוס, אבל היהודים עיוורי החושים והשכל עדיין אינם מבינים שהם ישלמו מחיר הנצחון של אנטיוכוס. נצחוננו על מצרים תוך שקט פנימי בא"י יאפשר לו לבזו ולטבוח בארץ מסייעיו:

"וישב אנטיוכוס אחרי הכותו את מצרים בשנת מאה וארבעים ושלוש ויעל על ישראל ועל ירושלים בעם כבד ויבא אל המקדש בגאווה ויקח את מזבח

69. כיום בג"ץ היה מספיק!

הזהב ואת מנורת המאור ואת כל כליה ואת שלחן המערכת ואת הקשות ואת המזרקות ואת כפות הזהב ואת הפרכת ואת העטרות ואת עדי הזהב אשר לפני ההיכל ויפצל הכל ויקח את הכסף ואת הזהב ואת כלי החמדה ויקח את אצרות המטמונים אשר מצא ובקחתו הכל שב לארצו ויעש הרג רב וידבר בגאות רבה ויהי אבל גדול בישראל בכל מקומותיהם ויאנחו ראשים וזקנים בתולות ובחורים אמללו ויפי נשים שנה וכל חתן נשא קינה יושבת בחפה התאבלה והארץ חלה על יושביה וכל בית יעקב לבש בשת".

וקינה זו נותנת ביטוי מר לכל הגזירות הקשות שפקדו אבותינו אז ושכל מדרשי רבותינו מדגישים. בית המקדש נשדד, ואם 'חתן נשא קינה' זה משום בליל כלולותיו הכלה הייתה צריכה לסבול את החרפה הנוראה ולחיות את ליל כלולותיה עם הפריץ היווני⁷⁰. ואיך לא ילבש בית יעקב בושת?!

אבל במצב של התבוללות רוחנית מתוך שמחה, עמנו אינו מסוגל לחוש ולהבין את מזימות אויבינו. **מחלתו הכרונית של לימוד זכות על כל הגויים**, אף על אלו הטובחים בו באכזריות⁷¹ אין לה רפואה, ומעולם לא יבין שדברי שלום של הגויים **'במרמה הם תמיד'**, והתגמול על ה'שלום' יהיה רצף נורא של גזירות אכזריות: "מקץ שנתים ימים שלח המלך את שר המוסים לערי יהודה ויבא ירושלימה בחיל כבד וידבר אליהם **דברי שלום במרמה** ויאמינו לו ויפל על העיר פתאם ויך בה מכה רבה ויאבד עם רב מישראל. ויקח את שלל העיר וישרפה באש ויהרס את בתיה ואת חמותיה מסביב וישבו את הנשים ואת הטף ואת הבהמה בזו ויבנו את עיר דוד בחומה גדולה וחזקה ובמגדלים בצורים ותהי להם למצודה וישכן שם גוי חטא אנשי און ויתבצרו בה ויצברו נשק ואכל ובאספס שלל ירושלים שמו שם ויהי למוקש גדול ויהי למארב לבית המקדש ולשטן רע לישראל תמיד וישפכו דם נקי מסביב למקדש **ויטמאו את המקדש** וינוסו יושבי ירושלים בגללם ותהי מושב זרים ותהי נכריה לזרעה ובניה עזובה בית המקדש השם כמדבר חגיה נהפכו לאבל שבתותיה לכלמה כבודה לבזו כרב כבודה גדל קלונה וגדלה נהפך לאבל. ובחמשה עשר יום בכסלו ובחמש וארבעים ומאה שנה בנו שקוף משומם על המזבח ובערי יהודה מסביב בנו במות **ונפתחי הבתים**⁷² וברחובות זבחו וספרי התורה אשר מצאו שרפו באש בקרעם ובכל אשר ימצא בידי איש ספר ברית וכל אשר יחפץ בתורה דת המלך להמיתו בתקפם עשו כן לישראל לנמצאים חדש בחדשו בערים **ובחמשה ועשרים לחדש**⁷³ הקריבו על הבמה אשר היתה על המזבח ואת הנשים אשר מלו את

70. ראה לעיל בשאילתות.

71. והתופעה נכונה גם בימינו כלפי הנאצים יש"ו, וכלפי כל רוצחי יהודים למיניהם.

72. ומפאת זה נקבעה ההלכה שיש להדליק בפתח הבית את הנרות, והכל כתגובת נגד (וראה במאמר על הילכות חנוכה דיון בנדון).

73. והרי לפנינו סיבה שניה למעמדו המיוחד של יום כ"ה בכסלו, וכמפורש להלן בספר המקבים שהקפידו החשמונאים להגיע באותו יום דוקא לבית המקדש כדי לטהרו.

בניהן המיתו על פי הפקדה ויתלו את העוללים בצואריהן ואת בני בתיהן ואת המלים אותם [המיתו] ורבים בישראל היו אמיצים ויתחזקו לבלתי אכל טמא ויבחרו למות לבלתי הטמא במאכלים ולבלתי חלל ברית קדש וימותו ויהי קצף גדול על ישראל מאד". וכל הגזירות המצויינות כאן אינן אלא אלו שהזכירו כל המדרשים הנ"ל ורב אחאי ורס"ג ועוד: טימאו את המקדש, אסרו לימוד תורה, חילול שבת, איסור ברית מילה וכו'.

יוון היא זו שידעה להמציא את הדרך הטובה להאבק בעמנו בתחכום הראוי: **ניצול הרעיון היהודי של אחדות המוצא של המין האנושי** יהיה הבסיס לניגוח עמנו. בזה התעלטה יוון על הגזענות המפלה לרעה של מצרים ועל השימוש בכוח של בבל ועל הפיתוי לתאוות בשר של פרס. ערכי ישראל ישמשו מנוף לביטול עם עולם זה ח"ו, וקשה ללחום נגד מזימה זו משום שאין איש בישראל המסוגל להבחין בארס הרוחני זה, הנראה כל כך אסטטי, כ"כ נכון וכ"כ יהודי כביכול⁷⁴. המילה הגדולה של 'אוניברסליזם' תופיע בעולם לכאורה כדי לאחד את משפחת העמים "ויכתב המלך אל כל מלכותו להיות כלם לעם אחד". אבל מאחורי הצעה 'אידיאליסטית' זו מסתתר מרצע היוצא זה עתה משקו: "ולעזב כל איש את חקותיו ויקבלו כל בימים ההם יצאו מקרב ישראל בני בליעל וידחו רבים לאמר נלכה ונכרתה ברית את הגוים אשר סביבותינו העמים כדבר המלך ורבים מישראל רצו בעבודתו ויזבחו לאלילים ויחללו את השבת וישלח המלך ספרים ביד מלאכים לירושלים ולערי יהודה ללכת אחרי חקים נכרים לארץ ולמנע עלות וזבח ונסך מן המקדש ולחלל שבתות וחגים ולטמא מקדש וקדשים לבנות במות והיכלות ופסילים ולהקריב חזירים ובהמות טמאות ולהניח את בניהם בלתי מולים ולשקץ את נפשותם בכל טמא ופגול לשכח את התורה ולהחליף כל החקים ואשר לא יעשה כדבר המלך ימת ככל הדברים האלה כתב למלכותו ויפקד פקידים על כל העם ויצו לערי יהודה להקריב בעיר ועיר ויתחברו אליהם רבים מן העם כל עזב את התורה ויעשו רעות בארץ וישימו את ישראל במחבואים בכל מנוסם". זהו נחלתם לעיתים של אלו הנשארים נאמנים לה' ולתורתו להתחבא בנקיקי סלעים. וכריתת ברית עם הגוים היא תמיד ביטוי לרצון התבוללות. והרעיון האוניברסליסטי שאמור היה לאחד, נהפך מיד לכפיית עבודה זרה על ה'מתאחדים'! הפלת המחיצות הלאומיות כדי לבטל עם עולם זה ועם סגולה זה. כל עוד עם סגולה קיים עלי אדמות אין מקום לתרבות יוון המטשטשת והמשווה כל, בלבבות וברוחות. הפלת המחיצות הלאומיות היה תמיד מתכון למחיקת חובות מוסריות וערכיות. דוגמאות רבות מרצפות את ההיסטוריה האנושית. הנצרות המעורטלת מצוות היא נסיון דתי של אחדות כזו, והנוראית ביותר בתוצאותיה, והמרקסיזם הוא הנסיון השני, אתאיסטי הפעם, הנגזר ממנה. ובעת האחרונה, הצטרף אליהם האקזיסטנציאליזם הפרוע בעל המגמה האתאיסטית, וכולם הוליכו לעולם חסר ערכים משום שביסודם עומד הטשטוש בין פשע ובין הופכו. עם סגולה אינו אלא האנטיתזה של גישות אלו.

74. בדומה להצעה לשלום עולמי של מינו.

בהתנהגותו הוא מזמין התעלות, עזיבת דרכים מסוימות לטובת נעלות מהן, ונטישת מעשים מסויימים לטובת מתוקנים מהם.

בנס, נשאר תמיד קומץ אנשים השומר על אור תורה ומוכן להקריב את חייו למענה, שתוך קנאה לערכיו, הולך, וללא היסוס שוחט על גבי מזבח היוונים את היהודי המתלהב לתת דוגמא לוותר על תורה ומצוות. יהודי זקן זה - מתתיהו - ביחד עם בניו, **תוך התקוממות יהודית דתית**, מציל אותנו פיזית, פוליטית, צבאית, ומעל הכל - רוחנית. יהודי זה לא למד דברי ההבל של דורנו היוצאים לפעמים אף מפי בעלי תורה, לפיהן 'פיקוח נפש דוחה את הכל', וגם את הכפירה של חסרי אמונה לפיה 'ערך החיים מעל הכל' הוא לא אימץ. הוא היחיד הער עדיין לחרפת עמנו, לחיי תורה בקדושה ובטהרה, והוא היחיד הרגיש לסבל עמנו: (פרק ב') "בימים ההם קם מתתיהו בן יוחנן בן שמעון כהן מבני יהויריב מירושלים וישב במודיעים ולו חמשה בנים יוחנן הנקרא גדי שמעון הנקרא תרסי יהודה הנקרא מקבי אלעזר הנקרא חורן יונתן הנקרא חפוש וירא את הנאצות אשר נעשו ביהודה ובירושלים ויאמר אוי לי למה ילדתי לחזות בשד עמי ושד עיר הקדש ולשבת בה בהנתנה ביד אויבים בית המקדש ביד נכרים היה היכלה [כבית] איש נקלה כלי תפארת בשבי הובלו ילדיה הרגו ברחובותיה בחוריה בחרב אויב אי זה עם לא ירש במלכותה ולא תפש משללה כל הדרה לקח תחת חפשיה הית שפחה והנה קדשנו והדרנו ותפארתנו השם ויחללוהו גוים [אם -----75] למה לנו עוד חיים ויקרע מתתיהו ובניו את בגדיהם וילבשו שקים ויתאבלו מאד". כפי הנראה רק הם דאבו. כל האחרים, בעלי תורה ככופרים שמחו או נתפשרו עם המציאות, ומסתמא היה להם אפילו נימוקים הלכתיים להצדיק את הזנות, מעין אלו המובאים בסוגיא הראשונה שבכתובות, 'אונוס פטור'⁷⁶!

חוגים מסויימים היו בודאי מציינים את מתתיהו כחומייניסט דתי קיצוני, כאיש אפל ביניימי שאינו מסוגל להבין את חשיבות כריתת הברית המונעת צרות ושפיכות דם. מערכת המשפט שלנו היתה סוגרת אותו מאחורי סורגים לעשרות בשנים על הטבח במודיעין, על חוסר סובלנות, על המרדה נגד שלטון יהודי דמוקרטי יווני. הלא אין ערך המקודש בעיני חוגים אלו שמתתיהו אינו שם למרמס: זכויות הפרט, חופש הפרט, קדושת החיים, השלום, הפתיחות⁷⁷, וכפה על כל עם ישראל שמירת

75. חסר כאן בספר המכבים.

76. כתובות (ג).

77. לאחר שבמשך שנים הנני דורש בצבור שאינני מבין איך צבור שאינו דבק בתורה ובמצוות דבק עדיין בחג החנוכה, יצא המרצע מן השק, ואדם המוצג כהיסטוריון, במיטב המסורת של היסטוריה מסולפת מזוכיסטית ישראלית וחולנית של ה'היסטוריונים החדשים', לידי חברה אומללה נטולת ערכים - כמובן פרט לזכויותיהם הם הנושאים את השם המלוטש 'זכויות הפרט' - כתב בעיתון הארץ מאמר על מתתיהו ובניו 'לקנאים הצמאי דם' וכדמיות בלתי-נסבלות על כל דוגל בהומניזם!! ואם העם-הארץ והבור הזה

מצוות מיושנות, הנחותות בהרבה מחוקי התרבות היוונית הנאורה, בעלת הסגולה הנפלאה של דאגה לאימוץ גופני באמצעות ספורט בערום טוטאלי עם כל השחיתות המתלווה לכך ול'אהבה אפלטונית' המושחתת לכל היודע ממנה דבר.

היוונים חשו מייד שאת מוקדי ההתנגדות יש לרכך ולדכא בכל מקום ומהר:

"ויבאו אנשי המלך המאלצים על המעל למודיעים העיר לזבח ורבים מישראל באו אליהם ומתתיהו ובניו נאספו ויענו אנשי המלך וידברו אל מתתיהו לאמר ראש ונכבד וגדול אתה בעיר הזאת ונתמך בבנים ובאחים עתה קרב ראשון ועשה מצות המלך כאשר עשו כל העמים ואנשי יהודה והנשארים בירושלים והיית אתה ובניך מאוהבי המלך ואתה ובניך תכבדו בכסף ובוזה ובמתנות רבות".

אבל מתתיהו אינו איש המוכר את נשמתו את ערכיו ואת תורתו בעד בצע כסף וכבוד⁷⁸, לכן "ויען מתתיהו ויאמר בקול גדול אם כל העמים אשר בבית מלכות המלך שומעים לו יסורו כל איש מעבודת אבותיו ויבחרו במצותיו ואני ובני ואחי נלך בברית אבותינו חלילה לנו לעזב תורה ומצות לדברי המלך לא נשמע לסור מעבודתנו ימין או שמאל". בתופעה כזו לא נתקלו אף פעם כובשי העמים. כדוגמתה לא ראו לא היוונים לא הבלים ולא הפרסים באף עם: בני עם אחד המוכנים להקריב את חייהם, כשהעיקר בעיניהם, הוא לא לוותר על אמונתם ועל דרכם. כל העמים המנוצחים בכל מקום נכנעים לאוייב המצליח והמנצח, אבל בישראל עם לבדד ישכון לא כן הוא. אמנם נחשלים ועבדים לכל נכר הארץ יש בתוכנו, אבל הם אינם מבטאים את רוח עמנו. האמונה הצרופה באה לידי ביטוי דרך בחירה של ישראל וקדושיהם: "וככלותו לדבר את הדברים האלה קרב איש יהודי לעיני כלם לזבח על הבמה במודיעים כמצות המלך וירא מתתיהו ויקנא וישתונן כליותיו וישלח חרונו כמשפט וירץ ויזבחהו על הבמה ואת איש המלך המאלץ לזבח המית בעת ההיא ואת הבמה הרס ויקנא תורה כאשר עשה פינחס לזמרי בן סלוא ויקרא מתתיהו בעיר בקול גדול לאמר כל המקנא לתורה העומד בברית ילך אחרי וינס הוא ובניו אל ההרים ויעזבו כל אשר היה להם

היה נותן את דעתו למקורת שהבאתי כאן (שאינם אלא אלפית ממה שניתן להביא) לא היה טוען את הטענה האנטי-ציונית החולנית של חוגים המכנים את עצמם דתיים המסבירים השכם והערב מאז ראשית הציונות על גנותם של החשמונאים. יש מקום להתנחם לפחות בעובדה עליה התעכבתי כבר לפני למעלה מעשרים שנה, שבין שנאת הציונות של חוגים 'דתיים' ידועים ובין השנאה הויסרלית של חוגים המכנים עצמם 'נאורים' כלפי התורה והלאומיות הישראלית, אין שום הבדל ראוי לשמו, לא מבחינה פסיכולוגית ולא מבחינה אידיאולוגית. ומכנה משותף אדיר ביניהם: שנאה של כל מה שאינו הם עצמם או דעתם.

בעיר". מעשהו אינו מעשה של מטורף, אלא מעשה של איש הדומה בדורו, לפנחס המקנא לעמו ולתורתו.⁷⁹

חנוכה בספר מקבים ב'

ידוע לנו⁸⁰, כי אין דמיון בין שני ספרים המקבים, ולא יצאו מפרי עטו של אותו אדם, ויותר מכך, מקבים א' הינו כתב ארצישראלי, שמקורו בעברית, וקדום הוא יותר וקרוב יותר למאורעות, וע"כ מהימן יותר מן השני, שמקורו מצרי, כתוב ביונית, ומאוחר יותר. על כן, לא היינו מזכירים אותו לולי שחלק מדבריו מזכירים לנו חלק מדברי רבותינו שהבאנו לעיל ושנביא בהמשך.

אם נעיין בספר זה, הרי שנמצא גם כאן כי הסיבה לכך שאנו חוגגים קשורה בענין טהרת המקדש וחנוכת המזבח, לאחר שהיוונים טימאוהו:

"ועתה הננו מתפללים פה בעדכם במלכות דמטריוס בשנת מאה וששים ותשע אנחנו היהודים כתבנו לכם בצרה ובמצוקה שבאה עלינו בשנים ההם למן סור יסון ואשר אתו מן הארץ הקדושה והממלכה וישרפו את השערים וישפכו דם נקי ונתפלל אל ה' וישמע אלינו ונבא זבח ומנחה ונדלק את הנרות ונשם את הלחם ועתה עשו את ימי חג הסוכות [בחמשה ועשרים] בחדש כסלו [.....] בשנת מאה שמונים ושמונה...ובהיותינו נכונים לעשות את חג הטהרה כותבים אנחנו לכם ויפה תעשו לחג את הימים, והאלהים אשר הציל את כל עמו ואשר נתן את נחלתו לכלנו ואת המלכות ואת הכהונה ואת המקדש כאשר הבטיח בתורה וקיוונו לאלהים כי במהרה ירחמנו ויאספנו מכל הארץ תחת השמים אל מקום הקדש כי פדנו מרעות גדולות ואת המקום טהר. ואלה הדברים על יהודה המקבי ואחיו וטהרת המקדש הגדול מאד וחנכת המזבח. וגם על המלחמות נגד אנטיוכוס אפיפנס ואבפטור בנו. והמראות מן השמים אשר נראו לנלחמים על היהדות בקנאה ובגבורה ואם גם מעטים היו כבשו את הארץ ואת המון הזרים רדפו. ואת המקדש המהלל מאד בכל העולם השיבו ואת העיר שחררו ואת החוקים אשר היו עתידים לבטול קוממו בחדש ה' אשר בכל טובו היה להם".

79. הנני מדגיש בכל תוקף האפשרי: אין בדבריי אלו כל היתר לאיש עלי אדמות להסיק מדבריי היתר לבצע כל מעשה האסור על פי החוק הנוכחי, אף אם הוא נוכרי לארץ ולנו. ואינני מרשה לאיש (פרטי או צבורי) להסתמך על דבריי שנאמרו אלא רק במישור הרעיוני, ולא כדי לעשות מעשה אסור כלשהו. מטרת דבריי היא רק להבליט את החומרה בה אנו רואים התנהגות יהודי זה המוכן להיכנע בפני אויבי עמנו וארצנו.

80. ראה הרטום בהקדמת ספרו.

והקורא שורות אלו יבחין כי ימי חנוכה נקבעו בפירוש כתשלום לימי חג הסוכות, וכפי שמבואר עוד ביותר בהמשך הספר: (פרק י', פס' א-ט):

"ומקבי ואשר אתו שבו ויכבשו בעזרת ה' מנהיגם את המקדש ואת העיר ואת המזבחות אשר נבנו על הכיכר בידי הנכרים וגם את יראתם הרס וכטהרם את המקדש עשו מזבח אחר ואבנים משולהבות ויוציאו אש מהן ויביאו קרבנות כעבור שנתיים ויעשו קטורת ונרות וישימו את לחם הפנים ואחרי עשותם כל אלה התנפלו לפני ה' ויתחננו לבלתי הביא עליהם רעות כאלה עוד ובשובם לחטוא ייסרם ברחמיו ואל יתנם עוד בידי מחרפים ועמים זרים וביום אשר טומא המקדש בידי נכרים ביום ההוא היה טיהור המקדש בעשרים וחמישי בחודש הוא חודש כסלו ויחוגו את שמונת הימים בשמחה כחג הסוכות בזכרם את רעותם לפני זמן מה **בחג הסוכות** בהרים ובמערות כחיות השדה ועל כן בענפי עץ עבות ובענפי הדר וב[כפות] תמרים בידיהם הודו לאשר הצליח בידם לטהר את מכונו ובדעת כולם נמנו וקבעו לכל עם היהודים לחוג מידי שנה בשנה את הימים האלה כן היו הדברים בקץ אנטיוכוס המכונה אפיפנס".

מעניין לראות גם שלא רק שאיננו רואים כאן תרעומת על החשמונאים כי לקחו את המלכות ואת הכהונה, אלא שישנה כאן הודאה לה' על כך שנתן להם "את המלכות ואת הכהונה ואת המקדש".

ונראה לכאורה שאין זכר לנס פך השמן בספר זה, אלא שהמעין יבחין כי ישנו איזכור של נס, בהשוואה לנס שנעשה בימי נחמיה

"...על הכל ברוך אלהינו אשר הסגיר את הרשעים בהיותנו נכונים לעשות בחדש כסלו בחמשה ועשרים [בן] **את [חג] טהרת המקדש** ראינו להודיעכם למען תעשו **חג הסוכות** והאש כנחמיה בכלכלו את המזבח והביא זבחים כי כאשר הגלו אבתינו לפרס לקחו הכהנים יראי שמים מאש המזבח בסתר ויטמנוה בעמק באר אשר תחתיתה היתה בלי מים ושם שמרוה לבטח כי לא נודע המקום לאיש..."

כלומר, יש כאן איזשהו איזכור לענין האש במקדש, שהוסתרה תחת המזבח, ורמז זה מזכיר לנו דבר דומה המוזכר בשאילתות דרב אחאי.

מגילת אנטיוכוס ועמדת רבינו סעדיה גאון

ידוע לנו כי במשך דורות רבים מצוי היה נוהג בהרבה מקהילות ישראל לקרוא בחג החנוכה את מגילת אנטיוכוס

בהקדמתו למגלת אנטיוכוס (שפרסם הרב קאפח זצ"ל עמ' רכ"א-רכ"ה) כותב רס"ג: "אמר סעדיה בן יוסף ראש ישיבה ז"ל אחר שסיים פירוש מגלת אסתר ראיתי לספח לפרשה הזו אשר היתה בימי הפרסים והיה המופקד על **מילוט האומה** ממה שאירע לה באותו הזמן מרדכי ואסתר, הפרשה אשר היתה בימי היוונים והיה המופקד על **מילוט האומה** ממה שאירע לה בני לוי. והסבה אשר בגללה השתדלתי בקביעתה, היא שאני ראיתי רבים מן האומה מודים בה, ואינם נותנים לב על אמתת סיפורה היאך היה והסבה לכך, עד שמקצתם מכחישים אותה. וכאשר עמדתי על אמתת הדבר היאך היתה הסבה במה שאירע כפי שקבלוהו האבות אשר אחריהם אנו נוהים, כי הם קבלוהו **קבלה רצופה**, והוא שהנבואה לא היתה שורה באותו הזמן, אלא שאני הסבותי לבי אל ספרי הנבואה וחפשתי בהם והתבוננתי בעיון האם אמצא ליונים זכר מלחמה שיש להם בה זכרון, והאם אמצא לבני לוי נצחון שבישר בו אחד הנביאים על האויב. ומצאתי שני הדברים גם יחד, שכבר קדמו הנביאים לדבר הדברים גם יחד, שכבר קדמו הנביאים לדבר בשני הענינים הללו... מה שקבעוהו הראשונים בספרם המקובל, וראיתי כי המטרות מקבילות והענינים תואמים, לפיכך חייבני הדבר הזה לספחה כספר, ואקבע אמתתה למתענינים שלא יחדלו מלספרה. והוכחה נגד הדוחים אותה ומסרבים לקבלה, ואיעזר בה' ואקדש שמו לפני כל פעולה, ובזכרו אמשיך ואומר תחלה.

מצאתי ראשונה משה רבנו עליו השלום הבטיח לבני לוי כי ה' עתיד **להנחילם נצחון על אויביהם**⁸¹, ויהיה להם בכך **כיבוש גלוי**, כאמרו בך ה' חילו וכו',

81. דברי הגאון מפורשים במקומות רבים בחז"ל, כגון במדרש תנחומא (בובר, ויחי סי' יג) "**בנימן זאב יטרף**. זש"ה כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז), בתחלה היה הסוד ליראי ה', שנאמר סוד ה' ליראיו (תהלים כה יד), חזר ונתן אותו לישרים שנאמר ואת ישרים סודו (משלי ג לב), חזר ונתן אותו לנביאים, שנאמר כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. **כל מה שהצדיקים עושים ברוח הקודש עושים**, יעקב כשבירך את יהודה בירכו באריה שנאמר גור אריה יהודה (בראשית מט ט), כנגד מלכות בבל, שכתוב בו קדמייתא כאריה (דניאל ז ד), וחנניה מישאל ועזריה מזדווגין לה, ליוסף זיווגו כנגד מלכות רומי הרשעה הזו. אמר ר' שמואל בר נחמן מסורת של אגדה היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל [שנאמר אם לא יסחבום צעירי הצאן (ירמיה מט כ)]. **ומשה זיווג שבטו של לוי כנגד מלכות יון בני חשמונאי שהיה מלוי**, ולוי שבט שלישי הוא, וזו מלכות יון שלישית, לוי שלש אותיות, ויון שלש אותיות, זה מקריב פרים וזה כותב על קרן השור אין להן חלק באלהי ישראל, אלו מרובין ואלו מועטין, ראה אותן משה ובירכן, שנאמר בך ה' חילו וגו' (דברים לג יא), ויעקב זיווג לבנימן כנגד מלכות מדי, וכתוב במלכות מדי, וארו (חיווא) [חיוה] אחרי (תניינה דמיא) [תנינה דמיה] לדוב (דניאל ז ה), שהרי הקישה כנגד

ותרגומו: אלהים ברך את צבאותיו ורצה פועל ידיו ומחץ מתני מתקוממיו ושונאיו לבלתי יקומו. וכאשר הושג לי דבר ה' אשר נאמר על ידי משה שיהיו לבני לוי קמים ומשנאים, ושה' ימחץ מתניהם, הכוונה בכך שהוא יכניעם לפניהם וישמידם, חקרתי בכל המאורעות הכתובים והמקובלים, ובדקתי אם אמצא בהם מאורע שבני לוי נלחמו באיזו מלחמה או כיבשו כיבוש, ולא מצאתי כי אם מה שהיה בשלטון היונים, לפי שמקובל באומה כי חמשה אנשים מהם נקראים בני מתתיה המכונה חשמונאי נלחמו במלך ממלכיהם שהיה נקרא אנטיוכס, ונצחוהו והכניעוהו, ועמדה המלכות בידם מאתים ושש שנים, אז ידעתי כי זהו אשר קדם בדברי משה⁸². וחיצק את זה אצלי מאמר משה מחץ מתנים קמיו מכלל כל האברים. והוא שאני מצאתי מלכות יון משולה באותו האבר, לפי שנבוכדנצר ראה ארבע הממלכות בצורת גוף אחד, והיה הנמשל בראש שבו הוא יצוק מזהב והיא מלכות בבל, והוא דבר הנביא הוא צלמא ראשה די דהב טב, ואחר כך אמר לו הנביא אנת הוא ראשה די דהבא טב, ואחר כך אמר לו הנביא אנת הוא ראשה די דהבא. והיה

שבט בנימן שנמשל בו, שנאמר בנימן זאב יטרף, מה הזאב הזה חוטף כך היה שבטו של בנימן חוטף, שנאמר וראיתם (את) [והנה אם יצאו] בנות שילה וגו' וחטפתם לכם (שופטים כא כא). וכן הוא בבראשית רבה (תיאודור-אלבק, כ"ו פר' ק) "דאמר רבי יוחנן על כן הכם אריה מיער (ירמיה ה ז) זו בבל, זאב ערבות ישדדם (שם) זו מדי, ביד מי מלכות מדי נופלת, ביד מרדכי שהוא בא משל בנימן, לוי כנגד מלכות יון, זה שבט שלישי, וזו מלכות שלישית, זה אותיותיו משולשין, וזו אותיותיה משולשין, אלו תוקעי קרנים, ואלו תוקעי סולפירים, אלו לובשי קובעים, ואלו לובשי קיסים, אלו לובשי מכנסים, ואלו לובשי פמליא, אלו מרובים באוכלסין, ואלו מועטין באוכלסין, באו מרובים ונפלו ביד מועטין, באי זו זכות, מברכתו של משה שאמר מחץ מתנים קמיו (דברים לג יא), ביד מי מלכות יון נופלת, ביד בני חשמונאי שהם משל לוי, יוסף כנגד מלכות אדום, זה בעל קרנים, וזה בעל קרנים, זה בעל קרנים בכור שורו הדר לו [וקרני ראם קרניו] (דברים לג יז), וזה בעל קרנים ועל קרניא עשר די בראשה (דניאל ז ט), זה פירש מן הערוה, וזה נידבק בערוה, זה חס על כבוד אביו, וזה ביזה על כבוד אביו, זה כתי' בו את האלהים אני ירא (בראשית מב יח), וזה כתי' בו ולא ירא אלהים (דברים כה יח), ביד מי מלכות אדום נופלת, ביד משוח מלחמה שהוא בא משל יוסף, ר' פנחס בשם ר' שמואל בר נחמן מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל הה"ד אם לא יסחבום צעירי הצאן (ירמיה מט ט), ולמה הוא קורא אותן צעירי הצאן, שהן צעיריהן של שבטים".

82. וכך כתב ג"כ רש"י דברים פרק לג פסוק יא: (יא) מחץ מתנים קמיו - מחץ קמיו מכת מתנים, כענין שנאמר (תהלים סט, כד) ומתניהם תמיד המעד, ועל המעוררין על הכהונה אמר כן. דבר אחר ראה שעתידין תשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות, לכך נאמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה:

ומשנאיו מן יקומו - מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה'.

הנמשל ממנו לחזה ולזרועות שני יצוקים מכסף מלכות פרס והוא אמרו חדוהי ודרעוהי די כסף, ואמר לו דניאל ובתוך תקום מלכו אחרי ארע מנך. והיה הנמשל ממנו לבטן ולירכיים שני הניתכים מן הנחשת מלכות היונים כאמרו ומלכו תליתאה אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא. ואקצר במקום זה מלהזכיר הממלכה הרביעית לפי שאין במאמר זה צורך המכריח לכך, בכל... ידועים טעמי הדימוים האלה השונים בשלש הממלכות הללו גם כן, ואסב נקודת הדיבור על היונים. ואמר, מכיון שנמשלו בבטן הרי מכאן בלי ספק שכבר נמשלו במתנים הנקראים מתנים קמיו היונים דוקא. והנה מה שנשא את המשל למשה במתנים שהם באחורים, ובדברי דניאל בבטן שהוא מן הפנים, הנה זה מדקדוקי העיון הזה וענפיו ואין לו מקום במאמר זה אלא בספר דניאל... שיכלול באור היסודות והענפים....

ומצאתי מן הנביאים יואל בן פתואל כבר הודיע על התגרות ממלכה זו בבני ישראל והם היונים בשתו עם עם אחר, ושה' יגמלם על רוע פעלם ומעשיהם. וענין דבריו במה שאמר לאנשי צור ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם. הרי להדיא הזכיר את יון וריחוק ארצם לפי שהיתה ארץ "אפרנגה". ואחר כך הבטיח שהוא יעורר את האומה עליהם והוא אמרו הנני מעירם מן המקום אשר מכרתם אותם שמה וכו', ושיעשה שהיונים הם הנמכרים בידי האומה והוא אמרו ומכרתי את בינכם ואת בנותיכם ביד בני יהודה ומכרום לשבאים וכו'. ועם הדיקו אני אומר ומה מקום הקבלת המכירה לבני יון למכירה לבני שבא, ואומר לפי שכל שבט מהם רביעי לאב מאבות העמים ושרשיהם שנזכרו בתורה, והוא שיון הוא הרביעי מיפת והוא אמרו בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון, ושבא הוא מן בני רעמה כאמרו ובני כוש סבא וחווילה וסבתא ורעמא... סוף הפסוק ששבא היה בן רעמה. לפי שיש לנו שלש אומות נקראת כל אחת עוץ. ומחזק את זה שבני יהודה המדובר בהם בפירוש הוא השבט הרביעי מבני ישראל.

ועוד מצאתי זכריה בן ברכיה אחריו שבאר פרשת היונים יותר ממנו. והוא אמרו כי דרכתי לי יהודה קשת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך כחרב גבור תרגומו, שהוא אומר בשם ה', אני כבר אמצתי את יהודה כקשת דרוכה, וכן אמצתי לי אפרים, ועוררתי בניך ציון על בניך יון, והנה שמתך כחרב גבור. והנה זה דבר מפורש כי מלחמה תהיה לישראל עם בני יון ויתגברו עליהם⁸³.

83. וראה עוד במלבי"ם על זכריה (פ"ג פס' א): "אם בדרכי תלך - שיתנהג במדות ה' מה הוא רחום וחונן כמש"פ חז"ל על והלכת בדרכיו, ואם את משמרת תשמר - הוא משמרת תורת ה' ומצותיו, וגם אתה תדין את ביתי - שישגיח על עבודת הבית ודיני הקרבנות, וגם תשמר את חצרי - את חצרות המקדש להשגיח על משמרת הבית בכל פרטיו, אז אני מבטיח לך ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה - ר"ל שהגם שהכהנים בזמן הזה הם בני אדם שוכני בתי חומר ומדרגתם יהיה שפלה ממדרגת המלאכים, יצא ממך חוטר לעתיד לבא שישמשו בבית השלישי שהם יתקדשו כמלאכים והם יהיו מהלכים בין

ובאותו הלשון שאמר יואל הנני מעירם אמר זכריה ועוררתי, אלא שיואל לפי שהיה המאורע רחוק ממנו כמה דורות כמו שמשא כאשר היתה רחוקה ממנו יותר אמרה ברמז, אלא שזכריה... מורא ממנה אמרה בפירוש... כי ה'... לארץ מחמת התחברותה שלא במזבח כלומר הארץ ה... המיושרת בראשו ואינה נראית לכל בני אדם, אבל אלו השמונה אשר במרומי קירותיו הגלויים המיוחדים בו.

וכיון שכבר בארתי את הענינים הללו ראוי שאביא לשון הפסוק ואמר, אמר הנביא עליהם... אלהי הצבאות... ויגן עליהם וכאשר... אויביהם דרך משל יערמו אבני קלע ויעמידום וכאשר... דרך משל יהמו כיון משמחה... כשעור... וכשעור זויות המזבח. ואחר כך הודיע שהם כהנים ושהוא קראם יהודה מפני שהיו גרים בארץ יהודה, לפיכך אמר והושיעם ה' אלהיהם בים ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו, ענינו ויושיעם ה' אלהיהם בעת ההוא כשאר המוני אומתו... כאלו נזר כל העולם על ארצו. וענין כצאן עמו כיתר הסבות אשר לא ישאר מהם כי אם מושיע לישראל או מושיעים מידי האויבים. וענין נזר אותם המרגליות שמתקשטים בהם הכהנים כדבר ה' והאבנים תהיין על שמות בני ישראל, ואמר עוד ולקחת את אבני השם. ונגזר מתנוססות מן נס שהוא הדגל. ולפי שהיתה פרשת בני חשמונאי אחר פרשת מרדכי ואסתר אחרי קי"ח שנה כפי שמתבאר בספרי עליה הוצרכתי לקבוע אותה אחריה, וראיתי לפסקה ולהטעימה ולסמנה כדי שיהא העיון בה מושלם."

א"כ, מפורש בדברי הגאון, כי לא רק שהמלחמה במלכות יון הרשעה היא עיקר אמתת ענין חנוכה, אלא שיש כאן תשובה לכל אותם המבקרים את מלכות בית חשמונאי. לא זו בלבד שמבורכים הם על גבורתם, אלא שגבורה זו מושרשת היא ביסוד טבעם, מברכתו של משה רבינו ע"ה.

המלאכים הנצחיים העומדים לפני ה' ויתהלכו עמם בחייהם, ונבואה זו מלבד שהיתה פרטית על יהושע כנז', היתה ג"כ כללית ונבואה עתידה על זרעו, שמצד זה ראה את יהושע ר"ל את זרעו שנקראו על שמו, שלפעמים יהיו עומדים במשפט והשטן יקטרג עליהם שישרפו באש, שזה היה בעת השמד בימי אנטיוכס אשר רצה לכלות כהני ה', וה' גער בהשטן והיה כאוד מוצל מאש כמו שהיה בימי החשמונאים שנצולו בנס ובהשגחת ה', וגם היה קטרוג על כהונתם וה' מחל עונם והלביש אותם מחלצות, בפרט למ"ש הרי"א שהבגדים הצואים רומז על דור החשמונאים שלבשו בגדי מלכות שהם בגדים הבלתי נאותים לכ"ג משרת בהיכל ה', וה' העביר אותם מעליהם בימי הורדוס, שאז סר מעליהם גאות המלוכה וגסות הרוח שזה רמז בצניף הטהור שיושם על ראשם, שהמצנפת בא לכפר על גסות הרוח, שלא יהיה עליהם עטרת המלוכה רק מצנפת הכהונה לבד, והבטיח לו שלעתיד..."

ואין הגאון יחיד בדעתו זו. רבים מרבתינו פירשו כוותיה, כגון רש"י עצמו בדברים (לג-יא) "מחץ מתנים קמיו ... דבר אחר ראה שעתידין תשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות, לכך נאמר ברוך ה' חילו ופועל ידיו תרצה: ומשנאיו מן יקומון - מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה". או עוד בפירושו על חגי (ב-ו) "עוד אחת מעט היא. משתכלה מלכות פרס זו המושלת עליכם עוד אחת תקום למשול עליכם להצר לכם מן מלכות יון ומעט יהא זמן ממשלתה: ואני מרעיש. בניסים הנעשים לבני חשמונאי: את השמים וגו'. ויבינו ששכינתי שורה בבית זה ויביאו תשורת זהב וכסף כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון".

ותוכן דברי הגאון גלומים גם במגילת אנטיוכוס (נוסח ארמי, אוצר המדרשים אייזנשטיין עמ' 188-189) "ס"ב) ואלעזר הוה מתעסק לקטלא פיליאי וטמע בפרתא דפילין. וכדי תבו בעוהי בין חייא ובין מיתייא ולא אשכחוהי. בתר כן אשכחוהי בפרת פיליאי. (ס"ג) וחדו בני ישראל דאיתמסרו בידיהון שנאיהון. מנהון קלו בנורא ומנהון דקרו בחרבא ומנהון צליבו על צליבא: (ס"ד) ובגריס חייבא מטעי עמיה קלוהי עמא בית ישראל בנורא: (ס"ה) באדין אנטיוכוס מלכא כדי שמע דאתקטיל בגריס חייבא וכל רברבי חילא דעמיה יתיב בספינתא וערק להיפרכי ימא. והוה כל אתר דהוה עלי מרדין ביה וקרין ליה ערוקא: (ס"ו) בתר דנא עלין בית חשמונאי לבית מקדשא ובנו תרעין מפגרין וסגרו תרעתא ודכיאו מקדשא ועזרתא מן קטיליא ומן סאבותא: (ס"ז) ובעו משחתא דכא לאדלקות אנהריתא ולא אשכחו אילהין צלוחית חדא די הוות חתימא בעזקת כהנא רבא וידעו די הוה דכי כאדלקות יומא חד הוה ביה: (ס"ח) ואלהא די שכינ שמיה תמן יהב ביה ברכתא ואדליקו מיניה יומין תמניא: (ס"ט) על כן קימו בידהם חשמונאי קימא ותקיפו אסרא ורשמו ובני ישראל כחדא עמהון למיעבד תמניא יומין אלין יומי חדותא כיומי חדות מועדיא דכתיבין בספר אורייתא: (ע') ולאדלקא בהון אנהרותא להודעא די עביד אלהא שמיא נצחנין בהון לא למספד ולא למגזר צום ותענית, להן כל אינש די איתי עלוהי מן קדמת דנא ויצלי קדם אלהיה: (ע"א) ברם חשמונאי ובנוהי ואחיהון לא גזרו בהון למשבק עבידת פולחנא די מקדשא. מן עדנא דנא לא הוה שם למלכות יון: (ע"ב) וקבלו מלכותא בני חשמונאי ובני בניהון מן עידנא דנא ועד חרבן בית אלהא דך מאתן ושית שנין⁸⁴: (ע"ג) עד יומיא האלין בני ישראל בכל גלותהון נטרין יומיא אלין וקרי להון

84. וכאן מן הראוי להביא את תשובתו של ההוא גאון, הרה"ג רבי משה כלפון הכהן זצ"ל מג'רבה בתשובותיו (שואל ונשאל ח"ד סי' לו) 'נשאלתי מידידינו החה"ש והכולל כמה"ר רבי משה בהר"ן [בן הרב ר' נסים] חדאד הי"ו מעי"ת נאבל יע"א להודיעו דעתי הקצרה במה ששאל וחקר ממנו מר בריה מעשה נס"ם, מפני מה רבינו הקדוש ז"ל אשר אסף

וקבץ את כל הדינים דאורייתא ודרבנן לא זכר במשניות דיני חנוכה בין רב למעט כאשר זכר דיני הפורים במסכת מגילה עכת"ד נר"ו. תשובה עם כי אין דרכי להתעסק במה שאין בו נפקותא לדינא, מכל מקום להפצרת ידידנו הרב השואל נר"ו אמרתי להציע פה הנלע"ד בזה. ואומר כי כל קורא דברי ימי עמנו המיוחדים לזה ובדברי רבותינו ז"ל יראה כי חג החנוכה משמש לב' סוגים (א) דתיי. ב) מדיני. אשר החשמונאים החזירו עטרת ממשלת ישראל ולכן אנו מוצאים כי אירע לפעמים סכנות לישראל בעד זה מהגויים המנוצחים או אם הם בעלי יכולת או גם אם אינם בעלי יכולת משתמשים בעלילות להלשין על ישראל אצל הממשלה הרודה בהם. או לומר כי זה זכרון מרד ובגידה כי מטרת האומה לצאת לחופש וכיוצא, ומזה אנו מוצאים בדברי רבותינו ז"ל מפני הסכנה נותנים הנרות בבית וכיוצא, ואם יש סכנה גם בזה אין ספק כי אנוס רחמנא פטריה ולכן בהיות כי חג החנוכה הוא נגד המנוצחים אז, והם אומה שלמה הרודה בהם טרם זה. ובהיות כי על ידי זה החזירו העטרה ליושנה ובהיות כי זה עשו ישראל וזקני הדור מעצמם בלתי רשיון אדירי המלכויות דאז, ובהיות כי היו אז קרובים לזמן ממלכת ישראל וגם היו על אדמת ארצנו ת"ו, לכן היתה הסכנה לפעמים מוחפת בזה. לכן כמו שראה רבינו הקדוש לכתוב את התורה שבעל פה מפני עת לעשות לה' כן ראה להשמיט דיני חנוכה משום עת לעשות לה' והניח זה למסורת. אך חג הפורים היה הנצחון רק נגד המן ומשפחתו והוא איש פרטי, וגם לא החזירו בזה עטרת ישראל ליושנה (ראה מה שכתבי בנדון ב'עולמות באיחודם', אר"ז), וגם הממשלה האדירה אחשוורוש ואסתר היו בעזרתם וציוו על זה במפגיע, וגם היה בגולה בפרס ומדי ולא ראו מזה שום עלילה ומיחוש לכן לא חש רבינו הקדוש גם לקבוע מסכת שלמה עבור זה ככל המון הדינים דאורייתא ודרבנן שאסף מפי המסורת וחכמי הדורות, ואינו רק כשאר דברים הדתיים. ובפרט כי בחנוכה יש מעשה ופעולה, ובפורים יש רק לימוד בעלמא ולא ימצאו המעלילים מקום לזה כי לא ימצאו און קשבת. ועוד כי האימה הגדולה אשר רבצה אז על כל אויבי ישראל והמעלה אשר היתה בה אסתר המלכה ומרדכי הצדיק אשר הראשונה היתה מלכה והשני היה משנה למלך והפעולה הגדולה אשר שלטו ישראל באויביהם, כל אלה יש בכוחם להטיל אימתה ופחד על כל המעליל ומשטין ויד ישראל תהיה על העליונה בעה"ו. זהו הנלע"ד ועם כי לא ראיתי מי שדבר בשאלה וחקירה זו לא נמנעתי מלחוות דעתי הקצרה. נאם הצעיר הכו"ח ביום כ"ג שבט התרפ"ה ע"ה כלפון משה הכהן סילט"א.

ובנוגע לטעם המיוחס לחת"ס בספר טעמי המנהגים (עניני חנוכה סי' תתמ"ז עמ' שס"ד) לפי 'הטעם שלא נזכר ענין חנוכה בפירוש המשנה, משום שרבינו הקדוש היה מזרע דוד ע"ה ונס חנוכה נעשה ע"י בית חשמונאי שתפסו המלוכה ולא היו מזרע דוד וזה הרע לרבינו הקדוש ובכותבו המשנה ע"פ רוח"ק נשמט הנס מחיבורו', זהו תירוץ שאסור להאמין שיצא מפי גדול כחת"ס, כי לייחס לרבי וכל שכן לרוח הקודש מחשבות של נקמה או העגשת החשמונאים אין להעלות על דעתנו. נוסף לכך, אם אכן רבי היה רוצה את המלוכה, היה עליו לבא בטענה את אבותיו מבית דוד שלא לחמו וחייבו את כהני ה' הפטורים מצבא להיאבק במקומם. והיעלה על הדעת שמי שלא טרח במלחמה ובסכנה הוא זה שיהנה ויזכה בשלטון?! לכן הטעם האמיתי של העדר מסכת חנוכה נעוץ בעובדה שרבי חי מעט זמן לאחר מרד ברכוכבא, ובזמנו לכתוב שהקב"ה עושה נס למעטים נגד

ימי חדו מעשרים וחמשה יומין לירחא דכסלו תמניא יומין: (ע"ד) מן עידנא ההוא ועד עלמא לא עדון מנהון בבית מקדשיהון. כהניא ולויא וחכימהון קימו עליהון ועל בני בניהון עד עלמא. כבודך י"י. (פתשגן הכתב). (א) ויהי בימי אנטיוכס מלך יון מלך גדול וחזק היה ותקיף בממשלתו וכל המלכים ישמעו לו: (ב) הוא כבש מדינות רבות ומלכים חזקים והחריב טירותם והיכליהם שרף באש ואנשיהם בבית האסורים אסר: (ג) מימי אלכסנדרוס המלך לא קם מלך כמוהו בכל עבר הנהר: (ד) הוא בנה מדינה גדולה על חוף הים להיות לו לבית מלכות ויקרא לה מדינת אנטיוכיא על שמו: (ה) וגם בגריס משנהו בנה מדינה אחרת כנגדה ויקרא לה בגריס על שמו וכן שמותן עד היום הזה: (ו) בשנת עשרים ושלוש שנים למלכו היא שנת מאתים ושלוש עשרה לבנין בית אלהים שם פניו לעלות לירושלים".

וכן הוא במדרש 'משעה חנוכה' (כ"מ נ"ב, אוצר המדרשים אייזנשטיין, עמ' 191-192) "א"ר יצחק בר נחמני אלף ושמונים ריבוא גייסות באו עם בגריס הרשע ואמר לישראל שוטים אתם שתעשו מלחמה עם חיילים שאין להם שיעור, אם תאמרו אלהיכם יביא מבול כבר נשבע שלא יביא מבול לעולם, ואם גבריאלי יעמוד בנו לשרוף אותנו כמו שעשה לסנחריב הרי אנו סכים עצמנו בדם חזיר ובש"ז = ובשכבת זרע = של סוסים ולא יגע בנו. נשאו ישראל עיניהם למרום ויאמרו לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד שלא יתבזה בעכו"ם, עכשיו יאמרו אין לאלהיהם עצה אחרת, וכך כתיב גדול העצה רוב העליליה. אמר הקב"ה חייכם מחשבתי גדולה משלכם כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב, באותה שעה היו ישראל מצפים להרי מזרח אולי יבואו להם עכו"ם פרסיים לעזרתם, אז חרה לו למתתיהו כ"ג וא"ל לחשמונאי ולא כתיב ארור הגבר אשר שם בשר זרועו לו ומן ה' יסיר לבו וברוך הגבר אשר שם ה' מבטחו? א"ל יפה אמרת אני ושבעה בני ואתה ושלשה בנים הם י"ב שבטי יה עדות לישראל, מובטח אני בהקב"ה שיעשה לנו נסים ונפלאות, ויצומו וילבשו שקים ואפר לבקש רחמים מלפני אלהי השמים עזרם ומגינם של ישראל, וככלותם להתפלל קמו מכרוע על ברכיהם ויעצמו עשתנותם, מנשרים קלו ומאריות גברו וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב. א"ר יצחק בר נחמני באותה שעה תפס הקב"ה שבעים שרים של מעלה משרי או"ה ורצע אותם במרצע של אש ויאמר להם הרגו איש את קרובו ואם ימלט אחד מהם נפשיכם תחת נפשו. וכשהיו היונים מורים חצים וחרבות באו המלאכים ונעצו אותם בלבו של היונים, הוי חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה, והיו בני חשמונאי רואים הנסים ואומרים ה' ילחם לנו. וכל מלך ומלך מהמלכים שנהרג היו באים המלאכים ומבזבזים ממנו והטילו לבתיהם

מרובים היה מביא בלי ספק את היהודים שבדורו, שעדיין לא נהפכו לבעלי מנטליות גלותית למרד נגד הרומאים, לכן לא עשה זאת מפאת הסכנה. כך תמיד הסברתי מבלי לדעת שזכיתי לכוון לדעת הגאון הנ"ל בתשובתו.

של ישראל, שהם לא היו יכולים ליטול את השלל מפני החללים, ואת חיילותיהם מהם שרפו בני ישראל מהם דקרו בחרב ומהם תלו על העץ ובגריס הרשע שרפו אותו בית ישראל באש. ואז אנטיוכס המלך כאשר שמע אשר נהרגו בגריס וכל שרי החיל אשר עמו וינס במדינות הים והיה כל מוצאו אותו במקום אשר היה שם, ששם באו המורדים בו, היו קוראין אותו הבורח".

ומכל המקורות הללו, זכינו לראות שדברי הרמב"ם בהם השתבח בחזרת מלכות לישראל 'יתר על מאתיים שנה' אינם חידוש שלו, אלא דברי רבותינו שבכל דור ודור ונעוצים במגילת אנטיוכוס לנוסחיה השונים. ועוד כל המקורות הללו מעלים על נס את מאבקם של בני החשמונאים ואת הישועה של ישראל, ויותר מכל את העובדה שקול הנבואה בישר עליהם ועל ישועתם מאז משה רבינו עצמו בתורה.

על המלכות והכהונה ועל שתיקת התלמוד בנוגע למלחמה

וכמה משבחים רבותינו את החשמונאים על מלחמתם נגד אנטיוכוס. די לשם כך להזכיר דברי המדרש תהילים (מזמור ל - ו) "דבר אחר מזמור שיר חנוכה. מזמור על בית ראשון בימי שלמה, שיר על בנין בית שני בימי עזרא. ארוממך ה' כי דליתני. מגלות בבל, כמה דאת אמר וגם דלה דלה לנו (שמות ב יט). ולא שמחת אויבי לי. במדי ופרס. ה' אלהי שועתי אליך. בגלות יון. ותרפאני. על ידי חשמונאי ובניו. חיייתי מירדי בור. שגזרו עלי כמה גזירות כדי להורידני לגיהנם. זמרו לה' חסידיו. אלו בני מתתיהו. כי רגע באפו. לפי שאין דעתו של הקב"ה אלא רגע. חיים ברצונו. לעולם ולעלמי עלמיא". או עוד (שם, מזמור לו - ו): "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור. אמר ר' יוחנן עובדא הוה בחד דהוה מדליק שרגא והוה טפי, הוה אדלקא והוה טפי, אמר עד אימת אנא משתלהי בהא שרגא, (מוריד) [מוריד] אנא לנהורא דשמשא ואנא אזיל לנהורא, כך ישראל נשתעבדו במצרים, ועמד משה וגאלם, וחזרו ונשתעבדו [בבבל], ועמדו דניאל חנניה מישאל ועזריה וגאלום, וחזרו ונשתעבדו] בעילם ובמדי ופרס, עמדו מרדכי ואסתר וגאלום, חזרו ונשתעבדו ביון, ועמדו חשמונאי ובניו וגאלום".

ורבותינו הראשונים ישארו נאמנים לעמדה זו. לדוגמא רש"י ראה במעשה החשמונאיים הגשמת נבואת זכריה (ט-ג) "כי דרכתי לי יהודה. סוף שאנטיוכס יטול המלוכה מיד מלכי פרס וירעו לכם ואני אדרוך יהודה להיות לי כקשת מלחמה וילחמו באנטיוכ' בימי חשמונאים: קשת מלאתי אפרים. מקרא קצר הוא כמו קשת מלאתי יד אפרים כמו (מלכים ב-ט) ויהוא מלא ידו בקשת אפרים יהיה לי כאשפה מלאה חצים: ועוררתי בניך ציון. על חיל אנטיוכס". ושם (טו-טז) עוד מדגיש שעל

אף היותם כוהנים "כי אבני נזר. כי הכהנים בני חשמונאים המתפארים באבני נזר בטורי חושן ואפוד יהיו מתנוססים בניסים על אדמתן". ועוד בשיר השירים (ו-י) "כמו שחר. הולך ומאיר מעט מעט כך היו ישראל בבית שני בתחלה זרובבל פחת יהודה ולא מלך והיו משועבדים לפרס וליון ואחר כך נצחום בית חשמונאי ונעשו מלכים".

ואם הרס חטא ופגם היה במעשיהם, לא במלחמתם ולא במלכותם מצאם רש"י, אלא בשנאת החינם שאחזה בהם לקראת סוף מלכותם, אותה שנאת חינם שהדגישו רבותינו בכל מקום כסיבת חורבן הבית השני, ומשום מה מועטים אלו שנתנו את דעתם על כך שמדובר במחלוקת בני החשמונאים כאשר אחד האחים הביא לכאן את רומי להחריב את אחיו, וכפי רש"י כותב במפורש (שיר השירים ו-יב) "לא ידעתי. כנסת ישראל מתאוננת לא ידעתי להזהר מן החטא שאעמוד בכבודי בגדולתי, ונכשלתי בשנאת חנם⁸⁵ ומחלוקת, שגבר במלכי בית חשמונאי הורקנוס ואריסטובלוס עד שהיה מביא אחד מהם את מלכות רומי וקבל מידו המלוכ'⁸⁶ ונעשה לו עבד ומאז נפשי שמתני להיו' מרכבו' להרכיב עלי נדיבות שאר אומות".

ורש"י אינו היחיד ברבותינו הראשונים המעריך שבחים על החשמונאים, כך נוהגים כל רבותינו. לדוגמא רבינו הראב"ע בפירושו על אבן עזרא זכריה (ט - ט) "גילי - זאת תחל' הפרש' וגו' ולפי דעתי כי זה המלך יהודה בן חשמונאי שהיה גבור ככתוב ושמתין כחרב גבור וידו גברה על היונים ובתחלתו לא היה לו לא עושר ולא סוסים וכתוב בדברי קדמונינו דבר המנוד' כי בעוני נעשה עד שהעשירו", וכן בפירושו על תהלים (פרק סח - לב) "יאתיו חשמנים - סגנים כחשמונאי, וכוש תריץ ידיו בזהב", וכן בשיר השירים (ז - ג) "מי זאת הנשקפה - כמו מי זאת עולה מן המדבר והענין על חשמונאי שאותו הזמן היתה המלוכה בבית שני, אמרה שכינה אל גנת אגוז ירדתי משל לכנסת ישראל שלא יראה הפרי אלא אחר השברו הפך וישמן ישורון ויבעט, נשקפתי לראות הפרחה הגפן אם יש ישראל צדיקים גמורים וישרים, אמרה כנסת ישראל לא ידעתי והענין לא הרגשתי עד ששמתני נפשי והענין שאני הרעותי לנפשי עד שחזרתי להיות מרכבות לאחרים הפך ואתה על במותימו תדרוך והרכבתין על במתי ארץ והטעם שנאת חנם שהיתה בבית שני עד שהולידה הגלות על ישראל" וכן בדניאל (ח - ט) "באחרית הזעם - יספר זעם השם על ישראל בימי יון ובימי אנטיוכוס עד שיטהרו החשמונאים את הבית וזהו ונצדק קדש".

85. וכוותיה יכתוב הראב"ע (ראה להלן).

86. לצערנו הרב מעשים כאלו לרוב נעשו ונעשים כיום בארצנו, ואוי נא לנו על שנאה זו בין אחים.

וכוותיה כתב בעל ארחות חיים (הל' חנוכה אות ב) 'יוחנן הוא חשמונאי כמו שאומר **בספר יוסיפון** ויש אומרים חשמונאי על דרך יאתיו חשמנים **והוא דרך גדולה**', ומרן הביאו בבית יוסף (אר"ח סי' תרפב אות א).

וכן הוא בכל פירושי הרד"ק במקומות שונים בתנ"ך. כך הוא כותב לדוגמא בפירושו על חגי (ב - ו) "כי כה אמר ה' עוד אחת מעט היא - מרעיש דרך משל מרוב הכבוד והטובה שיעשו האל לישראל בזמן בית שני י"א **שזה היה בימי חשמונאי**" וי"א על זמן הורדוס אמר זה וזה היה כמו שכתוב **בספר יוסף בן גוריון** ופי' עוד אחת עוד טובה אחת אעשה לכם מלבד זאת שאני עושה לכם עתה מעט היא מעט ונקל היא בעיני לעשותם וטובה מזאת תהיה כי עתה יש לכם צוררים בבנין הבית אבל באותו זמן יכבדו כל הגוים הבית הזה במנחות וכסף וזהב שיביאו שם גם כתוב **בספר יוסף בן גוריון** כי רעב גדול היה בימי הורדוס ומה שאמר את השמים ואת הארץ את הים ואת החרבה הוא דרך הפלגה כי השמים לא ירעשו". ובפירושו על זכריה (י - ג) "על הרועים - מלכי אנטיוכס שלחצו את ישראל לפני **יום שקמו בית חשמונאי עליהם** ואחר שהמשיל ישראל לצאן המשיל המלכים השולטים לרועים או לעתודים ההולכים לפני הצאן והצאן אחריהם". ושם עוד (י - ט) "ואזרעם בעמים - י"מ שאמר זה על שהיו זרועים בגוים כשנתפזרו באומות מפני צרו' מלכי יון ושם היו זוכרים האל ומצותיו: וחיו את בניהם ושבו - ושם יחיו עם בניהם **ושבו לארצם בימי חשמונאי** וי"מ ואזרעם בעמים אחר שיהיו **נושעים בימי חשמונאי** ילכו לסחור' או לטייל בין העמים ויהיו מכובדים ביניהם **על התשועה** שעשה להם האל יתברך".

והתשב"ץ בשם רבו מהר"ם מרוטמבורג הפליא לשבחם וכתב (תשב"ץ קטן סי' רנח) "מהר"ם ז"ל כשהוא מתפלל ויהי נועם אומר לעולם אורך ימים וכו' ב' פעמים. ואז יש בו כמנין כהנים בגימטריא **לפי שכהני חשמונאי ובניו היו הולכים למלחמה** ואמרו ז' פעמים ויהי נועם וב"פ אורך ימים אשביעהו **ונצחו**". ור"ד אבודרהם (הל' חנוכה) כינה אותם "שהיו חשמונאי ובניו חסידים ואנשי מעשה".

וברבותינו האחרונים אין ספור. כך הוא בשו"ת רדב"ז (ח"ה סי' קס) שאינו מהסס להראות עדיפות זכר נס החשמונאים על פני זכר יצי"מ בימי חנוכה (!): "דאע"ג דנר חנוכה עדיף מקידוש היום משום דתרוייהו לזכר אתיין זה זכר ליציאת מצרים וזה **זכר לנס החשמונאים** ומשום הכי פירסומי האי ניסא עדיף דקידוש היום בכל שבת מפרסמין ליציאת מצרים". והחכם **צבי** בתשובותיו (סי' פז) "רצה הקב"ה להראות **חיבתם לפניו** ועשה להם נס זה" (נס פך השמן) ועכשיו נשאלת השאלה, חיבתם למה? אלא ודאי בגלל שחרפו נפשם לטובת כלל ישראל ונשאו נשק.

אבל רבים⁸⁷ נתלו במהלך הדורות בדברי הרמב"ן בבראשית (מט-י) על הפסוק 'לא יסור שבט מיהודה וגו'' שכתב שם: "ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד **עוברים על דעת אביהם** ומעבירים נחלה, והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים (מ"א יא ט). וכאשר **האריכו** ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם, וכמו שאמר הושע (ח ד) הם המליכו ולא ממני: וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני וגו'", ובנו עליהם תילי תילים של הילכות פשע ותלאום בצווארי החשמונאים על שלקחו המלוכה. ומשום מה רק הכפשת שם החשמונאים נשאר חרוט בזכרונם, ולא דבריו המדוייקים של הרמב"ן הדוחים מכל וכל פרשנותם הזולה הזו, היונקת מקריאה שטחית בדבריו.

הלא מיד ממשיך הרמב"ן "וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני כי **היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל**, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (ב"ב ג): כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא, שנכרתו כלם בעון הזה". ז"א אין הרמב"ן בא אלא לתרץ **מדוע נענשו**, ולא למעט בזכותיהן האדירות שהוא מדגיש מאד. ועוד, יודע היטב הרמב"ן שיתכן להסביר את סבלם משום "ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש **מן הצדוקים**", אבל תירוץ זה אינו יכול ואינו מוכן לקבלו, משום שאינו מסביר מדוע שאר החשמונאיים סבלו, לכן ממשיך: "אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא **בעבור זה שמלכו** ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, **והסירו השבט והמחוקק לגמרי**, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשייל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתום".

אעפ"י כן אין הרמב"ן קובע זאת בהחלטיות, אלא בלשון 'שמא', וההוכחה שהוא ממשיך: "**ואפשר** גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו (במדרש יו ז) תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת

87. ועליהם נמנים גם מגדולי רבותינו, כגון רבי יצחק אברבנאל ובעקבותיו רבינו המלבי"ם (ראה הערה 83 לעיל) ועוד. והרבה על רבים ר"ד אבודרהם (הל' חנוכה) הכותב "בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו פירוש יוחנן המכונה חשמונאי. ואע"פ שהיו חשמונאי ובניו חסידים ואנשי מעשה **לקחו להם המלוכה שלא כהוגן שהם היו כהנים וכהן אין לו חלק במלכות שנא'** (עי' דברים יז, ט) ולמען יאריך ימים על ממלכתו. וסמך ליה לא יהיה לכהנים הלויים. ולפי שנעטרו בעטרה שאינה שלהם סבב הבורא יתברך וקם הורדוס שהיה עבד מבני חשמונאי וכלה את זרעם ולא השאיר מהם שריד ופליט. כשעמדה מלכות יון הרשעה ע"ש (דניאל יא, ג) ועמד מלך גבור הנאמר דניאל על מלכות יון". ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סי' קפח).

מתנה אתן את כהונתכם, ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה': וראיתי בירושלמי במסכת הוריות (פ"ג ה"ב) אין מושחין מלכים כהנים, אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה, אמר רבי חייא בר' אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (דברים יז ט), מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלויים (שם יח א). הנה שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן, ופירש תחלה שהוא לכבוד יהודה, שאין השררה סרה מן השבט ההוא, ולפיכך אף על פי שישראל מקימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה אין מושחים אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות, אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו. והזכירו הכהנים שאף על פי שהן בעצמן ראויים למשיחה, אין מושחין אותן לשם מלכות, וכל שכן שאר השבטים, וכמו שאמרו בגמרא (הוריות יא): שאין מושחין אלא מלכי בית דוד. ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות. והוא דבר ראוי והגון". ז"א הודה הרמב"ן שעפ"י הירושלמי, האיסור למי שאינו זרע יהודה, אינו אלא כאשר מלכותם נמשכת, אבל לצורך שעה, פשיטא שמותר למי שאינו מזרע יהודה למלוך⁸⁸. ופשיטא שזה ששלטו החשמונאיים צורך השעה היה, ולהם היה ראוי שלטון זה, משום שרק הם היו מוכנים לקום להגן על התורה ועל המצוות ועל עם ישראל בשם ה', מה שלא עשה אף אחד מבני יהודה. ואם החשמונאיים סיכנו את חייהם ובמסירות נפש עליאית והושיעו את ישראל, להם ראויה המלוכה, בפרט שאף אחד מבני יהודה לא היה מוכן לסכן את החיים כדי להציל את ישראל מעול יוון. ומדוע יטרחו הכהנים הקדושים ויאכלו בני דוד את המלוכה כאשר שלחו אחרים לסכן חייהם במקומם, הלא כל הטורח בערב שבת יאכל בשבת!⁸⁹

ודוקא על התירוץ הזה של הירושלמי אומר הרמב"ן "והוא דבר ראוי והגון". ופשיטא. וכי עדיף הרמב"ן מדברי הירושלמי?! וכי תנא הוא ופליג על הירושלמי?! ולפי זה אין כל איסור למנות כהן מלך לשעה, העיקר שלא ימשך שלטונו לדורות.

יתירה מזו, אף הטעם הזה אינו הטעם היחיד שבו תלה רמב"ן נפילת החשמונאיים. הלא הוא תולה אותה בברית שכרתו עם הרומאיים כמובא בסוף ספר המקבים (ראה להלן)! אז מדוע נתלו כולם בדבריו רק עפ"י הטעם הראשון שהביא!?

ועוד בפירושו על במדבר (ח-ג) מסביר לנו הרמב"ן בשם רב נסים גאון שהתורה עצמה מבשרת על התשועה הגדולה של בני חשמונאי שתקרא על שמם ותהיה כחנות המנורה במשכן עצמו. וכך כתב שם: "בהעלתך. למה נסמכה פרשת מנורה לחנת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנות הנשיאים חלשה דעתו שלא היה עמהם

88. ומכאן תשובה ניצחת לר"ד אבודרהם (בהערה לעיל).

89. על אף שרבים רבים בדרונו מוכנים לנהוג באופן זה וליהנות מסכנת חייהם של אחיהם מבלי להשתתף אתם בסיכון.

בחנוכה לא הוא ולא שבטו, אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות בקר וערב, לשון רש"י ממדרש אגדה: ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות, ולא נחמו בקטורת בקר וערב ששבחו בו הכתוב (דברים לג י) ישימו קטורה באפק, ובכל הקרבנות, ובמנחת חביתין, ובעבודת יום הכפורים שאינה כשרה אלא בו, ונכנס לפני ולפנים, ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו, ושבטו כלו משרתי אלהינו. ועוד מה טעם לחלישות הדעת הזו, והלא קרבנו גדול משל נשיאים, שהקריב בימים ההם קרבנות הרבה כל ימי המלואים. ואם תאמר שהיו חובה ונצטוו בהם, וחלשה דעתו על שלא הקריב נדבה כמוהם לחנכת המזבח, גם הדלקת הנרות שנחמו בה חובה ונצטוו עליה. אבל ענין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר חשמונאי כהן גדול ובניו: ובלשון הזה מצאתיה **במגלת סתרים לרבינו נסים** שהזכיר האגדה הזו ואמר, ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו', אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו, **יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל על ידי בניך נסים ותשועה וחנכה שקרויה על שםם, והיא חנכת בני חשמונאי, ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנכת המזבח עכ"ל**".

ומשום מה דברי רבותינו המגנים מלכי החשמונאים האחרונים (דוקא!) זכורים היטב לרבים, אבל עובדת הצגת מעשיהם לא רק כמעשי צדיקים, אלא אף כמעשה חכמים נעלמו מהזכרון הקולקטיבי של הדורות האחרונים. היש ברור יותר מהעובדה שחז"ל מתייחסים לחשמונאים כאל עומדים בראש בית-דין לגזור גזרות להציל עמנו מהתבוללות, כגון ההיא דסנהדרין (פב). "כי אתא רב דימי אמר, **בית דינו של חשמונאי גזרו**, הבא על הנכרית חייב עליה משום נדה, שפחה, גויה, אשת איש. כי אתא רבין אמר משום נשג"ז נדה, שפחה, גויה, זונה". גזירות שהן הן כולן קנאות נגד הזימה שהפיצה יוון בשורותינו ורצתה לפגוע דרכה בנו⁹⁰. ובאופן מורחב יותר בע"ז (ל:): "בצינעא נמי בית דינו של חשמונאי גזרו, [דכי אתא רב דימי אמר: ב"ד של חשמונאי גזרו], ישראל הבא על (העובדת כוכבים) [הגויה] חייב משום נשג"א, כי אתא רבין אמר משום נשג"ז! כי גזרו בית דינו של חשמונאי ביאה, אבל ייחוד לא, ואתו אינהו גזרו אפי' ייחוד. ייחוד נמי בית דינו של דוד גזרו, דאמר רב יהודה: באותה שעה גזרו על ייחוד! אמרי, התם ייחוד דבת ישראל, אבל ייחוד (דעובדת כוכבים) [דגויה] לא, ואתו אינהו גזרו אפי' אייחוד (דעובדת כוכבים) [דגויה]".

לכן אם רבותינו העלימו מן התלמוד הבבלי את מימד המאבק הצבאי, אין זה מפתא פשע החשמונאים שרבים מחפשים בנרות ומתקשים למוצאו, ואין זה מפתא הקטנות שיש שייחסו לרבי יהודה הנשיא שהיה מזרע המלוכה ולכן לא חיבר עבורם מסכת כי לא השיבו לאבותיו של השלטון, אלא מסיבה אחרת לחלוטין, הפוכה לגמרי מזו שמעלים על דעתם כל הטועים. והיא שסוף בני מתתיהו היא חילול הקדושה שהם הפגינו בראשית מאבקם. הלא שערוריה היא זו שלאחר מלחמה רצופה מסירות נפש בשם ה' ולמען התורה והמצוות, יהודה המכבי עצמו ילך ויכרות ברית עם הרומאים, היפך כל התנהגותו במהלך כל חייו וכל המרד. אז מדוע רצה לשחררנו מעול יוונים כדי להכניענו בעול רומאים?! ובאמת כבר כתב במפורש הרמב"ן עצמו על הפסוק שבבראשית (ל-ד) שזו סיבת נפילתם של מלכי החשמונאים: "וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום" דברים קשים כדרבנות: "נכתבה הפרשה הזאת להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו, וגו' ועל דעתי גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום, כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיים (ספר החשמונאים א ח) ומהם שבאו ברומה (כך כותב רבינו בויקרא כו טז), והיא היתה סבת נפילתם בידם, וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים (יוסיפון פרק סה)".

ואכן אם תרעומת כלשהו מצויה בפי רבותינו כלפי החשמונאים היא יצאה רק לגבי סוף החזקתם בשלטון מעבר למה שהיה ראוי (כדעת הרמב"ן) או מפתא התנהגותם הפסולה בסוף מלכותם בסוף בית שני כפי שרש"י כתב (ראה לעיל) או הרד"ק (זכריה יא יד-טו) בשם החכם "ר' אברהם הלוי מטוליטולה שחבר ספר הקבלה" ש"פירש פרשה זו כן רעה את צאן ההריגה זה בנין בית שני וז"ש ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים נועם זו נשיאות זרובבל נחמיה התרששתא שהם מבני דוד ולהם נתן ה' מלכות ישראל ברית מלח חובלים זה מלכות הכהנים כי הם בתחילה בנו בית המקדש אחד בהר גריזים ונתחתנו אל הכותיים ומהם יצאה האפיקורסות לעולם ולבסוף הורקנוס כהן גדול שמש בכהונה גדולה ארבעים שנה ולבסוף נעשה צדוקי ויהרג את הכהנים הוא ואלכסנדרוס בנו וכן היה דעת אריסטובולוס בן בנו נוטה, ואכחיד את שלשת הרעים בירח אחד, שלשת גדולות אלו רמז נשיאות בני דוד ומלכות בני חשמונאי ומלכות עבדיהם וקרא לכל ימי בית שני ירח אחד לפי שהיו בעיניו כימים אחדים וזהו שאמר ואקח את מקלי את נועם ואגדע אותו להפר את בריתי וגומר זו פטירת זרובבל ונחמיה כי נכרתה האהבה והופר הברית אשר היתה ביניהם ובין מלכי פרס וזהו שאמר אם טוב בעיניכם וגו' זהו שאמר להם כשהיה רועה אותם במקלו השני החובלים וכאלו אמר אם טוב בעיניכם ללכת בדרכי ה' וישקלו את שכרי שלשים כסף רמז לשלשים שנה שמלכו מלכים של חסד ואלו הם מתתיהו הנקרא חשמונאי שנה אחת יהודה בנו שש שנים יונתן בנו שש שנים ושמעון בנו י"ח שנה הרי ל"א שנה ואם היו בהם חדשים חסרים נעשו ל' שנה שמלכו מלכי אמונה וזהו שאמר ויאמר ה' אלי השליכהו

אל היוצר אל אדר היקר אשר יקרתי מעליהם כלומר אדר הוא ויקר זה השכר וראוי להיותו בקרבנות ובכופר נפשות הקהל וקראם 'יוצר ופי' יוצר כמו שאמר והנה יוצר גובי וזהו שאמר ואשליך אותו בית ה' אל היוצר כענין הראשון הוא: ואגדע את מקלי השני את החובלים - זו עקירת מלכות בית חשמונאי בימי החובלים שהיו בהם הורקנוס ואריסטובולוס ובניו להפר האחוה בין יהודה כלומר אשר היה עומד להפר האחוה כמו שכתוב וצבי עדין לגאון שמהו ופי' אשר לגאון שמהו ובין החובלים הוא שחלקו ישראל שתי ממלכות כאשר עשה ירבעם בן נבט שנחלקה בימיו מלכות בית דוד והופרה האחוה בין יהודה ובין ישראל. (טו) ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי - אלו העבדים, הוי רועה האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבש תיבש ועין ימינו כהה תכהה, זה אגריפס המלך אשר העלה את אספאסיאנוס ואת טיטוס על ארץ ישראל ושתי הפריצים אשר עשו את כל הרעות: ויאמר ה' אלי עוד קח לך כלי רועה אוילי - אמר הש"י לזכריה שיקח לו כלי רועה שוטה במראה הנבואה והוא סימן למלך שיקום בישראל בזמן בית שני שיעשה מעשיו בשגעון וכלי הרועה השוטה משונה מכלי רועה אחר כי כלי הרוע' הוא כמו שק שישים שם הרועה לחם שיאכל וכוס שישתה בו ודברים אחרים שצריך אליהם במדבר ברעותו הצאן והרועה השוטה כליו פחות וגרוע ונופל ממנו מזונו וכשיחסר מזונו מתקצף על הצאן ומכה אותם ולא יחוס עליהן, אוילי הי"ד ליחס כיו"ד אכזרי וזה המלך הוא הורודוס שהיה עבד מבני חשמונאי וקם עליהם ומלך הוא ולקח אשה מהם והנהיג מלכותו בשטות והרג אשתו ובניו ועשה רעות רבות בישראל וי"ת אתנבי על פרנסא טפשא".

וכן כתב בעקבותיו בעל מצודת דוד (שם) "להפר - ר"ל גדיעת ממשלת הכהנים בני חשמונאי יהיה סבה לבטל האחוה שהיה בין יהודה ובין ישראל כי הם לבדם היו נקראים אחים אלו לאלו ולא עבר זר בתוכם ולא היה ראוי למלוך עליהם בירושלים כ"א מהם כמ"ש מקרב אחיך תשים עליך מלך וגו' (דברים יז) ובהתבטל ממשלת הכהנים בני חשמונאי כאלו בטל גם האחוה מישראל ומיהודה כי עבר זה בתוכם כי הורודוס מלך עליהם ולא היה מזרע ישראל וכאלו בטל האחוה וכל הרוצה להכנס יבוא ויכנס".

ועל זה יש להוסיף, שהעלמת המימד הצבאי היא כעין העלמת המימד הלאומי מעניין חנוכה. יהודה המקבי המהולל בקרבותיו ובהקרבותיו, איש אשר הקדיש את כל חייו למלחמות ה' בשם ה' ולמען ה', ומרובים ניתנו בידי מעטים שהלכו אחריו, הרס במו ידיו את כל שבנה, בעיקר בתחום הרוח. כנראה שכהן העוסק במלחמה אסור שיעסוק בעניינים פרגמאטיים. כנראה הבא מעולם הקדושה וחודר לעולם החול והחולין יורד עוד יותר מטה מטה ממי שאינו בא מעולם הקדושה. ואולי הדבר נוגע גם לתלמידי ר"ע שמתו בזמן מרד בריכוכבא.

כל מי שאינו עם הארץ יודע שחז"ל רסקו בכוונה בבבלי כל מימד לאומי. על נקודה זו הארכתני כבר רבות במאמרי על בר כוכבא ('עץ ארז' ח"ב עמ' 188-189) בשם הרה"ג א. בן אמוזג זצ"ל ובשם הראי"ה קוק זצ"ל.

על מה נקבע חג החנוכה

לשאלה זו לכאורה לא היה מן הראוי לבזוז אפילו טיפת דיו, כיון שתשובתה מפורשת בדברי רבותינו במקומות רבים. לדוגמא בפסיקתא רבתי (איש שלום, פר' ו) שנו רבותינו "למדנו רבינו נר של חנוכה שהותיר שמן מהו צריך לעשות לו, למדונו רבותינו נר של חנוכה שהותיר שמן כו' כדלעיל עד אסור להשתמש (ב) הימנו. את מוצא זאת החנוכה שאנו עושים זכר לחנוכת בית חשמונאי על שעשו מלחמה ונצחו לבני יוון ואנו עכשיו מדליקין, וכן בשעה שנגמרה מלאכת המשכן עשו חנוכה כמו שכתב זאת חנוכת המזבח (במדבר ז' פ"ד), ואף בית המקדש בשעה שנבנה עשו לו חנוכה כמה שכתב ויחנכו את הבית וגו' (מלכים א' ח' ס"ג) אימתי חנכו בשעה שנגמרה כל מלאכתו מניין ממה שקראו בנביא ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה בית ה'". וכן במדרש תהלים (בובר, מזמור [יא]) "וישמחו כל חוסי בך. שעשית נקמה בבבל. לעולם ירננו (תהלים ה), שעשית נקמה בהמן ובבניו במדי ופרס. ותסך עלימו (תהלים ה), בימי יונים שמסרת אותם בידי חשמונאים ובניו".

אלא שבימינו, ימים בהם העויינות לכל מה שריח לאומיות נודף ממנו, הלכה וגברה – מצד בעלי תורה בתחילה, ובעקבותיהם ובאשמתם מצד רחוקים מתורה – החלו להישמע קולות המזייפים דברי חז"ל בנוגע לחנוכה, קולות המתבססים על דבריהם של כמה רבנים בדורות האחרונים שרובם היו נגועים בשנאת הציונות ומפאת כך לא היססו להתעלם מדברי חז"ל ואף לשבש אותם כדי לא להשאיר מקום לביסוס כלשהו של הלאומיות הישראלית⁹¹. לדוגמא אחד מהם כותב בחוברת על חנוכה (ירושלים התשמ"ו) אינו מהסס לכתוב דברים שאין להם שחר: "בספר האשכול מתרץ, שבילילה הראשון מדליקים נרות חנוכה על עצם נס מציאת הפך, שנשאר בקדושתו, ולא נטמא בידי היוונים. [במגילת תענית מתרץ, שמדליקים יום נוסף, מאחר וקבעוהו ליום משתה והודאה, וכזכר להודאה והנס מדליקים גם בלילה השמינית. ובאמת שבספר "גליא מסכת" להגאון רבי דוד מנוברדוק מסביר למה לא קבעו לעשות זכר לנס הנצחון, שמעטים ניצחו רבים בסייעתא דשמיא דבכל מקום

91. וראה זה פלא איך הקב"ה נוקם בהם. חוגים רחבים, הרחוקים מתורה ומצוות עלו על עגלה זו ודהרו אתה לאין ערוך יותר עד כדי פסילה של כל מה שריח יהדות נודף ממנו, עד שהצליחו אפילו להפחיד את כל חלקי עולם התורה שרק עכשיו מתחילים להבין שכל מי ששנאת לאומיות מקננת בלבו, סופו לשנא את התורה ואת המצוות עצמן וללחום נגדן.

שיש נצחון יש חשש שלאחר זמן יתגבר האויב ויסייג ממדינות אחרות, ויבוא שוב בהפתעת פתע פתאום, ואין הנצחון מושלם, ובמלחמות משה ודוד היה הנצחון מושלם, שנאמר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, ואם כן כאשר החשמונאים ראו גדולת ה' וניסיו בנצחון הרבים ביד מעטים, חששו שמא האויב יתגבר כוחותיו וכו', ורק כאשר ראו נס גלוי, שאינו בדרך הטבע, בריבוי השמן לשמונה ימים, או אז ראו בגלוי שיד ה' בכל זה, והוא כנצחון שהיה בימי משה ודוד, ורק אז שמחו על נצחונם, שבזה הנצחון מושלם. ונמצא שכאשר עושים זכר לנס של נרות חנוכה, כלול בזה גם זכר לנס הנצחון, שעל ידי נס זה נתגלה שח"ו כוחי ועוצם ידי וכו', אבל נס השמן הוא נס ללא עוררין, לכן קבעו לעשות דוקא זכר לנס השמן. ויש עוד להאריך בזה.]. וראה באבודרהם מ"ש בזה שלכן קבעו שמונה ימים לזכר נס השמן, ולא שבעה ימים, שהרי ידוע דהלכה כבית הלל שמוסיף והולך ואם היו קובעים שבעה ימים, אם כן ביום הרביעי לא יהיה ניכר ההבדל בין בית שמאי לבית הלל, שהרי לבית שמאי דסבירא להו דכנגד הימים היוצאים, ידליקו ביום הרביעי ארבע נרות כנגד הימים היוצאים, וגם לבית הלל ידליקו ארבע נרות כנגד הימים הנכנסים, ולא תהא ההלכה ניכרת, ודו"ק".

ועמדתי ואשתומם איך ניתן להתעלם מכל דברי רב אחאי בעל השאלתות ובה"ג ורס"ג והרי"ף והרמב"ם ומכל שאר רבותינו והמכחישים מכל וכל דברים אלו. ויתירה מזו, איך אפשר לסלף דברי רבותינו באופן כזה. להעזי לצטט את מגילת תענית ולהכחיש הכתוב במפורש בו, זהו דבר החדש בישראל שלא נשמע כמוהו. קודם כל לגבי ספר האשכול הוא מצטט ממהדורה שיצאה עליה עוררין שמזוייפת היא, ובהאשכול (אלבק) אין זכר מהלכות חנוכה ופורים בכלל, ונשפכו כבר נחלי דיו על זה. גדולה מזו, דוקא לפי המהדורה המפוקפקת זו מפורש בה ההיפך. הלא שם (ח"ב עמ' 19-20) התקשה בעמדת 'הגרי"צ' שמדבריו משתמע שלא היה נס אלא ז' ימים, ולכן נתן מספר תירוצים. האחד בשם רב אחא הגורס 'לא היה בו להדליק אפי' יום א' 'וא"כ הנס היה ח' ימים, והאחרים ש'הצריכו לנס ח' ימים ששמן המנורה בא מארץ אשר שנ' וטובל בשמן רגלו, ותקועה ה' נקרא מקום המובחר לשמן והליכה וחזרה מירשלים לתקועה ח"י כדאי' בירושלמי. ואחרים כתבו שהבקיאים בעשיית שמן היו טמאי מתים והצתריכו ז' ימים לטהרתם'. הרי שבדברי בעל האשכול אין זכר ממה שמייחס לו בעל ילקוט יוסף.

ומה שכתב בשם ר"ד אבודרהם מוכחש מכל וכל מדבריו (סדר חנוכה) "והטעם שהיה הנס שמונה ימים מפני שהשמנים היו באים מחלקו של אשר שנאמר (דברים לג כד) וטובל בשמן רגלו ומקום היה בחלקו שנקרא תקוע שממנו מביאים השמנים ומשם עד ירושלים מהלך שמונה בין הליכה לחזרה. והכא איתא בירושלמי".

על כל זה נוסף שבעל אותה חוברת (הנ"ל) התעלם כליל כמובן מטעמיהם של כל גדולי רבותינו, כגון בסדור רש"י (סי' שיח) "שחנוכה חלוק בקרבנותיו"⁹² (!) וגומרין את ההלל (גם) [כל] שמונה ובפסח שהושוו קרבנותיו, אין גומרין אלא בעיקר הגאולה שני ימים הראשונים". ורבינו יעקב חזן מלונדרץ בעץ חיים אשר לו מרחיק לכת עוד יותר, ובהלכות חנוכה (עמ' שצא) כותב 'בבית שני, יתר על מאתים שנה קודם החורבן, בכה"ה בכסלו גברו מלכי בני חשמונאי על צריהם מלכי יון, שגזרו שמד עליהם לבטל המצות, נכנסו להיכל ולא מצאו אלא פך שמן טהור והדליקו ממנו נרות המערכה עד שכתשו זיתים שמונה ימים ולא כבה. לפיכך קבעו שמנה ימים וגו' !. וזהו הטעם שמביא הרמב"ם בהל' חנוכה (ע"ש). חנוכה על הנצחון, ושמונה ימים על נס פך השמן שלא כבה. וזו קולם של כל גדולי ישראל שלא נגררו אחרי תלאות הזמן במאבקים מיותרים נגד 'רפורמה' או 'חילוניות'.

ואכן כך כתב גם בעל הרוקח בפירושו על התפלה (עמ' תשיח-תשיט) 'וטמאים הם היוונים ביד טהורים הם ישראל. ורשעים ביד צדיקים שנפלו הרשעים ביד שעשו תשובה. וזדים ביד עוסקי תורתך חשמונים. ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך שהצלתם והראית כי אתה ישועתם. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה שהצלתם, ופורקן כהיום הזה שאנו מזכירים הנס. וקבעו ח' ימי חנוכה אלו לפי שטמאו יונים כל השמנים שבהיכל, וגו' וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול שגומרין בו את ההלל. כשם שעשית להם נס וגבורות בימים ההם ובזמן הזה כן עשה עמנו ה' אלקינו פלא כי נפלאות עשה, ונסים בעת הזאת שאנו בצרה. ועל כולם יתברך שמך וכולי'. וטעם הוא הטעם המובא באותו מדרש (אייזנשטיין, חנוכה עמ' 193) 'אמר הקב"ה חשבתם לעקור שבעת הנרות ושמונה ימי החג הנני מביא עליכם שמונה ימים ושבעה בני חשמונאי שמאבדים אתכם מן העולם. אתם אמרתם שכל מי שיזכיר שמי ידקר בחרב, אני קובע הלל לשמי שמונה ימי חנוכה, ועליהם אמר דוד למנצח על השמינית', וכל תוכנו לקוח משאלות דרב אחאי, ע"ש.

ור' בנימין אחיו של בעל שבה"ל נתן עוד טעם שגם הוא אינו קשור לנס פח השמן (שבה"ל סי' קעד) 'ועוד טעם אחר כי חנוכה נקראת על שם שנתחנך הבית והוכשר לעבודה שהרי היוונים טמאו את ההיכל והעזרות והמקדש וכל כליו וכשגברו חשמונים טהרו את הכל ועשו חנוכה כמו שעשה משה בתחילת חינוכן לעבודה וכן עשה עזרא כדכתיב ובחנכת חומת ירושלים בקשו את הלויים מכל מקומותם להביאם לירושלים לעשות חנוכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתיים נבלים וכנורות וגו' !.

92. זהו בדיוק הטעם שנתנו רבותינו להשלמת ההלל בסוכות, בניגוד לפסח שאינו חלוק בקרבנותיו, ולא הטעם ממנו נודף ריח נוצרי חריף ש'משום שמתו המצריים' (ראה בנדון 'עולמות באיחודם' חוברת 4 שם התעכבתי).

ובתשובתו אשר ב'ביע אומר' (ח"ו סי' מד) כותב עוד הרה"ג ע"י שליט"א איברא דלכאורה קשה מנס חנוכה, שלא נעשה הנס אלא לתושבי ארץ ישראל בלבד, ועכ"ז קבעו חז"ל לומר הלל כל שמונת ימי חנוכה, מידי שנה בשנה". ודברים אלו תמוהים במיוחד, מה שייך לומר לגבי נס כמו נס חנוכה שנעשה רק לתושבי א"י? לאיזה נס מתכוון הרב? אם לנס פך השמן (ולא כך נראה מדבריו) מה שייך לומר לגבי נס מסוג זה שנעשה לכלל שלם או לחלקו?! וכי מתכוון לומר הרב שנס זה קרה רק לאלו שהיו בתוך בית-המקדש, כי מי חוץ ממי שהיה רואה את המנורה, ראה את הנס הזה?! ואם מתכוון הרב לנס הנצחון על האויבים, איך הוא כותב "וראיתי להגאון רבי יונה נבון בס' גט מקושר (דקל"ד ג') שעמד בזה ע"ד הרא"ם בתוספותיו על הסמ"ג הל' חנוכה, ותירץ, שמכיון שהיו רוצים האויבים להחריב את בית המקדש צרת כל ישראל מקרי, וכשנצחו את אויביהם היונים והחזירו עטרה ליושנה בטרת ההיכל והמקדש הצלת כל ישראל מקרי, כעין תקנת הנביאים, ולכן תקנו לגמור ההלל בברכה", והלא מחוץ לעובדה שבמחכת אין לר' יונה נבון שום מקור לדבריו שרצו היוונים להחריב את בית-המקדש, שהרי הם לא ניסו להחריבו, אלא חיללוהו וגרמו שדינו כהרוס. והרב ע"י שליט"א יודע היטב (או אישתמיטיה מיניה) מצב זה של בית-המקדש, לפני מרד החשמונאים, והוא גם יודע שמצבו זה היה אחת מסיבות המרד, ומה שייך לומר "שרצו להחריב"⁹³?

93. ושהמצב דאז היה כחרבן ממש, על כך האריך בשו"ת שאילת דוד (חלק א"ה סי' ג) 'ענתה הנני לבאר שיטת הרמב"ן בזה א' סברתו דדוקא ע"י פריצי גוים נתחללו כלי המקדש ואף כלי שרת שהם קדושים קדושת הגוף ג"כ מתחלל קדושתם ע"י הפריצי גוים והכל מטעם גזיה"כ ולא מטעם מעילה רק הטעם דהוי כעין כיבוש מלחמה אף להפקיע קדושת הגוף ואף המקדש בעצמו נתחלל ע"י הפריצים מקדושתו [כן אומר הרמב"ן א"ה וצ"ל לדבריו הא דלא נתחלל המקדש ע"י היונים ובפרט לשיטת הרמב"ן גם הקרקע יכולה להתחלל ע"י פריצי גוים וא"כ הי' להם להחשמונאים לקדש המקדש מחדש וזה לא מצינו שקידשו החשמונאים את המקדש מחדש וכן הא לא הי' להם אר"ת ונביא לחדש מחדש קדושת המקדש וע"כ צ"ל דהמקדש לא נתחלל ע"י ביאת היונים בו כיון שעוד לא כיבשו אותו והיהודים הלוחמים עוד לא נתיאשו מלגרש היונים ממנו לא נקרא לגבי המקדש עוד כיבוש מלחמה (ואין יכולים לחלל קדושתו ולאסרו שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו אף במעשה כזו שהכניסו בו צלמי שיקוציהם וכמשכ"ל הטעם בזה) ורק הכלים והמזבח שהי' בידם לאבדם ולכלותם הם נתחללו ע"י ביאת הפריצים לא המקדש בעצמו]: ב' עוד אומר הרמב"ן דאף קרקע המקדש נתחללה ע"י הגוים הכובשים ואנכי כבר העירותי דקדושת הקרקע מהמקדש אם נתחללה ע"י הכובשים או לא תלוי בהמחלוקת אם קדושת המקדש נתבטלה וקדושה ראשונה שלה לא קידשה לע"ל או אם נתקדשה גם לעתיד לבוא ולא נתבטלה ודו"ק בזה ובהנוגע לביאור הסוגיות דף נ"ב

והוכחות לאין ספור לדבר. בראש ובראשונה, במגילת תענית (פ"ט) כתוב "בימי מלכות יון נכנסו בית חשמונאי להיכל ובנו את המזבח ושדוהו בשיד ותקנו בו כלי שרת...". וכן ביומא (טו): "דרומית מזרחית - היא לשכה שהיו עושין בה לחם הפנים, מזרחית צפונית - בה גנזו בית חשמונאי אבני מזבח ששקצום מלכי יון, צפונית מערבית - בה יורדין לבית הטבילה. אמר רב הונא: מאן תנא מדות - רבי אליעזר בן יעקב היא". או עוד בע"ז (גב): "לימא מסייע ליה: מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי את אבני המזבח ששקצו אנשי יון, ואמר רב ששת: ששקצו (לעבודה כוכבים) [לעבודה זרה]! אמר רב פפא: התם קרא אשכח ודרש, דכתיב (יחזקאל ז) ובאו בה פריצים וחללוהו, אמרי, היכי נעביד? ניתברינהו, (דברים כז) אבנים שלמות אמר רחמנא, ננסרינהו, (דברים כז) לא תניף עליהם ברזל אמר רחמנא. ומכאן שהמזבח היה הרוס, ושלא היו כלי שרת, ואם המזבח הרוס, איך אפשר להתייחס לבית המקדש, כאל בית מקדש בנוי?! והלא, אפילו רק נפגם המזבח "כל הקדשים שנשחטו שם פסולין" (זבחים נט). ויותר מזה, כתוב במס' ע"ז (נד) בנוגע לאבני מזבח שהפכו היונים לע"ז ממש, וכך כותב שם רש"י (ד"ה מאבני מזבח) "שגנזום מלכי יון (לעבודת כוכבים) [לעבודה זרה] דלמא שאני התם דכתיב קרא בהדיא ובאו בה פריצים וחיללוהו", ז"א לדעתו מחולל לגמרי היה המקום לפני שיכנסו בית חשמונאי. וכן רב אחאי בשאילתא לחנוכה (מהדורה מירסקי ס' כ"ז עמ' קפ"ד) כתב: "באה מלכות יון הרשעה והחשיכה את ישראל בגזירותיה, וגזרו כל מי שיזכיר שמו של הקב"ה ידקר בחרב, והיה שם משומד אחד, אויב רשע בליעל תתני בן פחת שמו, והיה מלמד עצות רעות על ישראל, שנאמר, מהרסייך ומחריבייך ממך יצאו, אמר להם כל זמן שישראל מקריבין תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים אין אתם יכולים להם, מיד עמדו וטמאו את המזבח", ובטלו את הקרבן" וכן הלאה כותב "ובעונו בטלו את התמיד" (שם עמ' קפ"ז). ומקור דברי השאילתות הוא במדרש לחנוכה, כפי שהביא שם המהדיר. וכן כותב הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ג ה"א) "ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות...". וכן כתב באורחות חיים (ריש הלכות חנוכה).

ומקור הדברים מובא במדרש על חנוכה (בית המדרש לילינק עמ' 140) שם כתוב "ויבוא לירושלים ויצר עליה, הוא החל לחרף מערכות אלהים חיים ומלך עולם ובקע החומה וינתן וישבר במקדש י"ג פרצות". וכן במגלת אנטיוכוס (בית המדרש לילינק ח"א 142) "באותה שעה קם אנטיוכוס המלך... ויבן במה בבית המקדש במקום אשר אמר אלהי ישראל לעבדיו הנביאים שם אשכון שכינתי לעולם, במקום ההוא שחטו את החזיר ויביאו את הדמו לעזרת הקדש..." ושם בהמשך כשנצחו בני חשמונאי מוכח שהיו צריכים לתקן בית המקדש "אחרי כן באו בני חשמונאי לבית המקדש ויבנו

את השערים הנשברים ויסגרו הפרצות ויטהרו את העזרה מן ההרוגים ומן הטומאות..." (שם 145).

והדבר מפורש בס' מקבים (ח"א פ"א פסוק נ"ד) "ובחמישה עשר יום בכסלו בחמש וארבעים ומאה שנה בנו שקוץ משומם על המזבח..." וכן (שם בפ"ב) בדברי יוסף בן מתתיהו "בית המקדש ביד נכרים, היה היכלה הבית איש נקלה" (הוצאת כהנא). ולע"ד זו כוונת מגילת תענית (תחילת פ"ט) "בתלתא בכסליו אתנטילו סימוטתא מן דרתא מפני שבנו יונים סימואות סימואות בעזרה, וכשגברה בית חשמונאי ביטלום והוציאו משם ובאותו יום שבטלום, עשאוהו יום טוב" כי מהו המושג סימותא, אין הדבר ברור, אבל כיון שהמילה דרתא, פירושה בית ככתוב ביומא (ע"ב) "חבל על דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד", ומעיר ר' בנימין מוספיא בהגהותיו על הערוך (ע"ד דת) שהתרגום של "רוחב החצר" הוא "ופותיא דדרתא", ולפי זה אין צל של ספק שהחצר המוזכר, הוא בדומה לחצר המשכן ז"א העזרה.

ומחוץ לכל זה, מדוע יש לחפש טעם כפרצות בבית־המקדש כדי לומר שהייתה צרה לכל ישראל? הלא האימפריה היוונית שולטת בכל מקום, ואין כל ספק שגזרה גזירותיה בכל אתר ואתר, ולא רק בא"י. והיש צרה גדולה מזו? הלא גדולה צרתם של בני ישראל בעיני ה' יותר מחורבן הבית עצמו לכל מי שמבין מהי אהבת ה' לעמו. הלא כך מפורש באיכה רבה (וילנא, פרשה ד-ד) 'כך אמרו לאסף הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר, אמר להם מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה'. ובצורה עוד יותר ברורה, דוקא בפסיקתא רבתי על חנוכה (עמ' 29)⁹⁴ "דבר אחר, מזמור שיר חנוכה, בוא וראה, שלמה בונה את הבית, והוא נקרא לשמו של דוד?! אלא, דוד היה ראוי לבנותו, ובשביל דבר אחד לא בנה אותו, ואף על פי שחשב לבנותו, בא נתן הנביא ואמר לו לא תבנה לי הבית, למה, כי דמים רבים שפכת ארצה, כיון ששמע דוד נתיירא, אמר, הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש. אמר ר' יהודה בר אלעאי. אמר לו הקב"ה, דוד, אל תירא, חייך, כך הם לפני, כצבי וכאייל, לכך נאמר שפכת ארצה, ואין ארצה אלא צבי ואייל, שנאמר (דברים פרק י"ב) על הארץ תשפכנו כמים. דבר אחר, אמר לו הקב"ה, חייך, כל דמים ששפכת היו לפני קרבנות, שכן כתיב (ד"ה א' כ"ב) כי דמים רבים שפכת לפני. אמר ר' שמעון בר יוחאי, אין לפני אלא קרבנות, שנאמר (ויקרא א') ושחט את בן הבקר לפני ה', אמר לו דוד, אם כן ולמה איני בונה אותו? אמר לו הקב"ה, שאם אתה בונה אותו, הוי קיים ואיני חרב, אמר לו, והרי יפה! אמר לו הקב"ה גלוי וצפוי לפני שעתידים לחטא, ואני מפיג חמתי בו ומחריבו, וישראל ניצולים, שכן כתוב (איכה פ"ב ד) באהל בת ציון שפך כאש חמתו'.

ושנצחון החשמונאים היא הסבה העיקרית לחנוכה, הוא רעיון החזר ונשנה בכל מקומות בדבריהם, כגון במגילה (ו): "אמר רבי אבהו (צפניה ב) ועקרון תעקר זו קסרי בת אדום, שהיא יושבת בין החולות, והיא היתה יתד תקועה לישראל בימי יוונים, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום היו קורין אותה אחידת מגדל שיר". ובערוך השולחן (או"ח סי' עת"ר, עמ' 151) "והנצחון היה שלא בדרך הטבע כי החשמונאים עם חבורת החסידים היו מעטים מאד ואנטיוכוס בא עליהם בעם רב ובפילים הרבה וברכב ובפרשים אך ה' החפץ בעמו ישראל מסר גבורים ביד חלשים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים והזדים מישראל שנסתפחו לאנטיוכוס נהרגו ונמסרו ביד עוסקי התורה ואז נתגדל ונתקדש שם שמים בעולם ואור התורה הופיע בעצם טהרתה ושם ישראל נתגדל בעמים. וגמר הנס היה בכ"ה בכסלו. ועוד נס אחר הראו להם מן השמים ע"י נר מצוה ותורה אור כדגרסינן בשבת וגו'", וראה שם באורך (וגם להלן). ומכאן הוכחה חותכת שהנס הראשון הוא הנצחון. ודומה לו בכלבו (סי' מד, ד"ה ונהגו כל) 'ויש נותנים טעם אחר לדבר לפי שבטלו להם מצות מילה שהיא לשמונה לפיכך קבעו ח' ימי חנוכה כך כתב הבעל העתים ז"ל ועוד כתב למה אין עושין ט' ימים מספק כמו בחג הסוכות והטעם לפי שחנוכה מדבריהם ולא החמירו בה כל כך'.

וכך כתב גם הריב"ן על שבת (כב) 'עיקר הנס בא על ידי חנה ויהודית כדמפרש בספר יוסיפון', ונס חנה יהודית היה במהלך המאבק נגד היוונים, כידוע לכל ילד קטן. ודומה לכך בשם אגדה בכל בו (ירושלים התש"ן, עמ' רפא-רפב).

על מה אומרים ההלל בחנוכה

הגיע עתה העת לבדוק מאיזו סיבה בדיוק אומרים ההלל בחנוכה ולדייק היטב בדברי רבותינו בדבר⁹⁵. לכאורה ממה ששינונו במס' שבת (כ"א): "שכננסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל ושגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה", ניתן היה להבין שההלל נקבע על נס של פך השמן. ואכן כך הבינו רבים, אלא שרבו כל כך השאלות על דבריהם, שזה השיב בכה וזה בכה ולא מצאו ידיהם ורגליהם.

95. למרות שבסעיף הקודם הבאנו הוכחה ממגילת תענית ועוד מדרשים שאמירת ההלל נקבעה על נס הנצחון ברצוננו להביא בסעיף זה הוכחות מן התלמודים ומן הפוסקים, ששכתב הרה"ג הרב עבדיה יוסף שליט"א.

ובאמת מה יותר ברור מדברי המהר"ל מפראג בחידושו על שבת (כב): הדוחה בכל תוקף האפשרי שסיבת אמירת ההלל תהיה מפאת נס פך השמן, וכותב: "כשנכנסו יונים להיכל. וא"ת וכי בשביל שנעשה להם נס בהדלקה ולא היה זה רק לעשות מצות הדלקה, היו קובעין חנוכה וכל נס שחייב להודת ולהלל הוא **בשביל הצלתו ולא בשביל שנעש'** לו נס לעשות המצוה, [וראיה כי בעל הניסים לא הזכירו הנס של הנרות כלל]. וי"ל **שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה בשביל מה שנצחו את היונים**, רק שלא היה נראה שהי' נצחון ע"י נס הש"י שעשה זה ולא מכחם וגבורתם, ולפיכך נעשה הנס ע"י נרות המנורה שידעו שהכל היה בנס המלחמה ג"כ. ודוקא נס זה נעשה, כי עיקר רשעת היונים שטמאו את ההיכל, וכמו שאמרו שכשנכנסו יונים להיכל ר"ל שהם טמאו את ההיכל. וכן אמרו בכל מקום (ע"ז נב): אבני מזבח ששקצו אנשי יון וכן בכמה מקומות. והש"י ראה רשעתם שטמאו היכל שלו, ונתן כח ביד חשמנאי [ובניו] שהם כהנים עובדי השם בהיכלו, ואלו נצחום דוקא ולא אחרים".

ואכן דברי פי חכם חן, ודבריו אמת ויציבים ונכונים וקיימים, והם מוכחים מדברי כל גדולי ישראל ובראשם כל קדמוני חכמינו. שהרי לאור מה שהוכחנו לעיל, מקורה של אותה 'ברייתא' שבמס' שבת הוא בברייתא שבמגילת תענית שהועתקה רק בחלקה, ולפי הכתוב שם במגילת תענית האמת אחרת לחלוטין. הלא שנינו שם: "ומה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים?, אלא בימי מלכות יון נכנסו בית חשמונאי להיכל ובנו את המזבח ושדוהו בשיד ותקנו בו כלי שרת וניו מתעסקין בו שמונה ימים. ומה ראו להדליק את הנרות, אלא בימי מלכות יון שנכנסו בית חשמונאי להיכל שבעת שיפודין של ברזל בידם וחפוסם בעץ והדליקו בהם את המנורה. ומה ראו לגמור בהם את ההלל, אלא שכל תשועה ותשועה שהקב"ה עושה להם לישראל היו מקדימים לפניו בהלל בשורה ובשבח ובהודאה כענין שנאמר ויענו בהלל ובהודאה לה' כי טוב...". הרי מפורש שסיבת הימים טובים לחוד, וסיבת ההלל לחוד, ושסבת ההלל היא מפאת התשועה שעשה ה' לישראל, ז"א נצחון על אויביהם. וכל ישועה אינה אלא הצלה פיזית כפי שהוכחתי לעיל, וכיוצא גם מדבריו הכל כך קולעים של רבינו חננאל בפירושו על ב"ק (פ), מובאים גם באוצה"ג עמ' (81) "ישוע ומילוט חד הוא".

ואם יאמר האומר, מניין לך להצהיר על פירוש זה? נשיבנו תשובה ניצחת שאין בעינינו טובה ממנה: הרי לך דברי רב אחאי גאון הכותב במפורש בשאלותותיו (שאלתא דחנוכה, מהדורה מירסקי, ח"א עמ' קפ"ה) "... הריני מעמיד שבעה בני חשמונאי כנגד ז' נרות שאתם רוצים לבטל מביתי, ואתן אתכם בידם, ויקבעו הלל (ושמאי) [לשמיי] ח' ימי חנוכה על מפתם של רשעים". ודברים מקבילים מצויים גם באותו מדרש שצטטנו לעיל (בית המדרש לילינק עמ' 141) "ועל הצלתם ונס האסוך ההוא קבלו וקיימו היהודים עליהם ועל זרעם להיות עושים את ח' ימי חנוכה בהלל ובהודאה בכל

שנה ושנה זוכרם לא יסוף מזרעם ברוך הרב את ריבנו ונוקם את נקמתינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו ברוך האל המושיע". ובמגלת אנטיוכוס, מצוי יותר מזה, שאפילו הדלקת הנרות היא משום הנצחון, ככתוב שם "על כן קיימו בני חשמונאי קיום וחזקו איסר, ובני ישראל עמם כאחד לעשות שמונה ימים האלה, ימי משתה ושמחה **כימי מועדים**⁹⁶ **הכתובים בתורה. ולהדליק בהם נרות ולהודיע אשר עשה להם אלהי השמים ניצוחים**..."⁹⁷.

וכמה מאלפים גם המשך דברי בעל השאילתות שם "וכיון שצפה דוד ברוח הקודש חנוכת בית חשמונאי, נתעצב בליבו ואמר, שמא על שמם תיאמר שירה בביתי, א"ל הקב"ה חיך על כל נס ונס שאני עושה לישראל אין שירה נאמרת אלא על שמך, הה"ד מזמור לדוד, וכתוב למנצח על השמינית מזמור לדוד" ויש להבין, מה לדוד עם בית חשמונאי? ולכאורה יש מקום לשאול: ומה הקשר בין בית חשמונאי לשירה בבית המקדש? אלא דוד הוא משיח ה', לוחם מלחמות ישראל, **ושירה נאמרת אחרי התשועה**, ז"א ההלל, ולכן חשש דוד המלך, שמא ניצחון החשמונאים, שהוא של מעטים נגד מרובים, יאפיל על נצחונותיו הוא משום שראוי הוא יותר מההלל שנאמר על נצחונותיו, ולכן הבטיחו ה' שאפילו שירת ניצחונם של החשמונאים⁹⁸ על שם דוד המלך תאמר. והסיבה לכך ברורה. הלא אם לא קדם דוד המלך ע"ה לחשמונאים ולא היה מראה להם הדרך איך לקדש את ה' כמעטים מול מרובים וחזקים, בכך שהוא כנער בלתי־מנוסה ו'חלש'⁹⁹ התמודד מול האויב גולית הפלישתי שחירף מערכות אלהים חיים ויכל לו בע"ה, ספק אם היה לחשמונאים ממי למוד דוגמא למאבקם, לכן גם ניצחונם לזכות דוד המלך ע"ה יש לזקוף. ואין לומר שהשאילתות והמדרש חנוכה זרים זה לזה, כי כל הרואה בהם בין שמקור אחד לשניהם.

96. אולי זהו רמז לחג הסכות.

97. ואין לומר שאין לסמוך על המגילת אנטיוכוס, כי הנה גדולי ישראל הדפיסוה בספרי תפילה (ראה לדוגמא בית עובד לר' יהודה אשכנזי זצ"ל, שמרבה הרה"ג הרב עבדיה יוסף שליט"א לצטט מפסקיו) ואיזה עדות אנו צריכים אחרי עדותו של רס"ג שלא רק שפירשה, אלא כותב עליה "והסיבה אשר בגללה השתדלתי בקביעתה, היא שאני **ראיתי רבים מן האומה מודים בה**, ואינם נותנים לב על אמיתת סיפורה היאך היה ... לפיכך חייבנו הדבר הזה לספחה כספר, **ואקבע אמיתתה למתענינים שלא יחדלו מלספרה**". ודרך אגב קרוב לודאי שמגלת אנטיוכוס, או פירוש זה של רס"ג שימש מקור לדברי הרמב"ם (בפ"ג הל' חנוכה ה"א) המזכיר שחזרה לישראל המלכות יתר על מאתיים שנה, כי הנה רס"ג כותב (ראה נספח לפירושו על דניאל הוצאת ר"י קאפח, עמ' רכ"ב) "מצאתי ראשונה...משה".

98. וסגנון זה מובא בשמואל במעשה דודו וגלית וגם מובא כאן במדרש.

99. יחסית כמובן, שלא היה מסוגל לשאת את הנשק של שאול.

ובעקבותיו בה"ג (ח"א עמ' 163 - 164) גם הוא יכתוב: "דמחייבין¹⁰⁰ דבית ישראל לאודווי ולשבוחי קמי שמיא בעידנא דמתרחיש להון ניסא שנ' (תהילים קי"ז) הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האמים כי גבר עלינו חסדו כל שכן אנן דגבר עלינו חסדו. וכד מאטי יומא דאיתרחיש ביה להון ניסא לישראל כגון חנוכה ופורים מחייבין לברוכי שעשה נסים לאבותינו בזמן הזה בחנוכה על שרגא ובפורים על מגלה שנ' (שמות י"ח) ויאמר יתרו ברוך ה' וגו'. ומחייבין למיגמר הלילא בתמניא יומי דחנוכה דאמ' ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק שמונה עשר ימים ולילה אחד יחיד גומר בהן את ההלל ואלו הן שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב הראשון של עצרת ובגולה עשרים ואחד יום ואילו הן תשעת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח ושני ימים טובים של עצרת. ובהני תמניא יומי דחנוכה לא מספדינן בהון דתנו רבנן בעשרים וחמשה יומי בכסליו יומי חנוכה תמניא יומי אילין דלא למספד בהון שכשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברו מלכי בית חשמונאי ונצחום בדקו ומצאו פך אחד טהור שהיה מונח בחותמו של כהן גדול ולא היה בו להדליק אלא יום אחד ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים לשנה אחרת קבעום שמונה ימים טובים".

אבל אם מדבריו ברורה החובה לברך שעשה נסים לאבותינו ועוד לומר הלל כשבח והודאה על הנס שעשה לנו הקב"ה, עדיין נשאלת השאלה: על איזה נס מדובר? האם על הנצחון הצבאי, או שמא על נס פך השמן? ולמרות שהאמת מורה את דרכה, יש עיתים בהיסטוריה – ובדורנו במיוחד - שיש צורך לשאת בהם תפילה שהקב"ה יפקח עינינו ע"מ שנראה נפלאותיו, משום שכ"כ הרבה אנשים וכ"כ הרבה אירועים משבשים את הדעות, שללא תפילה ספק אם ניתן להבחין בקושט דברי אמת. ואכן כל המעיין בדברי בה"ג מבחין שהגאון כתב "כגון חנוכה ופורים", א"כ על הצד המשותף לחנוכה ופורים אנו אומרים הלל. אבל, אם בחנוכה היה בו גם נצחון וכתוצאה מכך הצלה מאויבים וגם נס פך השמן, בפורים לא היה אלא הצלה מאויבים. אם כן, מה יכול להיות הצד המשותף לשני ימים טובים אלו, אם לא

100. תרגום: "שמחויבים בית ישראל להודות ולשבח לפני השמים בעת שנעשה להם נס שנא' "הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האמים כי גבר עלינו חסדו" כל שכן אנו שגבר עלינו חסדו. וכאשר מגיע יום שהתרחש בו להם נס לישראל כגון חנוכה ופורים מחויבים לברך ששה נסים לאבותינו בזמן הזה בחנוכה על נר ובפורים על מגלה שנאמר "ויאמר יתרו ברוך ה' וגו' ". ומחויבים אנו לגמור ההלל בשמונת ימים של חנוכה שאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק שמונה עשר ימים ולילה אחד יחיד גומר בהן את ההלל ואלו הן שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב הראשון של עצרת ובגולה עשרים ואחד יום ואילו הן תשעת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים טובים של פסח ושני ימים טובים של עצרת. ובאלו שמונה ימים של חנוכה לא מספדינן אנו בהם ששנו חכמים בעשרים וחמשה יום בחודש כסלו ימי חנוכה שמונה ימים אלו שלא להספיד בהם שכשנכנסו יונים להיכל...".

ההצלה מאויבים בלבד?! בודאי לא נס פך השמן, שאין לו שום נס מקביל בפורים! יתירה מזו, הוסיף עוד הגאון שאפילו ברכת על הנסים לא נקבעה מפאת נס פך השמן, אלא בגלל נס שבגללו אומרים את ההלל, והוא נס הנצחון כפי שכתבנו, אלא שהיא נאמרת **"על השרגא (על הנר)"** ולא בגלל שרגא – קרי: בהזדמנות ההדלקה -, כמו שבפורים היא נאמרת **"על המגילה"** ולא בגלל המגילה – קרי: בהזדמנות קריאת המגילה.

וכיון שבמקרה דנן, כדרכו במקומות רבים, שאב בה"ג פעם נוספת את דבריו מתוך דברי רב אחאי בשאילתותיו¹⁰¹, עובדה זו מאפשרת לנו להבין עוד יותר את רוח דבריו. הלא בשאילתא כ"ז (הוצאת מירסקי, ח"א עמ' קס"ג) כותב "דמחייבין דבית ישראל לאודויי ולשבוחי קמי שמיא... כי גבר עלינו חסדו, אטו משום דגבר עלינו חסדו הללו את ה' כל גוים? אלא הכי קאמר, הללו את ה' כל גוים, מה דעביד עמכון וכל שכן אנן דגבר עלינו חסדו". ומאמרו זה של רב אחאי משמש פתיחה לשאילתותיו על חנוכה, ומקורו במסכת פסחים (ק"ח) "אמר רב כהנא כשחלה ר"י בח"י שלח לו רבי... הכי קאמר הללו את ה' כל גוים, אגבורות ואנפלאות דעביד בהדייהו, וכל שכן אנו, דגבר עלינו חסדו" ומשם לקחו רב אחאי. ואם כן רב אחאי מחייבנו לשבח ולהודות בחנוכה, **לא מפאת הסוגיא בשבת** (כ"א:), אלא מפאת החובה להודות ולשבח **על הגבורות ועל הנפלאות, ואין גבורות אלא במלחמה**, שנ' "ה' כגבור יצא כאיש מלחמה יעיר קנאה...", ולא מפאת נס פך שמן. ואף אם יתעקש איש להסמיק ולחבר דברי ר' אחאי למס' שבת, יהיה הדבר מפאת הנצחון המוזכר שם **"ושגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד"**.

להוכחה נוספת שמפאת הנס בנצחון הצבאי דוקא קבע רב אחאי ודעימיה חובת אמירת ההלל אנו זוכים מתוך העובדה שמיד אחרי זה (שאילתא כז) רב אחאי ממשיך "וכד מטי דוכתא דאיתרחיש להון ניסא, כגון מעברות הים ומעברות הירדן מיחייב לברוכי אשר עשה נסים לאבותינו, דת"ר הוואה מעברות הים ומעברות הירדן, ומעברי נחל ארנון, ואבני אלגביש בבית חורון, ואבן שזרק עוג מלך הבשן למשה, ואבן שישב עליה משה כשעשה מלחמה בעמלק ואשת לוט, וחומות יריחו שנבלעו במקומן, כולן הוואה אותן צריך ליתן הודאה ושבח לפני המקום", שהרי כל המעיין בדבריו אלו יבחין **שכל המקרים המוזכרים ברשימתו זו קשורים**

101. ואחת מיני אלף הוכחות שרבותינו ידעו שבה"ג שואב רבות ממקורותיו מתוך השאילתות, מצויה בשאלות ותשובות הגאונים הרכבי ס' שע"ו "הכין חזינא דמא דכתב רב שמעון קיאררה בהלכות גדולות בהא מילתא מימריה לרב אחא מן שבחא הוא בשאילתא דבהעלותך... אילין מילי דרב אחא מן שבחא וכתבינון רב שמעון בהלכות גדולות...".

למלחמות ישראל¹⁰², או להשמדת אויבי ישראל: במעברות הים, שם טבעו המצריים ונצלו ישראל, מעברות הירדן שם עברו כדי לכבוש את א"י יכולים כך, חוץ מאשת לוט, ולכן ברורה הכוונה של ברייתא זו, היא לחייבנו בשבח והודאה בכל המקרים בהם ניצלנו או ניצחנו, או נעשה לנו נס העוזרנו או מצילנו מידי כל אויבנו.

ואם ישאל איש, הלא חריג אחד ישנו ברשימה, והוא אשת לוט שאינה שייכת לקטגוריא זו! נשיב לו, נכון אלא שהגאון נזהר מאד משאלתך ומנע קושייתך זו, לכן הוא ממשיך "בשלמא, כולהו ניסא, אלא אישתו של לוט פורענותא הוא..."¹⁰³, ומכאן שההוא דאשת לוט אינו נקרא נס¹⁰³ כשאר הנסים המוזכרים שם. ומשום כך מוסיף הגאון "אלא הכי קאמר, על לוט ועל אשתו מברך שתיים. על אשתו ברוך דיין האמת, ועל לוט אומר ברוך זוכר הצדיקים, דאמר ר' יוחנן אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הצדיקים, שנאמר, (בראשית י"ט כ"ט) "ויהי בשחת אלהים את ערי הכנר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפיכה".

ולאחר שסיים הגאון את הדיון ב'חריג' הזה של אשת לוט, שב רב אחאי למקרה הדומה לאלו שקדמו ואומר "חומות יריחו שנבלעו במקומן דכתיב (יהושע ו, ב) ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה תחתיה. וכד מטי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל, כגון חנוכה ופורים מיחייב לברוכי ברוך אשר עשה ניסים לאבותינו בזמן הזה, בחנוכה על שרגא, בפורים על מקרא מגילה שנאמר ויאמר יתרו ברוך ה'. ומיחייב למיגמר הלילא תמניא יומי דחנוכה, דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק שמונה עשר יום בשנה ולילה אחד יחיד גומר בהן את ההלל כו...". וכמה נפלאים דברי רב אחאי אלו! הוא קובע את החובה לברך שעשה ניסים מפאת שמדובר כאן במקרה הדומה לאלו שהוזכרו לעיל, ז"א הנצחונות, ועוד את ההלל (לומר בחנוכה), חייב גם מסיבה זו דוקא, ולא מפאת הסוגיא בשבת שלא הוזכרה על ידו עד כאן! למדנו גם כן שבה"ג קיצר את דבריו – כדרכו פעמים רבות – ולא הביאם בשלמות, ציטט רק הרישא והסיפא, אבל בכל זאת שמר על הכוונה.

102. וכן המקרה של יואב כמובא בירושלמי ברכות (פ"ט ה"א) 'הרואה מקו' שנעשו בו נסים לישראל כו' מתני' בנסי ישראל אבל בנסי יחידי שנעשו לו אינו צריך לברך מהו שיברך אד' על נסי אביו ועל נסי רבו ואם היה אדם מסויים כגון יואב בן צרויה וחביריו ואדם שנקדש בו שם שמים כגון חנניה מישאל ועזריה'. וכי מה עשה יואב חוץ מלעסוק במלחמה כל חייו, על מנת להציל את ישראל או להרחיב גבולם?

103. ובזה סתירה מובהקת לעמדה שמציג הרה"ג הרב עבדיה יוסף שליט"א בהמשך תשובתו, לפיה נקרא נס, מעשה היוצא מגדר הטבע! כי, אין לך נס גדול מאשתו של לוט לפי פרשנותו של הרה"ג הרב עבדיה יוסף שליט"א, והנה כאן הוכחה מובהקת מן התלמוד שאין זה נקרא נס!

אבל יודע אני שימצאו כאלו להקשות ולומר, אם דרשת סמוכין ברב אחאי, למה לא הזכרת גם שמיד אחרי זה ממשיך בהגאון וכותב: "ומחייבינן לאפלוגי שרגא דחנוכה תמניא יומין מכ' ע"ל יום כ"ה בכסלו עד מישלם תמניא יומין..." וכל שאר דבריו שם בהמשך שאובים כולם ממס' שבת (כא:)? לאלו נשיב: תשבתכם בצדכם. אם כוונת הגאון כעולה על דעתכם, היה מביא הגאון סוגיא זו דשבת לפני כן, לפני כל הנוגע לשבח ולהודאה, ובודאי לא היה מפסיק בענין אחר לפני שיזכירנה. יתרה מזו. הגאון עצמו כדי להסביר לנו מדוע צריכים לאדלוקי שרגא כותב "מימר קאמרינן דמחייבינן לאדלוקי שרגא תמניא יומי, דההוא לוגא דאשתכח בהיכלא, והוה ביה שעורא יומא חד ואדליקי מיניה תמניא יומי, הילכך תקינו רבנן תמניא יומי לאדלוקי שרגא דחנוכה לפרסומי ניסא". ז"א, לדעת הגאון, פרסום הנס של פך השמן, הוא מתבצע ע"י הדלקת הנר, והם הם בדיוק דברי מגילת תענית שכתבנו לעיל, ולכן הדלקה לחוד, והלל לחוד. הבחנה זו וחלוקה זו נשמרו היטב אצל בה"ג, שאפילו התחיל את הפסקה הנוגעת להדלקת הנר בקטע ממגילת תענית, קטע שרב אחאי לא הזכירו, והוא "ובהני תמניא יומי דחנוכה לא מספידינן בהון וכו'".

ולמי שעדיין ספק יקנן בלבו יספיק לו לעיין בדברי פסיקתא רבתי (איש שלום, פרשה ב): "ילמדנו רבינו נר של חנוכה מאימתי היא מצותו, שנו רבותינו משתשקע החמה עד שתסלק רוב הרגל מן השוק ולהיכן הן מדליקין היה דר בעלייה ובה חלון נוטה לרשות הרבים מדליק ובשעת הסכנה מדליק בתוך ביתו [ואסור לעשות לאורו מלאכה ר' אסי אמר] אסור לראות לאורו, ולמה מדליק נרות בחנוכה אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון שנאמר ועוררת בניך ציון על בניך יון (זכריה ט' י"ג) נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה¹⁰⁴ שפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות¹⁰⁵, ולמה קורין את ההלל מפני שכתב אל ה' ויאר לנו (תהלים קי"ח כ"ז), ולמה אין קורין בפורים כתב להשמיד להרוג ולאבד [את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם וגו'] [אסתר ח' י"א] ואין קורין אלא על מפלתה של מלכות ומלכות של אחשורוש הייתה קיימת לכן אין קורין אבל במלכות של יון שכילה אותה הקב"ה התחילו נותנים הימנון ושבח ואומרים לשעבר היינו עבדים לפרעה עבדים ליון ועכשיו עבדיו של הקב"ה אנו הללו עבדי ה' (תהלים קי"ג א') שגם כאן בודאי שנשמרה החלוקה של שתי הסבות: אחת הדלקת הנר והשניה אמירת

104. כך הוא גם במגילת תענית (הנ"ל).

105. ורעיון מובא גם בתלמודנו (ר"ה כד:): "של חמשה ושל ששה ושל שמונה. ושל שבעה לא יעשה, אפילו של שאר מיני מתכות. רבי יוסי בר יהודה אומר, אף של עץ לא יעשה, כדרך שעשו מלכי בית חשמונאי. אמרו לו, משם ראייה? שפודין של ברזל היו, וחיפום בבעץ. העשירו עשואם של כסף, חזרו העשירו עשואם של זהב". וכן הוא בע"ז (מג.) ובמנחות (כח:).

ההלל, ואותה חלוקה שבין חנוכה לפורים שבדברי רב אחאי, מוזכרת כאן בפירוש לענין גבורת המלחמה והשמדת המלכות.

ולפי זה הערתו של המהר"ל הנ"ל אמת ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן ואהוב וחיבב: אמירת ההלל על הנצחון הצבאי בלבד, וזוהי דעתם של רבותינו תנאים אמוראים גאונים וראשונים.

רעיון סוכות ביסוד חג החנוכה

ששמונה ימי חנוכה באים במקום ח' ימי סוכות שרצו היוונים לבטל מובא במפורש בספר המקבים¹⁰⁶, אבל לא רק שם. מפורש הוא ברב אחאי גאון¹⁰⁷, ורמז לו במגילת אנטיוכוס, וכל המעיין בתלמוד בבלי שבת, יראה שהוא עומד ביסוד כל הלכות חנוכה, לדוגמא:

שבת (כא:): "וחד אמר טעמא דבית שמאי כנגד פרי החג וטעמא דב"ה וכו'. ומה שייך לערב ענייני פרי החג עם חנוכה, אם לא הקשר העמוק ביניהם, כדלעיל.

שם: "אמר רבינא משמיה דרבא זאת אומרת חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה וכו'". ואע"פי שדין זה נלמד מדין הגץ, קשור הוא לסוכה שחייבת להיות גבוהה עשרה לפחות, כי עשרה רשות הרבים, ולמעלה הוא רשות יחידו של עולם הסוכך עלנו תמיד.

שבת (כא-כב:): "אמר רב כהנא וכו' נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה כסוכה וכמבוי", גם המבוי קשור לנדון, כי הוא מערב ישראלים רבים לאחד, ואחדות ישראל היא המגינה.

שבת (כב:): "בעו מיניה מריב"ל מהו להסתפק בנויי סוכה א"ל הרי אמרו אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה וכו'".

רעיון זה של סוכות כיסוד חנוכה המשיך להדהד בדברי רבותינו הפוסקים הקדמוניים בעיקר, כמו שיוצא מדברי רש"י (ראה לעיל עמ' 57). גם ר"ד אבודרהם בספרו (הל' חנוכה, ד"ה והטעם שהיה) בשם ר"י אלברצלוני "וכתב בעל העתים למה אין עושים תשעה ימי חנוכה מספק כמו שאנו עושים בחג הסוכות תשעה ימים. תשיעי ספק

106. ראה לעיל עמ' מקבים 20.

107. ראה לעיל עמ' 20.

שמיני. ותירץ מפני שחג הסוכות מן התורה והחמירו רז"ל על ספקו לפי שאין אנו קובעין עתה על פי הראייה אבל חנוכה שהיא מדבריהם הם אמרו לעשות שמונה ימי חנוכה והם אמרו חשבון המולדות ע"כ, חדוש. חנוכה נוטריקון ח' נרות".
ודברי בעל העיתים אלו הביאם גם בספר כלבו (סי' מד, ד"ה ונהגו כל) שכבר הבאתי לעיל: "ולפיכך אנו מברכין בכל לילה ולילה שעשה נסים לפי שכל לילה היה נס ספוק השמן ולמה חנוכה מפרש בגמרא כאשר בארנו למעלה, ואית דאמרי לפי שאז חנכו את הבית מעבודה שבטלו היונים, וכבר בארנו ח' ימים למה, ויש נותנים טעם אחר לדבר לפי שבטלו להם מצות מילה שהיא לשמונה לפיכך קבעו ח' ימי חנוכה כך כתב הבעל העתים ז"ל ועוד כתב למה אין עושין ט' ימים מספק כמו בחג הסוכות והטעם לפי שחנוכה מדבריהם ולא החמירו בה כל כך".

גם אצל יחידים ברבותינו האחרונים שמענו שומעו, כפי שכתב בעל ערוך השולחן (או"ח סי' עת"ד) 'ועוד טעם לזה מבואר בספר חשמונאי לפי שע"י הגזירות בטלו אז מלהקריב בחג הסוכות העבר ובשמיני עצרת, לכן לזכרון זה עשו שמונה ימים חנוכה, וממילא כשהראו להם מן השמים הנס של הדלקה הראום שהסכימו על ידם לעשות שמונה ימים (וזהו שאמרו בשבת שם לשנה האחרת וגו', ע"ש).

מקור דברי בעל השאלות ובה"ג

מעבר לכל זה, דברי רב אחאי גאון בשאלות (ובעקבותיו דברי בה"ג) ראויים לבחינה מיוחדת, שהרי כך כתב הגאון רב אחאי:

'דמיחיביין דבית ישראל לאודויי ולשבוחי קמי שמיא בעידנא דמתרחיש להו ניסא¹⁰⁸, דכתיב (תהלים קיז, א) הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו. אטו משום דגבר עלינו חסדו הללו את ה' כל גוים? אלא הכי קאמר, הללו את ה' כל גוים מה דעביד עימכון וכל שכן אנן דגבר עלינו חסדו. וכד מטי דוכתא דאיתרחיש להון ניסא כגון מעברות הים ומעברות הירדן [מיחיב לברוכי אשר עשה ניסים לאבותינו במקום הזה, דת"ר הרואה מעברות הים ומעברות הירדן] ומעברי נחלי ארנון, ואבני אלגביש בבית חורון, ואבן שזרק עוג מלך הבשן למשה, ואבן שישב עליה משה כשעשה מלחמה בעמלק, ואשת לוט, וחומות יריחו שנבלעו במקומן, כולן הרואה אותן צריך ליתן הודאה ושבח לפני המקום. ...¹⁰⁹ וכד מטי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל, כגון חנוכה ופורים, מיחיב לברוכי ברוך אשר עשה ניסים לאבותינו בזמן הזה, בחנוכה על שרגא, בפורים על

108. ראה תרגום לעיל הערה 24.

109. כאן מופיע רק הפירוט של כל אותם המקומות המוזכרים במסכת ברכות (נד-נד:).

מקרא מגלה, שנאמר (שמות יח, י) ויאמר יתרו ברוך ה'. ומחייב למיגמר הלילה תמניא יומי דחנוכה, דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק שמנה עשר יום בשנה ולילה אחת יחיד גומר בהן את ההלל, ואלו הן: שמונת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של פסח, ויום טוב של עצרת, ולילה אחת של יום טוב הראשון של פסח, ובגולה עשרין ואחד ושני לילות, ואלו הן: תשעת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ושני ימים של פסח, ושני ימים טובים של עצרת'.

וכל האמון על דברי רבותינו בתלמוד יבחין ששילב הגאון במאמרו זה חמש סוגיות תלמודיות וחיבר ביניהן, כאשר בתלמודנו אין כל רמז לקשר ביניהן לכאורה. הראשונה היא זו שבפסחים (ק"ח:): שם שנינו 'אמר רב כהנא, כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי שלח לו רבי, אמור לנו שנים ושלושה דברים שאמרת לנו משום אביך, שלח לו, כך אמר אבא, מאי דכתיב (תהלים קיז) הללו את ה' כל גוים, אומות העולם מאי עבדיתייהו? הכי קאמר, הללו את ה' כל גוים אגבורות ונפלאות דעביד בהדייהו, **כל שכן אנו** דגבר עלינו חסדו'. השניה הסוגיא שבברכות (נד-דג:): 'הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל, אומר: ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. ... תנו רבנן, הרואה מעברות הים, ומעברות הירדן, מעברות נחלי ארנון, אבני אלגביש במורד בית חורון, ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל, ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק, ואשתו של לוט, וחומת יריחו שנבלעה במקומה וגו' '. השלישית הסוגיא שבשבת (כג): 'אמר רב חייא בר אשי אמר רב, המדליק נר של חנוכה צריך לברך, ורב ירמיה אמר, הרואה נר של חנוכה צריך לברך. אמר רב יהודה, יום ראשון הרואה מברך שתים ומדליק מברך שלש, מכאן ואילך, מדליק מברך שתים, ורואה מברך אחת. מאי ממעט? ממעט זמן. ונימעוט נס! נס כל יומי איתיה. מאי מברך? מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה והיכן צונו? רב אויא אמר (דברים יז) מלא תסור, רב נחמיה אמר (דברים לב) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך'. הרביעית הסוגיא שבמגילה (כ"א): 'מקום שנהגו לברך יברך. אמר אביי, לא שנו אלא לאחריה, אבל לפניה מצוה לברך, דאמר רב יהודה אמר שמואל, כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. וגו'. לפני מאי מברך? רב ששת מקטריזאי איקלע לקמיה דרב אשי, וברין מנ"ח¹¹⁰. החמישית, הסוגיא שבתענית (כח:): 'דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק, שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את ההלל, ואלו הן, שמונת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של פסח, ויום טוב (ראשון) של עצרת. ובגולה עשרים ואחד יום וגו' '.

לכאורה שאילתא דנן תמוהה ביותר, כי לאו רישה מציעתה, ולאו מציעתה סיפה, אבל רישא וסיפא חד אינון. והכוונה, רב אחאי התחיל במאמרו של רב כהנא בשם

ר' ישמעאל ב"ר יוסי על מנת ללמדנו שאנו חייבים באמירת הלל בחנוכה, והיא הרישא שבדבריו, ובתר הכי הזכיר ההיא ברכות (נד.) המלמדת אותנו שבמקרים מסוימים, חייבים לברך "שעשה ניסים לאבותינו", סוגיא שלכאורה אינה עוסקת בהלל, וממנה עבר עוד למס' תענית או ערכין, כדי ללמדנו שחייבים לומר הלל בחנוכה משום דברי ר' יוחנן בשם ר"ש בן יהוצדק. ואמאי אישתרבוני אישתרבבו מילי דמור? אם נאמר שרצה ללמדנו שחייבים לומר גם הלל וגם שעשה ניסים ושכך הלכה, אין הדבר מובן, שהרי אם זו הייתה כוונתו מדוע לא סיים בחובת אמירת הלל קודם שיעסוק בברכת 'שעשה ניסים', או להיפך? בפרט ששתי חובות אלו אינן נובעות מאותן הסוגיות בגמרא. א"כ מדוע לערבן?

תשובה ניצחת לשאלה זו נקבל רק אם נדע לרדת לעומק דעת הגאון ודעת התלמוד, משום שמי שאינו מדקדק בדבריו לא יבין שהגאון בגישתו זו לימדנו מה שלא לימד אותנו אף אחד מרבותינו הראשונים כמעט. הלא אם הסוגיא השניה שבברכות המחייבת אותנו לברך 'ברוך שעשה נס במקום הזה וגו' בשעה שאנו עוברים במקום שנעשה נס לישראל הובאה על ידי כל רבותינו הראשונים להלכה, לא כן הוא לגבי הסוגיא הראשונה שבפסחים, ממנה למד הגאון שעלינו לברך 'שעשה ניסים במקום הזה' בשעה שנעשה לנו נס. והדברים לכאורה תמוהים מאד: איך יתכן שנהיה מחוייבים לברך בשעה שאנו עוברים במקום שנעשה נס, ולא נהיה מחוייבים לברך בשעה עצמה שהתרחש נס זה!?! ולכאורה ניתן להבין עמדתם של הראשונים שלא הזכירו זאת, שהרי אין שם בפסחים כל איזכור של חובת ברכה 'שעשה ניסים'. אבל לא כן הוא ולא נכון טיעון זה בעיני הגאון רב אחאי השרוי במקומם של רבותינו האמרואים והקרוב לאחרונים שבהם בזמן. הוא אינו זקוק ל'נתח' את התלמוד, שהרי הוא יודע לא רק מה שנאמר בו, אלא גם מה שנאר בעל פה בין החכמים, ובעיקר מהיכן נאמרו ונלמדו הדברים שבתלמוד, ולא על פי ספרים אלא על פי סופרים. לצורך הבנת התלמוד הוא אינו זקוק לעיון בו, אלא הוא יכול ללמדנו מה שאינו מפורש בו. זוהי כוחה של תורה שבעל פה החייה וקיימת עדיין במלא עוצמתה בתקופת הגאונים הקדומה, תושבע"פ שהגלות המרה פצעה לעיתים אנושות.

וכך הם הדברים. במשנה בברכות (נד.) שנינו "הרואה מקום שנעשו בו ניסים לישראל אומר ברוך שעשה ניסים לאבותינו במקום הזה", ועל זה שאל התלמוד, "מנא הני מילי?" והשיב "אמר רבי יוחנן דאמר קרא ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו'". א"כ שאלת התלמוד היא מניין אנו יודעים שמי שרואה מקום שנעשו בו ניסים לישראל חייב לברך. אבל אז דברי ר' יוחנן לא מובנים, שהרי יתרו לא ראה את המקום בו נעשו ניסים לישראל בשעה שבירך¹¹¹, אלא רק שמע על הנסים, כפי שאמרו חז"ל "מה שמועה שמע ובא", א"כ באוזניו שמע אבל בעיניו לא ראה.

ואל יעלה על דעת איש לטעון שבעצם הפגישה של יתרו עם משה רבינו "בהר האלהים חורבה", מקומה של מתן תורה, יש כבר משום נס גדול, כי אז נשיב לאדם כמותו דברי רבא "לפום חורפא שבשתא" (ב"מ צו:), ומכמה סיבות. הראשונה, שלא מצאנו בדברי רבותינו אפילו **מקום אחד בו מתן תורה מכונה בשם 'נס'**. והשניה לאין ערוך כבידת המשקל מן הראשונה, שתוכן דברי ברכת יתרו עצמה, שממנה למד התלמוד שעלינו לברך, מכחיש טענה זו מכל וכל, שהרי יתרו בירך "ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה, אשר הציל את העם מתחת יד מצרים" (שמות פר' ח"י פסוק י'), א"כ יתרו מברך רק על יציאת מצרים ועל עונש המצרים בים סוף, ובשום פנים ואופן לא על מתן תורה, ובפרט שהוא ממשיך "עתה ידעתי...כי דבר אשר זדו עליהם".

לאור זה, נשאלת השאלה: איזו הוכחה יש כאן, שהרי המשנה מדברת על מי שראה מקום שנעשו בו ניסים לישראל, ותשובת רבי יוחנן באה ממי שרק שמעו?! ולע"ד, אין צל של ספק שמפאת קושיא זו כתב רש"י שם "ה"ג מנלן דמברכינן אניסא א"ר יוחנן וכו'..." כי על פי גירסתו זו מסתלק הקושי, ודברי התלמוד נעשים מובנים היטב¹¹². אבל למען האמת, אין צורך בשום תיקון גירסא, דברי הגאון רב

112. לכאורה נראה שגירסא זו של רש"י אינה 'חידוש' שלו, שהרי מצויה היא בד"ו של בה"ג (ראה ח"א 142 הוצאת הילדסהיימר, שורה 7). אבל אין משם ראיה, כי נראה יותר שהיא הגיעה לבה"ג ד"ו מתוך הגהתו של רש"י שהרי אין לה זכר בכל שאר כ"י של בה"ג. גם מדברי רב נחשון גאון בתשובתו אשר באוצה"ג ברכות (נד) 'ועוד ראשיה דפירקא קא תאני ברוך שעשה ניסין לאבות' במקום הזה הכין נמי דלא מברך בהזכרת השם מיהכא גמרינן לה לטעמ' דמילתא ומדר' יוחנן דקאמ' מנא הני מילי אמ' ר' יוחנן דאמ' קרא ויאמר יתרו ברוך יי"י, מוכח שהוא גרס כלפנינו ולא כגריסה שהציע רש"י. וכגירסת רב נחשון גורס בעל שטמ"ק הכותב "מה"מ דאמר קרא ויאמר יתרו וכו'..." וכן היא גירסת הריטב"א, וכן היא גירסת אביו, ר"א אלשבילי (הוצאת מכון התלמוד עמ' תפ"ו), וכן היא הגירסא ב"עין יעקב". דרך אגב, יש לעיין בגירסאות אלו, כי משתמע מכמה מרבותינו הראשונים שכל הקטע הזה היה חסר לפניהם, ראה ר"ף, ר"ן, פסקי הרא"ש, ועוד רבים. ואף בה"ג שמזכיר הסימוכין מדברי יתרו וכותב 'אניסא דרבים כולי עלמא מחייבין לברוכי שנ' דאמר יתרו ברוך ה' וגו' אבל אניסא דיחיד הוא ניהו דמחייב לברוכי דהוא גברא דהוה קא אזיל', אינו מזכיר אותם במקום בו התלמוד הביאם, אלא בהקשר להבחנה בין נס דרבים לנס דיחיד. גם רב אחאי הזכיר דברי יתרו רק לגבי יום שנשעה נס. א"כ שני גאונים אלו הביאו הלימוד מיתרו באופן שונה מלפנינו. לכן אחת מן השתים, או שהגירסא שלהם היתה שונה (וזה אינו נראה כל כך, שהרי אם כן למה שניהם אינם מביאים הלימוד באותו הקשר?), או (וזה נראה יותר) שכל הלימוד היה יודע להם בעל פה מחכמי הדורות הקודמים כיסוד של כל ברכה על כל נס ועל שמיעה או ראיה של נס, ולכן כל אחד מהם שילב לימוד זה במקום שנראה לו יותר מתאים, כי הוא חל על כל המקרים, כיוצא מהמכילתא הנ"ל.

אחאי מפורשים בפי רבי יוסי הגלילי, כדמוכח במכילתא (פר' בא, מס' דפסחא פרשה יב) 'ואמרתם זבח פסח הוא ליי'. רבי יוסי הגלילי אומר ראויין היו שונאיהם של ישראל כלייה במצרים עד שגמר האחרון שבהם את פסחו שנא' ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח: ויקוד העם ללמדך שכל מי שרואה ושומע הנסים האלו שעשה הב"ה לישראל במצרים צריך לשבח וכן הוא אומר ויספר משה לחתנו וגו' ויחד יתרו ויאמר יתרו ברוך ה' , וכן הוא בילקו"ש (פרשת בא רמז רח). הרי שלימוד זה שלפנינו בברכות (נד). הוא על רואה וגם על שומע, בדיוק כיתרו, ומיתרו למדו רבותינו. אם כן מקור דברי התלמוד בברכות הוא במכילתא זו, ואם כן, גם השומע וגם הרואה¹¹³ חייבים בברכה. ולמעשה זוהי כוונת התלמוד אם מדייקים בו היטב, שהרי התלמוד שאל רק "מה"מ", ובזה הסביר לנו שהרואה חייב לברך מההיא דיתרו, אבל לא אמר התלמוד שרק הרואה חייב לברך, אלא כל מי שהוא כיתרו עליו לברך אם ראה או שמע כמו שיתרו עצמו נהג, לכן כל הרואה או שומע חייב לברך.

וגדולי רבותינו הראשונים בגודל חכמתם חשו בכך אף אם לא ראו או לא ציינו את המכילתא, לכן רבינו המאירי בפירושו על המשנה (עמ' 202) כתב "ואע"ג שיתרו לא ראה את הנסים ומקומותיהם, הואיל וראה משה שעל ידו נעשו, וישראל שנעשו להם, חביב היה בעיניו כאלו ראה המקומות" ודברים דומים כתב בעל ההשלמה, קרובו, וכן בעל שטמ"ק, וכן בר"ד אבודרהם בשם ר' גרשום ב"ר שלמה.

לאור כל הנ"ל, עלינו להסיק מסקנה הנוגעת לכל התלמוד כולו, ולא רק לעניין חנוכה: בשילוב חמשת הסגויות הנ"ל, למדנו רב אחאי גאון (וגם בה"ג) פרק בהבנת דברי רבותינו האמוראים ובלמוד הנכון של דבריהם. וכך עלינו להבין: אם בברכות (נד-נד:) למדנו שעלינו לברך במקום שנעשה נס לישראל, קל וחומר בשעה שהתרחיש הנס ההוא. וזה אנו למדים מרבי יוסי עצמו מתוך ההיא דפסחים (ק"ה:). אבל אם ממסכת פסחים אנו למדים על חובה לברך על נס, לא נאמר שם מה עלינו לברך. ומה שעלינו לברך אנו למדים מההיא דשבת (כג). ואין ספק שמההיא דרבי יוסי

ובעל תורה שלמה (פר' יתרו, כרך ט"ו עמ' 19 סעיף ט"ד) העיר שבצל"ח למד מכאן "שאכולהו ברכות שואל וכו'...", והוסיף שלא קשיא קושית הצל"ח לגירסא הכתובה לפנינו, כי בכ"י גורסים עוד הפעם התחלת המשנה "הרואה מקום...", ולפ"ז פשוט דקאי רק על זה. אבל אם נכון הוא שלקושית הצל"ח הוא השיב, בכל זאת לא זו היתה כוונת רש"י, כי אפילו אם נגרוס שוב התחלת המשנה, תשאר השאלה ששאלנו במלואה, שהרי יתרו לא ראה את המקומות בהם נעשו נסים לישראל. וגדולה מזו ישאר, שהרי כל שאר הברכות שבשמנה אינן ברכות הודאה בכלל, אז מה הקשר ביניהן ובין ברכת יתרו?!

113. ואין להשיב שכיון שהתלמוד לא הביא שגם השומע צריך לברך, משמע דלא ס"ל הכי, שהרי התלמוד לא הביא לא לגבי השומע ולא גבי הוראה, אלא סתם מנא הני מילי, והביא כמקור דברי המכילתא.

למדנו רב בשבת שיש לברך שעשה נסים, כי הוא לא פירט שם בשבת מה מקורו, אם כן ברור לו מהי ברכה זו, ומנ"ל שברור אם לא מדברי חכמים שקדמו לו כרבי יוסי¹¹⁴. וחייבים לפרש הכי, שהרי רבי יוסי למדנו דבריו מתוך הפסוק 'הללו את ה' כל גויים' שהוא פסוק מתוך ההלל, ומזה ניתן לכאורה ללמוד רק שיש לומר הלל בשעה שהקב"ה עושה לנו נסים, אבל לא למדנו עדיין שיש לברך 'שעשה נסים' בעשה שאנו מזכירים את הנס על ידי מעשה (הדלקת הנר בחנוכה ומקרא מגילה בפורים). וזה מלמדנו הגאון מתוך ההיא דברכות (נד.) בכותבו 'וכד מטי יומא דאיתרחיש להו ניסא לישראל, כגון חנוכה ופורים, מיחייב לברוכי ברוך אשר עשה ניסים לאבותינו בזמן הזה, בחנוכה על שרגא, בפורים על מקרא מגלה, שנאמר (שמות יח, ז) ויאמר יתרו ברוך ה' !. ואין ספק שהדברים למדם הגאון מברכות (נד.), שהרי הדרשה ויאמר יתרו ברוך ה' ' מקורה שם. הוא רק הוסיף שברכה זו נאמרת 'על שרגא' או 'על מקרא מגילה', לומר לנו שמה שקבעו רב בשבת (נג.) ורב אשי במגילה (כא:) אינו אלא לומר לנו שברכה זו שאנו חייבים בה יש לאומרה על מעשה מצדנו המזכיר את הנס. וחייבים לפרש הכי, שהרי באף מקום לא למדנו חז"ל מהיכן שאבו הברכה של 'שעשה נסים לאבותינו', אלא מדברים עליה כאילו ידועה. הגאון גילה את מקורה, וברוך ה' ממקור ישראל שלא השביט ממנו אור תורתו השלמה. וכיון שדברי רבי יוסי שבפסחים (קיח:) נוגעים בראש ובראשונה לאמירת ההלל, הוסיף הגאון את הסוגיא שבתענית, ממנה אנו למדים על חובת אמירת ההלל.

סיכום

פרשת חנוכה הינה מן הנסים הגלויים להם זכינו. אבל כהני בית מתתיהו, מלאכי ה' גבורי כח עושי דברו מעלו בסופו של דבר בניסים אלו כפי שהבהרנו לעיל, וכפי שהסביר לנו הרמב"ן. לכן, חז"ל היו חייבים לחולל נס נוסף להציל את החשמונאים ואת מפעלם: לגמד את המימד הצבאי והלאומי, שהרי אם אלו תרמו תרומה אדירה בזה ש'חזרה מלכות ישראל יתר על מאתיים שנה', בסופו של דבר הדבר הביא גם להרס מדינת ישראל ולגלות עמנו. בעקבות החלטתם זו, הלכה חנוכה והצטמצמה לדבר אחד בלבד: הדלקת הנרות. אבל איזה נרות! נרות שרוממו את הנפש, נרות שקירבו את היהודי לה', לא למעצמה הרומאית. נרות שהראו מהיכן האור המאיר עלינו ולדרים עליה ברחמים, מאת ה' ב"ה וב"ש. וכמה חינוך זה של

114. יש כאן רצף נפלא של דברים בעל פה ששום דבר אינו חושף אותם מתוך קריאה שגרתית של ימינו בתלמוד, רצף החושף בפנינו כמה דברי רב אחאי כולם תורה שבעל פה חיה וקיימת כאילו הוא עצמו שותף היה בניסוח התלמוד, ומדבר עליו כאילו מצוי הוא בחדר הורתו של תלמודנו.

חנוכה¹¹⁵ חיוני לימינו, בהם שעבוד הגלות הרוחנית עדיין לא פג מעל מצחי הנהגה לאומית המתימרת להיות ישראלית, ושכל כולה התרפסות וזחילה לפני הגויים, מפקירה חייהם של יהודים, ועל אף שעומד גבור חיל בראשה, אינה מסוגלת לא להשתחוות ולהשתעבד לרומה המודרנית שבושינגטון. לא לזה מצפה ישראל, אלא לרוח חופשית, לרוח ישראל סבא הבוטחת בה'.

115. היש להזכיר ש'חנוכה' לשון חינוך הוא?